

มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา
Dhamma Study And Support Foundation

จิตปรมัตถ์

เล่ม ๑

บรรยายโดย

สุจินต์ บริหารวนเขตต์

หลังเห็นแล้วถ้ากุศลจิตไม่เกิด อกุศลจิตย่อมเกิดแล้ว

พระพุทธศาสนา เป็นคำสอนของพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงตรัสรู้ลักษณะของสภาพธรรมทั้งปวงตามความเป็นจริง และทรงแสดงลักษณะของสภาพธรรมทั้งปวงให้บุคคลอื่น ได้ฟัง ได้พิจารณา ได้อบรมเจริญปัญญายิ่งขึ้น

เพราะฉะนั้นพระพุทธศาสนา เป็นคำสอนที่ทำให้เกิดปัญญา ความรู้ที่ถูกต้องตามความเป็นจริง ไม่ใช่ว่าเรียนไปเท่าไรก็ยังไม่รู้ แต่เมื่อได้ฟังแล้ว สามารถพิจารณาและศึกษา เข้าใจเพิ่มขึ้น ถูกต้องขึ้น ชัดเจนขึ้น

เพราะฉะนั้นเมื่อถึงที่กำลังเห็น เวลาที่กุศลจิตไม่เกิด อกุศลจิตย่อมเกิด และพอที่จะทราบใหม่ว่า เป็นอกุศลอะไร เรื่องคิดมีมาก สำหรับให้พิจารณา แล้วก็ค่อย ๆ เข้าใจถูกขึ้น พอจะทราบใหม่ว่า อกุศลอะไรเกิดแล้ว ลักษณะมี แต่ถ้าสติไม่เกิดระลึก รู้ ก็เป็นเรื่องของอกุศลทั้งหลาย โลภะบ้าง โทสะบ้าง โมหะบ้าง อิดสาบ้าง มัจฉริยะบ้าง ต่าง ๆ นานา แต่สภาพธรรมมีจริง ๆ เกิดชั่วขณะ ตามเหตุ ตามปัจจัย แล้วดับไป รวดเร็วเหลือเกิน

นี่เป็นเหตุที่จะต้องเจริญสติ ที่จะรู้ชัดในลักษณะของสภาพธรรมแต่ละขณะจริง ๆ ทราบหรือยังคะ อะไร

ตอบ โลภะ

ส. แต่ลักษณะนั้น เห็นใหม่ ลักษณะของโลภะปรากฏใหม่ “ไม่” เพราะฉะนั้นลักษณะอะไร ถ้าความพอใจ ก็เป็นลักษณะของโลภะที่ปรากฏ แต่ว่าในขณะนั้น ลักษณะโลภะปรากฏเป็นความพอใจใหม่ หรือลักษณะของสภาพธรรมอะไรปรากฏ ความไม่รู้ โมหะ อวิชชา แม้ว่าเป็นอกุศล ก็ผ่านไปโดยความไม่รู้

เพราะเหตุว่าอวิชชา ไม่สามารถจะรู้ลักษณะของอวิชชาได้ แต่ขณะใดที่ไม่รู้ลักษณะของความไม่รู้ “มี” ให้รู้ว่าในขณะนั้น “ไม่รู้”

กำลังเห็น ไม่รู้ว่า หลังจากเห็นแล้ว เป็นอะไร หรือใครรู้

ชั่วขณะจิต ที่เห็นดับไปแล้ว อกุศลเกิด

ถ้ากุศลไม่เกิด การนึกถึงทานยังไม่เกิด สติ ยังไม่ได้ระลึกถึงลักษณะของสภาพของการเห็น หรือว่าสภาพธรรมอื่นที่มีที่ปรากฏในขณะนั้น เพราะฉะนั้นหลังจากการเห็นดับไปแล้ว เป็นสภาพไม่รู้ ในขณะนั้นซึ่งเป็นโมหมูลจิต หรือโลภมูลจิต แต่ถ้าลักษณะของโลภมูลจิตไม่ปรากฏ ย่อมเป็นลักษณะของความไม่รู้

หรือ ท่านผู้ใด “รู้” หลังจากเห็น ถ้าอย่างนั้น ก็เป็นลักษณะของกุศลจิต

สภาพธรรมพิสูจน์ได้ แต่อย่าทำ ต้องฟังจนเข้าใจชัด

สภาพธรรมเป็นสิ่งที่จริงและพิสูจน์ได้ แต่ต้องฟังจนเข้าใจชัด เมื่อเข้าใจชัดแล้ว อย่าทำ แต่ให้รู้ว่าขณะใดสติเกิด ขณะใดหลงลืมสติ เพราะว่าถ้าจะทำ สติไม่ได้ ระลึกถึงลักษณะของสภาพธรรมที่เกิดและปรากฏในขณะนั้น

ถ้า “คิด” เป็นสภาพธรรมที่มีจริง สติสามารถที่จะระลึกได้ว่า ขณะนั้นเป็นเพียงสภาพคิด เป็นจิตที่กำลังรู้ค่า เพราะเหตุว่าเมื่อเกิดมาชีวิตแล้ว จะมีจิตเกิดขึ้นพร้อมเจตสิก ซึ่งจิตเป็นใหญ่ เป็นประธานในการรู้สิ่งที่ปรากฏทุกขณะไป ทางตาบ้าง ทางหูบ้าง ทางจมูกบ้าง ทางลิ้นบ้าง ทางกายบ้าง ทางใจบ้าง ซึ่งท่านผู้ฟังก็คงทราบแล้วว่า จุดประสงค์ของการฟังและการศึกษาธรรมนั้น เพื่อเข้าใจลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ จนกระทั่งสามารถที่จะประจักษ์ลักษณะที่แท้จริง ที่ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน

เพราะฉะนั้นการที่จะฟังเรื่องของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏให้ละเอียดขึ้น ที่ต้องกล่าวถึงจุดประสงค์บ่อย ๆ ก็เพื่อให้ท่านผู้ฟังได้ทราบว่า สำหรับผู้ที่ยังไม่เข้าใจเรื่องของการเจริญสติปัฏฐาน ก็จะต้องฟังธรรมและพิจารณาจนกว่าจะมีความเข้าใจอย่างมั่นคงว่า การเจริญสติปัฏฐานเป็นการศึกษาพร้อมสติที่ระลึกถึงลักษณะของสภาพธรรมที่ปรากฏ

แต่เมื่อสติปัฏฐานไม่สามารถที่จะมีปัจจัยที่จะเกิดขึ้นได้บ่อย ๆ เนื่องจาก ยังเป็นผู้ที่กำลังอบรมเจริญสติปัฏฐานอยู่ ยังไม่ใช่ผู้ได้อบรมเจริญ จนกระทั่งเป็นพละ เป็นกำลัง จนกระทั่งสติสามารถระลึก ถึงลักษณะของสภาพธรรมใด ๆ ที่

กำลังปรากฏในขณะนี้ได้ ก็จะต้องทราบว่า แม้ขณะที่สติปัฏฐานไม่เกิด แต่ความเข้าใจเรื่องการเจริญสติปัฏฐานและความเป็นผู้มั่นคงในการเจริญสติปัฏฐาน ไม่ใช่ผู้ที่ต้องการอย่างอื่นนั้น จะทำให้สติเกิด เป็นไปในกุศลประการต่าง ๆ โดยไม่ใช่ตัวตน

เพราะเหตุว่า ถ้าฟัง โดยไม่พิจารณาให้แยบคาย ก็อาจจะมีความต้องการกุศล เพราะว่าทุกคนไม่ชอบอกุศล ความเป็นตัวตนมีอยู่ ที่ทำให้รังเกียจในอกุศลด้วยความเป็นตัวตน แต่ไม่ใช่ด้วยความรู้ว่า แม้อกุศลใด ๆ ก็ตามที่เกิดขึ้น ก็เป็นเพียงสภาพธรรมแต่ละอย่าง ซึ่งไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน เกิดขึ้นเพราะมีปัจจัยที่จะเกิดขึ้นเป็นไปอย่างนั้น

หรือแม้กุศล ที่เป็นไปในทาน เป็นไปในศีล เป็นไปในความสงบ แต่ละขณะก็ไม่ใช่ตัวตน เป็นเพียงสภาพธรรมที่เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัยตามความเป็นจริง ถ้าไม่มีปัจจัยที่จะเกิดขึ้นเป็นกุศล กุศลนั้นก็เกิดไม่ได้

เพราะฉะนั้นแต่ละบุคคล ก็มีการสะสมมาวิจิตรต่าง ๆ กัน บางคนก็มีอกุศลมาก บางคนก็มีกุศลมาก แต่ผู้ที่เข้าใจเรื่องการเจริญสติปัฏฐาน และเป็นผู้ที่อบรมเจริญสติปัฏฐาน เป็นผู้ที่ยึดมั่นในการเจริญสติปัฏฐาน รู้ว่าแม้สติปัฏฐานจะไม่เกิด แต่ก็มีสังขารขึ้นซึ่งเป็นความเข้าใจจากการฟัง อุปการะเกื้อกูล ให้กุศลขึ้นอื่น ๆ เกิด

เพราะฉะนั้นแม้กุศลขึ้นอื่น ๆ นั้น ก็ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน เมื่อเป็นอย่างนี้กุศลนั้น ๆ จึงจะเป็นบารมี ที่จะทำให้อุปการะเกื้อกูล ที่สติจะระลึกไว้ในสภาพธรรม ที่ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน จนกระทั่งสามารถประจักษ์แจ้งอริยสัจธรรม ดับกิเลสได้เป็นสมุจเฉทเป็นขั้น ๆ เพราะบารมีเต็มเปี่ยม ด้วยการเป็นผู้อบรมเจริญสติปัฏฐาน และสติปัฏฐานนั่นเองเกื้อกูลให้กุศลขึ้นต่าง ๆ เกิดขึ้นจนกระทั่งถึงความสมบูรณ์ ไม่ใช่ด้วยความเป็นตัวตนที่ต้องการบารมี หรือต้องการที่จะเจริญกุศล

ความเข้าใจเป็นสิ่งที่จะต้องพิจารณาอยู่เรื่อย ๆ

เพราะฉะนั้นความเข้าใจเป็นสิ่งที่จะต้องพิจารณาอยู่เรื่อย ๆ เพื่อที่จะให้ละคลายการยึดถือสภาพธรรมว่า เป็นตัวตน

แม้ในขั้นของการฟัง แม้แต่ในขั้นของการที่จะเกิดกุศลขั้นต่าง ๆ เพื่อที่จะได้เกิดกุศลให้สติปัญญาเกิดขึ้น และน้อมศึกษา รู้ลักษณะของสภาพธรรมที่เป็นนามธรรม และรูปธรรม ซึ่งไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน

เพราะว่าผู้ที่สติปัญญายังไม่มีกำลัง จะเห็นได้ว่า ความเป็นตัวตนยังมีกำลังมาก ไม่ว่าจะในขณะที่เราเห็น ในขณะที่เราได้ยิน ในขณะที่เราได้รู้ถึงอกุศล ในขณะที่เราต้องการกุศล ก็เป็นไปตามกำลัง คือ การยึดถือสภาพธรรมว่า เป็นเรา เป็นกุศลของเรา เป็นอกุศลของเรา

เพราะฉะนั้นทางเดียวที่จะดับความเป็นตัวตน ความเป็นเรา ความเป็นของเราได้ ก็โดยการที่พิจารณาจนมีความเข้าใจที่มั่นคง และเจริญสติปัญญา และแม้สติปัญญาไม่เกิด ก็รู้ว่ามีปัจจัยของกุศลขั้นอื่น ๆ ที่จะเกิด โดยที่ว่าเป็นผู้ที่ไม่ติดในกุศล มิฉะนั้นแล้วโลกะนี้จะทำให้มีความต้องการ มีความพอใจ มีความอยากได้ในกุศล ถ้าเป็นอย่างนั้น กุศลนั้นไม่เป็นบารมี เพราะเหตุว่ายังเป็นช่องรั่วที่จะทำให้กุศลเหล่านั้นไม่ถึงความสมบูรณ์เต็มที่ ที่จะทำให้สติปัญญาสามารถประจักษ์ได้ว่า กุศลนั้น ๆ ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน

เจริญสติปัญญา ฟังธรรมอยู่เรื่อย ๆ ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน

ท่านผู้ฟังที่เจริญสติปัญญาแล้ว และก็ฟังธรรมอยู่เรื่อย ๆ ก็ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน แต่เป็นเพราะสังขารขันธ์ สภาพธรรมที่เป็นเจตสิก ที่เกิดกับจิต ที่เป็นศรัทธา ที่เป็นปัญญา ที่เป็นวิริยะ ที่เป็นโสมณเจตสิกอื่น ๆ ประชุมแต่ง ทำให้เกิดกุศลขั้นการฟังต่อไปเรื่อย ๆ ซึ่งจะเกิดกุศลให้สติเกิดขึ้นตามขั้นของความเข้าใจ และ

เป็นสติปัฏฐานที่จะระลึก รู้ลักษณะของสภาพธรรม ซึ่งจะมีการศึกษาจริง ๆ ในลักษณะของสภาพธรรมที่ปรากฏพร้อมสติ ซึ่งเป็นไตรสิกขา

จุดประสงค์ของการฟังปรมัตถธรรมเรื่องจิต

เพราะฉะนั้นจุดประสงค์ของการฟังปรมัตถธรรม จุดประสงค์ของการฟังเรื่องจิต เพื่อที่จะให้เป็นปัจจัยเกื้อกูลให้เข้าใจยิ่งขึ้น ในลักษณะของจิตที่กำลังมีในขณะนี้ที่กำลังเห็น กำลังได้ยิน กำลังคิดนึก ซึ่งเป็นเรื่องจิตที่ได้ทรงแสดงไว้มากในพระไตรปิฎก

แต่จุดประสงค์จริง ๆ นั้น เพื่อให้สติสามารถที่จะเกิดขึ้นระลึก รู้ลักษณะของสภาพธรรม ที่เป็นสภาพรู้ ที่เป็นธาตุรู้ ที่กำลังรู้ สิ่งหนึ่งสิ่งใดที่กำลังปรากฏ

จิตตสูตรที่ ๒

ข้อความในสังยุตตนิกาย สคาถวรรค อังวรวรรคที่ ๗ จิตตสูตรที่ ๒ ข้อ ๑๘๐ และข้อ ๑๘๑ มีข้อความว่า

เทวดาทูลถามว่า

โลกอันอะไรย่อมนำไป อันอะไรหนอ ย่อมเสือกไสไป โลกทั้งหมด เป็นไปตามอำนาจของธรรมอันหนึ่ง คืออะไร ฯ

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า

โลกอันจิตย่อมนำไป อันจิตย่อมเสือกไสไป โลกทั้งหมด เป็นไปตามอำนาจของธรรมอันหนึ่ง คือ จิต ฯ

แสดงให้เห็นถึง ธาตุรู้ สภาพรู้ ซึ่งเป็นใหญ่ เป็นประธาน ในการรู้สิ่งที่กำลังปรากฏ แล้วยังไม่เพียงแต่เห็น หรือได้ยิน หรือได้กลิ่น หรือลิ้มรส หรือรู้สิ่งที่กระทบสัมผัส ยังคิดนึกต่าง ๆ นานา ที่แสนวิจิตร

เพราะฉะนั้นแต่ละคน โลกของแต่ละคน ก็เป็นไปตามอำนาจจิตของแต่ละคน จิตของบางคนก็สะสมกุศลไว้มาก ไม่ว่าจะเห็นบุคคลใดซึ่งมากไปด้วยอกุศลธรรม แต่จิตของบุคคลนั้นก็ยังสามารถที่จะเกิดเมตตา หรือกรุณา หรืออุเบกขาได้ ในขณะที่คนอื่น อีกโลกหนึ่งของเขา เป็นโลกของความชิงชัง หรือว่าความไม่แช่มชื่น หรือว่า ความโกรธ ความขุ่นเคืองใจ เพราะฉะนั้นแต่ละคนอยู่ในโลกของตัวเอง แต่ละโลก ทุก ๆ ขณะ ตามความเป็นจริง

โลกของแต่ละคนเป็นไปตามอำนาจจิตของตน ๆ

ดูเหมือนว่าอยู่ร่วมโลก หรือว่าโลกเดียวกัน แต่ถ้าทราบตามความเป็นจริงว่า สิ่งต่าง ๆ ที่เป็นรูปธรรม มีปรากฏได้ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ จริง แต่ว่าถ้าไม่มีจิตซึ่งเป็นสภาพรู้ สิ่งต่าง ๆ เหล่านั้น ก็ไม่มีความหมายอะไรเลย

แต่เพราะจิตรู้สิ่งที่ปรากฏ ทางตาบ้าง ทางหูบ้าง ทางจมูกบ้าง ทางลิ้นบ้าง ทางกายบ้าง ทางใจบ้าง โลกของแต่ละคนก็ไปเป็นไปตามอำนาจจิตของแต่ละคน โลกไหนจะดี โลกที่สะสมกุศลมาก ๆ พร้อมทั้งที่จะเกิดเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา หรือโลกที่ชิงชัง โกรธแค้น ขุ่นเคือง ซึ่งแม้ว่าจะเห็นบุคคลเดียวกัน จะรู้เรื่องบุคคลเดียวกัน โลกของแต่ละคนก็ย่อมเป็นไปตามอำนาจจิต ของแต่ละคน ที่สะสมมาต่าง ๆ กัน

สิ่งที่ปรากฏทางตา มี ทำให้ดูเหมือนว่า อยู่ร่วมกันในโลกนี้มากมายหลายคน แล้วแต่กาลละและเทศะ แต่ว่าถ้าประจักษ์ชัดในลักษณะของธาตุรู้ ซึ่งเป็นสภาพรู้ ซึ่งเกิดขึ้น เพียงเห็นสิ่งที่ปรากฏ ในขณะนั้นจะรู้ได้ว่า ช่วงขณะนั้นซึ่งเป็นเพียงการเห็น เป็นเฉพาะโลกของการเห็น ซึ่งไม่มีคน ไม่มีสัตว์เลย ไม่มีวัตถุสิ่งต่าง ๆ เพราะเหตุว่า ในขณะนั้นเพียงเห็น ยังไม่ได้นึกถึงรูปร่างสัณฐาน และเรื่องราวใด ๆ ของสิ่งที่เห็น

เพราะฉะนั้นให้ทราบว่า ทั้งหมดนี้ที่เข้าใจว่าเป็นโลก ซึ่งเป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นตัวตน มากมายหลายคน หลายวัตถุสิ่งของต่าง ๆ ในโลก เป็นโลกของความคิด นึกถึงสิ่งที่เห็น ที่กำลังปรากฏ แต่ว่าในขณะที่เห็นนั้น เป็นโลกหนึ่ง คือ โลกของสิ่งที่ปรากฏทางตา ยังไม่ใช่โลกของความคิดนึก ถึงสิ่งที่ปรากฏ

แต่ละคนก็มีจิตเกิดขึ้นเพียงขณะเดียว ๆ สืบต่อกันไป ทีละขณะ จนปรากฏ เหมือนกับว่า เป็นโลกที่กว้างใหญ่และประกอบด้วยผู้คน สิ่งต่าง ๆ มากมาย แต่ให้ ทราบว่า ถ้าจะเข้าใจโลกจริง ๆ ให้รู้ว่าปรากฏเพียงแต่ละอย่าง และแต่ละขณะจิตเท่านั้นเอง

แต่เพราะการเกิดสืบต่อกันอย่างรวดเร็ว ก็เลยเป็นโลกที่ไม่แตกสลาย เป็นโลก ที่ปรากฏเสมือนยังยืน ประกอบด้วยสัตว์ บุคคล ตัวตน วัตถุสิ่งของมากมายหลาย อย่าง แต่ตามความเป็นจริงแล้ว โลก ก็คือ การเกิดขึ้นของจิตที่เกิดขึ้น รู้อารมณ์เพียง ชั่วขณะเดียว แล้วก็ดับไป แต่ละขณะเท่านั้นเอง

ปสูตรตตนิทเทศที่ ๘ – ชื่อว่าใจ

ขอกล่าวถึงข้อความในขุททกนิกาย มหานิทเทศ ปสูตรตตนิทเทศ ที่ ๘ ข้อ ๓๑๙ ซึ่งมีคำอธิบาย เรื่องจิต มีข้อความว่า

ชื่อว่า “ใจ” ในคำว่า คิตติภูมิจิตทั้งหลายด้วยใจ ความว่า ใจ คือ จิต ใจ มานสะ หทยะ ปันทระ มนะ มนายตนะ มนินทริย วิญญาน วิญญานขันธ มโนวิญญานธาตุ ที่เกิดแต่ผัสสะ เป็นต้นนั้น

ท่านผู้ฟังจะเห็นได้ว่า พระผู้มีพระภาคทรงใช้พยัญชนะหลายคำ เพื่อที่จะให้ เข้าใจลักษณะของจิตซึ่งทุกคนมี แต่เนื่องจากว่าเป็นอาการรู้ หรือธาตุรู้ ก็ยากที่จะรู้ได้ ว่า เพียงลักษณะที่เป็นธาตุรู้นั้นเป็นอย่างไร ทั้ง ๆ ที่ทุกคนคงจะเข้าใจความหมายบาง ประการของจิตที่ว่า “ใจ” คือ จิต ซึ่งทุกคนมี และอาจจะขาดการพิจารณา ก็เพียงแต่ ทราบว่า มี แต่ไม่ทราบว่า ขณะไหน เมื่อไร ที่เป็นจิต

สิ่งต่าง ๆ ที่เป็นโลกจะปรากฏไม่ได้เลย ถ้าจิตไม่เกิดขึ้นรู้สิ่งนั้น

ข้อความในสังยุตตนิกาย สคาถวรรค อังวรวรรคที่ ๗ จิตตสูตรที่ ๒ มีข้อความว่า ซึ่งพระผู้มีพระภาคตรัสตอบทวดาวาว่า

โลกทั้งหมด เป็นไปตามอำนาจของกรรมอันหนึ่ง คือ จิต

เวลานี้โลกของท่านผู้ฟัง คือ ที่นี่ กำลังอยู่ที่นี้ กำลังเห็น โลกเห็น มี เห็นสิ่งต่าง ๆ โลกได้ยิน ก็มี ทั้งหมดนี้เป็นโลก ที่กำลังเห็น ที่กำลังได้ยิน แต่ลองพิจารณาตามความเป็นจริง ที่จะให้เข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้นในลักษณะของจิต ซึ่งเป็นสภาพรู้ ซึ่งเป็นธาตุรู้ ว่า สิ่งต่าง ๆ ที่เป็นโลกที่ท่านกำลังเห็นอยู่ หรือ ได้ยินอยู่ในขณะนี้ จะปรากฏไม่ได้เลย ถ้าจิตไม่เกิดขึ้นรู้สิ่งนั้น ๆ

เพราะฉะนั้นทางตา ที่กำลังเห็นนี้เอง ปรากฏเพราะ จิตเกิดขึ้นรู้ เป็นสภาพธรรมซึ่งเป็นเพียงธาตุรู้ เกิดขึ้นเห็น สิ่งที่กำลังปรากฏทางตา

เพราะฉะนั้นในขณะนี้เอง สติสามารถที่จะเกิดขึ้นได้ ถ้ามีปัจจัยที่จะเกิดขึ้น ไม่ใช่บังคับ ผู้ที่เข้าใจเรื่องการเจริญสติปัฏฐานทราบ ว่า การฟังเป็นเพียงปัจจัยที่สติจะเกิดหรือไม่เกิด แล้วแต่การสะสม

ทางหู ที่กำลังได้ยิน ในขณะนี้เอง เสียงกำลังปรากฏ ผู้ที่อบรมเจริญสติปัฏฐาน สติจะระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่ปรากฏ จะระลึกลักษณะของเสียง เป็นสิ่งที่มีจริง กำลังปรากฏ รู้ว่าเป็นเพียงสภาพธรรมชนิดหนึ่ง หรือว่า เพราะการฟัง จึงรู้ว่า เสียงที่กำลังปรากฏในขณะนี้ ปรากฏได้เพราะจิตเกิดขึ้น รู้เสียงที่กำลังปรากฏนั่นเอง

เพราะฉะนั้นก็จะน้อมพิจารณาลักษณะของสภาพรู้ ธาตุรู้ ที่กำลังรู้ ซึ่งใช้คำว่า “จิต”

เพราะฉะนั้นก็อย่าเพิ่งคิดว่า เข้าใจชัดเจน แจ่มแจ้งแล้ว เวลาที่พูดถึงเรื่องจิต

แต่เวลานี้ “จิต” กำลังมี กำลังเกิดขึ้น กำลังรู้ทางหู คือ ได้ยิน กำลังรู้ทางตา คือ เห็น เป็นสิ่งที่สามารถจะประจักษ์แจ้งชัดในสภาพธรรมที่ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตนได้ แต่เพราะเหตุว่ายังไม่ประจักษ์นั่นเอง จึงต้องฟังอีก เรื่องของจิต ซึ่งเป็นสภาพที่มีจริง ที่กำลังเกิดขึ้น รู้สิ่งที่กำลังปรากฏทางตา

เพราะฉะนั้นจุดประสงค์ก็คงจะไม่ลืมน่า ไม่ใช่เพื่อจะรู้มาก ๆ ว่า จิตมีกี่ดวง ประกอบด้วยเจตสิกอะไรบ้าง แบ่งเป็นประเภทอย่างไร แต่จุดประสงค์แม้ว่าจะเรียนละเอียดอย่างนั้น ก็เพื่อจะรู้ชัดในสภาพของจิต ซึ่งเป็นนามธรรม ซึ่งเป็นธาตุรู้ ที่กำลังรู้ในขณะนี้

ธรรมชาติที่ชื่อว่า จิต มนะ หทัย

ข้อความในอัฐสาลีนี้ อรรถกถาถัมมสังคณีปกรณ์ จิตตูปปาทกัณฑ์ อธิบาย
จิตตนิเทศ มีข้อความว่า

ธรรมชาติที่ชื่อว่า “จิต” เพราะจิตเป็นธรรมชาติวิจิตร

ที่ชื่อว่า “มนะ” เพราะรู้อารมณ์ ที่ชื่อว่า “หทัย” เพราะความหมายว่า เป็น
สภาวะอยู่ภายใน

อย่าลืม เป็นสภาวะอยู่ภายใน ในจนกระทั่ง ลึกซึ้ง และมองไม่เห็นเลย เพราะ
เหตุว่าจิตไม่ได้อยู่ภายนอก ที่จะสัมผัสกระทบ หรือแสวงหาได้ แต่ที่รู้ลักษณะของ
จิตได้ ก็ต่อเมื่อจิตเกิดขึ้นรู้ คือ เห็น สิ่งที่กำลังปรากฏทางตา ไม่ได้อยู่ข้างนอก ไม่ใช่
โต๊ะ เก้าอี้ รูปสีสัมผัสข้างนอก แต่เป็นธาตุรู้ภายใน

เป็นเพียงธาตุชนิดหนึ่งซึ่งต่างจากรูปธาตุทั้งหลาย เพราะเหตุว่ารูปธาตุ
ทั้งหลายแสวงหาได้ภายนอก ไม่ว่าจะเป็นธาตุอะไรก็ตาม อยู่ที่โน่นบ้าง อยู่ที่นี้บ้าง
แต่ว่าธาตุรู้ ไม่มีใครจะไปแสวงหาที่อื่นได้ ไม่สามารถที่จะเข้าห้องทดลอง แล้วสร้าง
ธาตุรู้ขึ้น แต่ว่าธาตุรู้ เป็นสภาพรู้ หรือ เป็นธาตุรู้ ที่เกิดขึ้นรู้ ในขณะที่กำลังเห็น

เพราะฉะนั้น ที่รู้ชัด ในลักษณะของธาตุรู้ ก็คือ พิจารณาในขณะที่กำลังเห็น
ถ้าไม่มีการเห็น ก็จะไม่รู้ว่า มีธาตุรู้สัมผัสสัมผัส กำลังปรากฏทางตาในขณะนี้

สัมผัสสัมผัสปรากฏ เพราะมีสภาพที่กำลังรู้ คือ เห็น สิ่งที่กำลังปรากฏ ถ้าจิตไม่
เกิดขึ้นเห็น สัมผัสสัมผัสที่กำลังปรากฏในขณะนี้ ปรากฏไม่ได้เลย ดูเป็นของธรรมดา
สัมผัสสัมผัสต่าง ๆ ที่กำลังปรากฏในขณะนี้ ปรากฏไม่ได้เลย ถ้าจิตไม่เกิดขึ้นรู้ ไม่
เกิดขึ้นเห็น

เพราะฉะนั้น ธาตุรู้ นั้น เป็นภายใน เป็นเพียงธาตุที่เกิดขึ้น เห็นสิ่งที่กำลังปรากฏ
หรือว่า ได้ยินเสียงที่กำลังปรากฏ

ธรรมชาติที่ชื่อว่าปณฺฑระ

ที่ชื่อว่า “ปณฺฑระ” เพราะความหมายว่า บริสุทธิ คำนี้ตรัสหมายเอา “ภวังคจิต”

เวลาที่ไม่มีการรู้อารมณ์ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย หรือคิดนึก ทางใจเลย ดูเหมือนทุกท่าน จิตบริสุทธิ์ ไม่ปรากฏว่าชอบ ไม่ปรากฏว่าชัง แต่เวลาที่มีการเห็นเกิดขึ้น ถึงจะรู้ว่า มีกิเลสเล็กน้อยแค่ไหน จากสิ่งที่ปรากฏทางตา

เพราะเหตุว่าถ้าไม่มีการเห็น ไม่มีการได้ยิน ไม่มีการได้กลิ่น ไม่มีการลิ้มรส ไม่มีการรู้สิ่งกระทบสัมผัสทางกาย ไม่มีการคิดนึก จิตของทุกท่านเป็น “ปณฺฑระ” บริสุทธิ เป็นภวังค์ ไม่ปรากฏความชอบ ความชังใด ๆ เลย

แต่ขอให้อะไรปรากฏทางตา ให้จิตเห็นเกิดขึ้นเถอะ เมื่อนั้นจะทราบได้ว่า ไม่บริสุทธิ์ เพราะเหตุว่ามีความชอบ ความติด ความพอใจ ในสิ่งที่เห็นบ้าง หรือว่า มีความชัง มีความไม่แ่มช่น มีความไม่ชอบ มีความไม่พอใจ ในสิ่งที่ปรากฏทางตา เป็นปกติในชีวิตประจำวัน

เพราะฉะนั้นก็ไม่สะอาด ไม่บริสุทธิ์ ในขณะที่ชอบ ในขณะที่ชัง เพราะเห็น เพราะได้ยิน เพราะได้กลิ่น เพราะลิ้มรส เพราะรู้สิ่งที่กระทบสัมผัส เพราะคิดนึก

แต่เวลาที่จิตเป็นภวังค์ คือ ขณะที่ไม่เห็น ไม่ได้ยิน ไม่ได้กลิ่น ไม่ลิ้มรส ไม่รู้สิ่งที่กระทบสัมผัส ไม่คิดนึก ในขณะนั้น จะไม่ทราบเลยว่า มีกิเลสมาก เพราะเหตุว่าไม่มีการปรากฏ

ธรรมชาติที่ชื่อว่ามณายตนะ

ที่ชื่อว่า “มณายตนะ”

อธิบายในคำว่า “มณายตนะ” นั้น มณะ พึงทราบว่า อายตนะ เพราะความหมายว่า เป็นที่อยู่อาศัย เป็นบ่อเกิด เป็นที่ประชุม และ เป็นเหตุ

จริงดังนั้น ธรรมมีผัสสะ เป็นต้น ย่อมเกิดในมณะนี้ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ภายนอก ย่อมประชุมที่มณะ โดยเป็นอารมณ์ แม้เพราะความหมายว่า เป็นเหตุ เพราะเป็นเหตุแห่งผัสสะ เป็นต้น โดยอรรถว่า เป็นสหชาติปัจจัย

นี่เป็นคำอธิบายในอัฐฐสาลินี เพื่อที่จะให้มีการพิจารณาและเข้าใจลักษณะของจิต ซึ่งเป็นธาตุรู้ ที่กำลังเกิดขึ้นรู้ ในขณะนี้

เพราะเหตุว่า “มนายตนะ” อธิบายในคำว่า “มนายตนะ” นั้น

มนะ พึงทราบว่ายายตนะ เพราะความหมายว่า เป็นที่อยู่อาศัย

คำว่า ยายตนะ ความหมายว่า ที่อยู่ ที่อาศัย เป็นบ่อเกิด เป็นที่ประชุม และเป็นเหตุ เพราะเหตุว่า ถ้าไม่มีจิตเกิดขึ้น สิ่งต่าง ๆ จะไม่มีการปรากฏเลย เมื่อไม่มีสิ่งต่าง ๆ เกิดขึ้น ความเป็นไปต่าง ๆ ในชีวิต ก็ไม่มี ไม่มีการที่จะเกิดอุบัติเหตุ ไม่มีการที่จะเกิดป่วยไข้ได้เจ็บ ไม่มีการที่จะต้องประจวบกับสิ่งที่ไม่พอใจ หรือว่าพลัดพรากจากสิ่งที่พอใจ แต่เพราะเหตุว่า มีจิตซึ่งเป็นที่อยู่อาศัย เป็นบ่อเกิด เป็นที่ประชุมของธรรมอื่น มีผัสสะเป็นต้น

ทุกอย่างที่เกิดขึ้น เกิดขึ้นเองไม่ได้ ต้องมีปัจจัย มีสิ่งที่ปรุงแต่งให้เกิดขึ้น เพราะฉะนั้นไม่ได้หมายความว่า มีเฉพาะจิตเกิดขึ้น แต่จิตนั้นเองเป็นที่อาศัยของธรรมอื่น เช่น “ผัสสะ” ธรรมชาติที่กระทบ ในขณะนี้ที่เห็น ผัสสะไม่ได้กระทบเสียง แต่ในขณะที่ได้ยิน เพราะผัสสะเจตสิกเป็นนามธรรมอีกชนิดหนึ่ง กระทำกิจกระทบเสียง พร้อมกับจิตเกิดขึ้น ได้ยินเสียง

ที่ทางตา ผัสสะกระทบสิ่งที่ปรากฏ จิตก็เห็นสิ่งที่ผัสสะกระทบ

ทางหู ผัสสะกระทบเสียง จิตก็เกิดขึ้น ได้ยินเสียงที่ผัสสะกระทบ

เพราะฉะนั้นจิตเป็นบ่อเกิด เป็นที่อยู่อาศัย เป็นที่ประชุมของธรรมอื่น เป็นสภาพธรรมที่อาศัยผัสสะเกิดขึ้น กระทำกิจแล้วก็ดับไป แต่ละขณะ แต่ในขณะที่เห็นนี้ ไม่ปรากฏว่าดับเลย สิ้นวันขณะที่กำลังปรากฏทางตา ก็ยังคงปรากฏเหมือนไม่ดับเลย ที่เป็นอย่างนี้ก็เพราะเหตุว่านามธรรม คือ จิตและเจตสิก เกิดดับอย่างรวดเร็วมาก

รูป ก็เกิดดับเร็วกว่าที่คิด ไม่ใช่ว่าดำรงคงอยู่นาน ๆ อย่างนี้เลย แต่โดยสภาพของรูป ย่อมเป็นสภาพที่หยابกว่าจิต ซึ่งเป็นนามธรรม เพราะฉะนั้นชั่วอายุสั้น ๆ ของรูป ๆ หนึ่งที่ยังไม่ดับไป จิตเกิดดับหลายขณะ

เพราะฉะนั้นก็จะเห็นได้ว่า ที่ทุกสิ่งทุกอย่างยังปรากฏเหมือนไม่ดับไปเลย ก็เป็นเพราะเหตุว่า นามธรรมซึ่งเป็นสภาพที่รู้สิ่งที่ปรากฏนั้น เกิดดับเร็วกว่ารูปธรรมมาก

จึงทำให้ดูเหมือนรูปธรรมที่ปรากฏ ก็ยังคงปรากฏอยู่ แต่แท้ที่จริงแล้ว ทั้งนามธรรม และรูปธรรมเกิดดับอย่างรวดเร็ว แต่ชื่อนามธรรมนั้น เกิดดับเร็วกว่า

ธรรมชาติที่ชื่อว่าวิญญาน

ข้อความต่อไปมีว่า

ที่ชื่อว่า “วิญญาน” เพราะรู้แจ้งอารมณ์

คือ เป็นประธานหรือว่าเป็นใหญ่ในการรู้ ซึ่งโดยศัพท์หมายความว่า ถึงก่อนในการรู้ โดยอรรถหมายความว่า เป็นประธาน หรือว่าเป็นหัวหน้า เป็นอินทรีย์ในการรู้

เวลานี้ทราบว่ ขณะที่เห็นนี้มีจิตและเจตสิกเกิดพร้อมกัน หรือว่าขณะที่ได้ยิน ขณะที่ได้กลิ่น ขณะที่ลิ้มรส ขณะที่รู้สิ่งกระทบสัมผัส ขณะที่คิดนึก ถ้าที่ใดมีจิตเกิดขึ้น ที่นั่นต้องมีเจตสิกเกิดร่วมด้วย จะมีแต่จิต โดยไม่มีเจตสิกไม่ได้เลย แต่ว่าจิตเป็นใหญ่ เป็นประธาน เป็นอินทรีย์ เป็นมโนอินทรีย์ ในการรู้อารมณ์

ขณะที่กำลังเห็นเดี๋ยวนี้ ที่เห็นนั้นเป็นจิต เวลาเห็นแล้วจำได้ หมายรู้ลักษณะของสิ่งที่ปรากฏ จิตไม่ใช่สภาพธรรมที่จำ ไม่ใช่สภาพธรรมที่หมายรู้ลักษณะของอารมณ์ที่ปรากฏ จิตเพียงเป็นใหญ่ เป็นประธาน เป็นอินทรีย์ ในการรู้อารมณ์ที่กำลังปรากฏ คือ ในการเห็น สิ่งที่ปรากฏทางตา หรือว่าในการได้ยินเสียง ที่ปรากฏทางหู

ธรรมชาติที่ชื่อว่ามโนวิญญานธาตุ

ข้อความต่อไป

ที่ชื่อว่า “ตชฺชา มโนวิญญานธาตุ” ในบทนี้ จิตดวงเดียวเท่านั้น ตรัสโดยชื่อถึง ๓ ชื่อ คือ ชื่อว่า “มโนะ” เพราะความหมายว่า รู้ ชื่อว่า “วิญญาน” เพราะความหมายว่า รู้แจ้ง ชื่อว่า “ธาตุ” เพราะความหมายว่า เป็นสภาวะธรรม หรือ มิใช่สัตว์

อธิบายคำว่า จิตต์

ถ้าท่านผู้ฟังจะศึกษาจากตำราที่มีผู้รวบรวมไว้ ก็จะทราบว่า ลักษณะของจิต ๖ อย่าง ที่กล่าวถึงในตำราทั้งหลายเหล่านั้น มาจากข้อความนี้ คือ ในอัฐสาสนี

อรรถกถาัมมสังคินี ซึ่งอธิบายคำว่า “จิต” ซึ่งสามารถจะแยกออกได้ เป็นข้อ ๆ คือ

ที่ชื่อว่า “จิต” เพราะอรรถว่า คิด อธิบายว่า รู้แจ้งอารมณ์ ๑

อีกอย่างหนึ่ง เพราะเหตุที่ศัพท์ว่า “จิตต์” นี้ ทั่วไปแก่จิตทุกดวง เพราะฉะนั้น ในคำว่า “จิตต์” นี้ กุศลจิตฝ่ายโลกีย์ อกุศลจิต และมหากิริยาจิต จึงชื่อว่า “จิต” เพราะสังสมสันดานของตน ด้วยสามารถแห่งชวนวิถิ ๑

ที่ชื่อว่า “จิต” เพราะเป็นธรรมชาติอันกรรมกิเลสสังสมวิบาก ๑

อนึ่ง จิตแม้นทุกดวง ชื่อว่า “จิต” เพราะเป็นธรรมชาติวิจิตรตามสมควร

ข้อนี้ส่วนมากในตำราจะแยกออกเป็น ๒ ข้อ คือ เพราะวิจิตรด้วยอารมณ์ และเพราะวิจิตรด้วยสัมปยุตตรวม

และประการสุดท้าย คือ ชื่อว่า จิต เพราะกระทำให่วิจิตร

ที่ชื่อว่าจิตเพราะอรรถว่าคิด

ซึ่งก็จะขอกล่าวถึงตามลำดับ เพื่อที่จะให้เข้าใจลักษณะของจิต ตามที่กล่าวไว้ในอัฐสาสนี

ที่ชื่อว่า “จิต” เพราะอรรถว่า “คิด” อธิบายว่า รู้แจ้งอารมณ์

ทุกท่าน คิดเสมอ ถ้าลองพิจารณาสังเกตความคิดก็จะเห็นได้ว่า ช่างคิดเสียจริง และคิดไปต่าง ๆ นานา ไม่หยุด มีใครคิดว่า จะหยุดคิดบ้างไหม หรือคิดว่า จะไม่ต้องคิดก็ได้ ไม่มีทางยุติความคิดเลย จนกระทั่งบางท่านไม่อยากจะคิด อยากจะสงบ ๆ คือ หยุด ไม่คิด เพราะเห็นว่า เวลาที่คิดแล้วก็เดือดร้อนใจ เป็นห่วง วิตกกังวล กระสับกระส่ายด้วยโลภะบ้าง หรือด้วยโทสะบ้าง คิดว่าถ้าไม่คิดเสียได้ก็จะเป็นการดี

แต่ให้ทราบว่าเป็นธรรมชาติที่คิด เพราะรูปคิดไม่ได้ และถ้ามีการพิจารณาลักษณะของความคิดของตัวเอง ท่านก็จะทราบได้ว่า เพราะเหตุใด หรือว่าทำไมท่านถึงได้คิดอย่างนั้น ๆ ซึ่งบางครั้งไม่น่าจะคิดอย่างนั้นเลย ก็คิดได้ทั้งที่เป็นกุศลและอกุศล แต่ส่วนใหญ่แล้วโดยมาก ขอให้พิจารณาว่า ความคิดของท่านเป็นกุศล หรือว่าเป็นอกุศลในวันหนึ่ง ๆ

ตามปกติอกุศลจิต ย่อมเกิดมากกว่ากุศลจิต และอกุศลจิตที่เกิดขึ้น ก็คิดไปในเรื่องของอกุศลอย่างละเอียดละน้อย ๆ ทางตาบ้าง ทางหูบ้าง ทางจมูกบ้าง ทางลิ้นบ้าง ทางกายบ้าง ทางใจบ้างอยู่เรื่อย ๆ จนปรากฏว่า เป็นเรื่อง เป็นราว ซึ่งท่านยึดถือเป็นจริงเป็นจัง แต่ทั้งหมดนั้นให้ทราบว่า เป็นเพราะจิตเกิดขึ้น คิดเรื่องนั้น เท่านั้นเอง ที่ทำให้รู้สึกเหมือนกับว่าเรื่องที่คิดนั้นเป็นเรื่องสำคัญ หรือว่าเป็นเรื่องที่จริงจัง แต่ถ้าเพียงจิตไม่คิดถึงเรื่องนั้นเท่านั้น เรื่องนั้นจะไม่มี

เพราะฉะนั้นที่ท่านกำลังคิดและมีความรู้สึกยึดถือผูกพันในเรื่องราวที่คิด เห็นว่าเป็นจริงเป็นจังนั้น ให้ทราบว่าเป็นเพราะจิตนั่นเอง เกิดขึ้นคิดตามการสะสม ซึ่งส่วนใหญ่แล้วก็เป็นอกุศลจิตที่คิด แต่ว่าจะเห็นใหม่ว่าเป็นอกุศลที่คิด เพราะเหตุว่าในขณะที่นั้นพอใจในเรื่องที่คิด เพลิดเพลินไปในเรื่องที่คิด ด้วยความยินดีที่เป็นโลภะ หรือว่าขณะนั้น อาจจะเป็นความคิดที่ไม่สบายใจ เป็นอกุศลจิต ที่ประกอบด้วยโทสะที่คิด ในขณะที่นั้นก็ได้ แต่ว่าให้นึกถึงความดีที่อาจจะเกิดคิดขึ้นมา แล้วก็จะรู้ว่า ขณะนั้นช่างคิดได้ถึงอย่างนั้น ลักษณะนั้นเป็นลักษณะของจิตที่คิด

ที่ชื่อว่าจิตเพราะอรรถว่าคิด อธิบายว่ารู้แจ้งอารมณ์

ข้อความในอัฐสาลินีว่า

ที่ชื่อว่า “จิต” เพราะอรรถว่า คิด อธิบายว่า รู้แจ้งอารมณ์

คำว่า “รู้” มีความหมายหลายอย่าง ตามลักษณะ และประเภทของธรรมนั้น ๆ เช่น เจตสิกก็เป็นธรรมชาติที่รู้อารมณ์ แต่ว่าไม่ได้เป็นใหญ่ในการรู้ เจตสิกแต่ละประเภทเกิดขึ้นพร้อมกับจิต รู้อารมณ์เดียวกับจิต แต่ว่ากระทำกิจเฉพาะของเจตสิก

นั้น ๆ เช่น ผัสสเจตสิกที่ได้กล่าวถึงแล้ว เป็นสภาพธรรมที่เกิดร่วมกับจิต พร้อมกับจิต แต่เป็นธรรมชาติที่กระทบอารมณ์ ถ้าไม่รู้อารมณ์ จะกระทบอารมณ์ได้ไหม ไม่ได้ หรือว่าถ้าไม่กระทบอารมณ์ จะรู้อารมณ์ได้ไหม ถ้าเจตสิกไม่กระทบอารมณ์ ก็รู้อารมณ์ไม่ได้

เพราะฉะนั้นผัสสเจตสิกรู้อารมณ์โดยกระทบอารมณ์ เพราะฉะนั้นผัสสเจตสิก ก็รู้อารมณ์ด้วย แต่ไม่ใช่รู้แจ้งอารมณ์

สำหรับปัญญาเจตสิก ก็เป็นสภาพธรรมที่รู้ถึงลักษณะที่ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ของสิ่งที่ปรากฏทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ นั่นเป็น ลักษณะของปัญญา ที่รู้ถูกต้องตามความเป็นจริง

แต่สำหรับจิตซึ่งเป็นสภาพรู้ ซึ่งมีคำอธิบายว่า รู้แจ้งอารมณ์ ไม่ใช่เป็นการรู้ อย่างผัสสะที่กระทบอารมณ์ ไม่ใช่เป็นการรู้อย่างสัญญาที่หมายรู้ลักษณะของอารมณ์ หรือจำอารมณ์ และไม่ใช่เป็นการรู้อย่างปัญญา ที่รู้ถูกต้องตามความเป็นจริงว่า สิ่งที่ปรากฏเป็นอะไร แต่ว่าจิต เป็นสภาพที่รู้แจ้ง ในลักษณะต่าง ๆ ของอารมณ์ที่ ปรากฏ

จิตรู้แจ้งอารมณ์ที่ปรากฏต่างกันทางตา

ขณะนี้อารมณ์ที่ปรากฏต่างกันใหม่ที่กำลังเห็นนี้ต่างกันใหม่ ตามความเป็นจริง ตามปกติ ธรรมเป็นสังขธรรม เป็นสิ่งที่พิสูจน์ได้ เห็นสิ่งเดียว อย่างเดียวเท่านั้น ทางตา หรือว่า เห็นสิ่งต่าง ๆ ลักษณะต่าง ๆ ทางตา

เห็นอย่างเดียว สีเดียวหมด หรือว่าเห็นสิ่งต่าง ๆ ลักษณะต่าง ๆ และความละเอียดของสิ่งที่ปรากฏ เพชรแท้กับเพชรเทียม เหมือนกันหรือไม่เหมือนกัน ไม่เหมือนกัน เพราะอะไร ปรากฏทางตาต่าง ๆ กัน ใครรู้ จิตเป็นสภาพที่เห็นแจ้ง คือ รู้แจ้งอารมณ์ลักษณะต่าง ๆ ของอารมณ์ต่าง ๆ

อุปมาเหมือนกระจกเงาที่ใสสะอาด ไม่ว่าสิ่งใดจะผ่าน ย่อมปรากฏลักษณะนั้น ในกระจกเงาต่าง ๆ กัน ฉันทิด เพราะฉะนั้นในขณะนี้ มีจักขุปสาทเป็นรูป ซึ่งมีคุณสมบัติพิเศษที่สามารถรับกระทบเฉพาะสิ่งที่ปรากฏทางตา เสียไม่สามารถที่จะ

ปรากฏรูปร่างสัณฐานทางตา แต่โสตปสาทเป็นรูปพิเศษ ที่มีลักษณะที่สามารถกระทบเฉพาะเสียง เพราะฉะนั้นเวลานี้ที่เสียงปรากฏกับได้ยิน สภาพที่รู้เสียง ไม่ปรากฏทางตา ไม่มีเสียงปรากฏทางตาเลย แต่ว่าเสียงมีจริง และก็ป็นรูปที่กระทบกับโสตปสาท ซึ่งเป็นรูปที่มีคุณลักษณะพิเศษที่กระทบเฉพาะเสียง ทางตานี้ ก็มีจักขุปสาทซึ่งเป็นรูปพิเศษที่สามารถกระทบเฉพาะสี

เพราะฉะนั้นไม่ว่าจะเป็นสีใด ๆ ก็ตาม จะเป็นเพชรแท้ เพชรเทียม หยก หิน หรือว่าแม้วงตา ซึ่งมีแววริษยา ขณะนั้นก็ปรากฏกับจิต ซึ่งกำลังเห็นสิ่งต่าง ๆ ลักษณะต่าง ๆ ที่ปรากฏทางตา เคยมองตาคนอื่นไหม

ตาของแต่ละคนมีความหมาย แล้วแต่ว่าผู้นั้นจะมีสัญญาที่หมายรู้ลักษณะของรูปที่ปรากฏได้ละเอียดแค่ไหน เพราะเหตุว่าบางครั้งแม้แต่เพียงการมอง ถ้าจิตของบุคคลนั้นประกอบด้วยความรู้ริษยา รูปร่างภายนอกอาจจะไม่ปรากฏเลย แต่ก็ยังปรากฏแววของความรู้ริษยาที่นัยน์ตาของบุคคลนั้นได้

เพราะฉะนั้นก็จะเห็นได้ว่า ในขณะที่สิ่งที่กำลังปรากฏทางตา ปรากฏกับจิตที่รู้แจ้ง ไม่ว่าลักษณะนั้นเป็นอย่างไร จิตรู้แจ้งในลักษณะที่กำลังปรากฏ คือ เพียงเห็น

รู้แจ้งในที่นี้ หมายความว่าถึงเห็นลักษณะต่าง ๆ ของสิ่งต่าง ๆ ที่ปรากฏ ไม่ว่าสิ่งใด ๆ จะเกิดขึ้น รูปร่างสัณฐานใด ๆ ทั้งหมด จักขุวิญญาณหรือจิต รู้แจ้งในอารมณ์ที่กำลังปรากฏ จึงเกิดรู้ความหมาย รู้สัณฐาน คตินึกเรื่องราวต่าง ๆ ได้ ตามลักษณะอาการของสิ่งที่ปรากฏ

จิตรู้แจ้งอารมณ์ที่ปรากฏต่างกันทางหู

ทางหู มีเสียงเดียวเท่านั้นปรากฏ หรือว่ามีเสียงต่าง ๆ ปรากฏ ไม่ว่าจะเป็นเสียงต่างกัน เพราะเหตุปัจจัยอย่างไร อาการที่ต่าง ลักษณะที่ต่างนั้น ๆ ปรากฏกับจิตที่รู้เสียง จึงชื่อว่า รู้แจ้งลักษณะต่าง ๆ ของอารมณ์ที่ปรากฏ

เสียงลมพัด เสียงน้ำตก เสียงสัตว์ร้อง สัตว์นานาชนิด ต่าง ๆ กัน ก็เสียง ต่าง ๆ กัน หรือแม้แต่เสียงคนที่ร้องเลียนเสียงสัตว์ จิตก็ยังรู้แจ้งในเสียงที่ได้ยินนั้น เพราะความต่างกันของลักษณะของเสียงนั้น มี

ถ้าไม่มี ก็ไม่สามารถจะรู้ได้ว่า เป็นเสียงสัตว์จริง ๆ หรือว่าเป็นเสียงคนที่ร้องเลียนเสียงสัตว์ แต่เพราะเหตุว่าอาการต่าง ๆ ลักษณะต่าง ๆ เสียงต่าง ๆ ไม่ว่าจะต่างกันอย่างไร จิตรู้แจ้งในอารมณ์ คือ รู้ลักษณะต่าง ๆ ของอารมณ์ต่าง ๆ ที่กำลังปรากฏ เสียงที่เยาะเย้ย มีไหม สำเนียงที่ถากถาง ดูหมิ่น ดูถูก มีไหม ปรากฏทั้งหมดกับจิต ที่รู้แจ้งลักษณะต่าง ๆ ของอารมณ์ต่าง ๆ ที่ปรากฏ

เพราะฉะนั้นที่ทุกสิ่งทุกอย่างปรากฏได้ อย่าลืมว่า มีสภาพรู้ มีธาตุรู้ ที่เกิดขึ้นรู้แจ้งอารมณ์ต่างๆ ที่ปรากฏ

จิตรู้แจ้งอารมณ์ที่ปรากฏต่างกันทางจุมก

ทางจุมก จิตก็รู้แจ้งอารมณ์ต่าง ๆ ลักษณะของอารมณ์ต่าง ๆ ที่ปรากฏ สัตว์ทุกชนิดมีกลิ่นต่าง ๆ กัน และพืชพันธุ์ต่าง ๆ ก็มีกลิ่นต่าง ๆ กัน ไม่ว่าจะเป็นกลิ่นดอกไม้ นานาชนิด กลิ่นอาหาร กลิ่นแกง กลิ่นขนม ไม่เห็นเพียงได้กลิ่น รู้ใหม่ว่า แกงอะไร

เพราะฉะนั้นลักษณะต่าง ๆ ของแกงต่าง ๆ ปรากฏกับจิต ที่รู้แจ้งอารมณ์ที่ปรากฏ กลิ่นกระเทียม กลิ่นหอม ทุกคนรู้ทั้งนั้น แต่ละกลิ่นก็มีลักษณะต่าง ๆ ซึ่งจิตรู้แจ้งในลักษณะต่าง ๆ ของอารมณ์ต่าง ๆ นั้น

จิตรู้แจ้งอารมณ์ที่ปรากฏต่างกันทางลิ้น

ทางลิ้น รสอาหารก็มีมากมายต่าง ๆ ไป ซึ่งจิตก็รู้แจ้งในลักษณะต่าง ๆ ของรสต่าง ๆ เช่น รสเกลือก รสน้ำตาล น้ำส้ม มะนาว มะขาม ไม่เหมือนกัน ต่าง ๆ ใครรู้

เพราะว่าจิตลึ้มรส รู้แจ้งอารมณ์ที่ปรากฏ แม้ว่าจะต่างอย่างละเอียด จิตก็สามารถที่จะรู้แจ้งในลักษณะความต่างนั้นได้

เวลาที่ปรุงอาหารแล้ว เวลาที่ลึ้มรส จิตก็ยังรู้แจ้งในรสนั้นว่า ยังขาดอะไร ยังจะต้องปรุงอะไร ใส่อะไร เติมอะไร หรือแม้แต่รสผลไม้ทุกชนิด รสชา รสกาแฟ

นี่ก็แสดงให้เห็นแล้วว่า จิตเป็นสภาพที่รู้แจ้งอารมณ์ที่ปรากฏ ไม่ว่าจะเป็นทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ไม่ใช่ตัวตนเลย เกิดขึ้นเพราะปัจจัย

เพราะผัสสะกระทบอารมณ์ใด จิตที่เกิดพร้อมผัสสะนั้น ก็รู้แจ้งในลักษณะอาการที่ต่าง ๆ กัน ของอารมณ์นั้น ๆ

จิตรู้แจ้งอารมณ์ที่ปรากฏต่างกันทางกาย

ทางกาย มีการกระทบสัมผัส ก็ยังรู้ถึงความต่างกัน ว่าเย็นลม หรือว่า เย็นน้ำ หรือว่า เย็นอากาศ หรือสิ่งที่กระทบสัมผัสนั้น เป็นผ้าไหม หรือว่าเป็นผ้าขนสัตว์

มีท่านผู้ฟังท่านหนึ่ง ซึ่งท่านก็เจริญสติปัฏฐาน และได้เล่าให้ฟังว่า ท่านกำลังยืนอยู่ที่ถนน ก็เกิดระลึกถึงลักษณะที่แข็งที่ปรากฏ ต่อไปก็คิดว่า นี่แข็ง นี่เป็นถนน ต่อไปก็คิดว่า แข็งนี้เป็นรองเท้า และต่อไปก็คิดว่า แข็งนี้เป็นถุงเท้า

นี่เป็นความคิด แต่ว่าลักษณะจริง ๆ เป็นเพียงสภาพแข็ง ขณะที่แข็ง ลักษณะนั้นปรากฏ แต่ว่ามีปัจจัยให้เกิดคิดนี้ขึ้น ซึ่งยับยั้งไม่ได้ แม้ความคิดก็เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย ที่จะคิดว่าแข็งนี้อะไร แข็งนี้ถนน ต่อไปก็คิดว่า แข็งนี้คือ รองเท้า แล้วต่อไปก็คิดว่า แข็งนี้คือ ถุงเท้า ซึ่งทุกท่านจะทราบได้ว่า ไม่มีใครจะสามารถจะยับยั้งความคิด

แต่การที่จะรู้ลักษณะของสภาพธรรมตามความเป็นจริงได้ ต้องเป็นผู้ละเอียดที่จะรู้ว่า จิตเกิดขึ้น รู้แจ้งอารมณ์แต่ละขณะ แล้วก็ดับไปอย่างรวดเร็ว ในขณะที่กำลังคิดถึงถนน ในขณะที่กำลังคิดถึงรองเท้า หรือว่าในขณะที่กำลังคิดถึงถุงเท้า ในขณะนั้นไม่ใช่ชั่วขณะที่รู้แจ้งลักษณะที่แข็ง

เพราะฉะนั้นการที่จะรู้ชัดในลักษณะของสภาพธรรมตามความเป็นจริง จนไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน จะเห็นได้ว่า ต้องรู้ชัด

แม้ในขณะที่กำลังคิดว่า เป็นแต่เพียงสภาพที่คิด เพราะเหตุว่าถ้าปัญญายังไม่มั่นคง เวลาที่มีลักษณะสภาพธรรมปรากฏทางกาย แล้วแต่ว่าจะเป็นลักษณะที่อ่อนนุ่มหรือแข็งก็ตาม ในขณะที่ยังไม่รู้ว่าเป็นอะไร นี่ขณะหนึ่ง แล้วภายหลังจะเกิดต้องการรู้ว่า แข็งนั้นอะไร บางท่านก็อาจจะต้องล้มตา หรือ เปิดไฟขึ้นดูว่า กำลังกระทบสัมผัสอะไร

แต่ว่าตามความเป็นจริงแล้ว ช่วงขณะที่แข็ง ยังไม่ทันนึกคิดอะไรเลย จะไม่มีโลกของตู่เท้า ไม่มีโลกของรองเท้า ไม่มีโลกของถนน ไม่มีโลกของสมมติบัญญัติเลย มีแต่สภาพธรรมที่กำลังรู้ลักษณะที่แข็ง แม้สภาพที่รู้แข็ง ก็ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล เป็นแต่เพียงสภาพรู้แข็ง ซึ่งในขณะนั้นไม่ใช่รู้เสียง

แต่ภายหลังจะเห็นได้ว่า เมื่อมีสิ่งหนึ่งสิ่งใดปรากฏทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจจะเกิดคิดนึก ถึงเรื่องราวสมมติบัญญัติของสิ่งที่ปรากฏ จนลืมนึกว่าแท้ที่จริงแล้ว ในขณะที่เพียงแข็งปรากฏกับสภาพที่รู้แข็ง ในขณะนั้นไม่ใช่เรา ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่อย่างหนึ่งอย่างใดเลย เป็นแต่เพียงสภาพธรรมที่เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย แล้วก็ดับไป เพราะเหตุว่ามีการคิดถึงถนน ซึ่งไม่ใช่ขณะที่กำลังรู้แจ้ง ในลักษณะของแข็ง

รู้แจ้งอารมณ์หมายถึงรู้ลักษณะต่างๆของอารมณ์ที่ปรากฏ

เพราะฉะนั้นแม้แต่คำว่า รู้แจ้งอารมณ์ ซึ่งเป็นอรรถของจิต ซึ่งเป็นสภาพรู้ ก็จะต้องรู้ชัดในความหมายว่า “รู้แจ้งอารมณ์” หมายความว่ารู้ลักษณะต่างๆ ของอารมณ์ต่างๆ ที่ปรากฏ ไม่ว่าจะเป็นทางตา หรือทางหู หรือทางจมูก หรือทางลิ้น หรือทางกาย หรือทางใจ

เพราะฉะนั้นการอบรมเจริญสติปัฏฐาน ซึ่งจะทำให้ปัญญารู้ชัดในลักษณะของสภาพธรรมซึ่งเป็นนามธรรม เป็นธาตุรู้ และสภาพธรรมที่เป็นรูปธรรม จะเห็นได้ว่า ไม่ใช่ผิดจากชีวิตปกติประจำวัน เพราะเหตุว่าแม้ในขณะนี้เอง จิตเกิดขึ้นเห็นสิ่งต่างๆ

ที่ปรากฏ ถ้าจิตไม่เกิดขึ้น สิ่งต่าง ๆ ที่ปรากฏทางตาในขณะนี้ปรากฏไม่ได้เลย เมื่อไรจะรู้อย่างนี้

นี่คือ การอบรมเจริญสติปัฏฐาน จะต้องรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏตามปกติ เพราะเกิดขึ้นแล้ว จึงปรากฏ ทุกอย่างที่ปรากฏในขณะนี้ เกิดขึ้นแล้ว และสติก็สามารถที่จะเกิดระลึก รู้ในลักษณะซึ่งเป็นสภาพรู้ หรือธาตุรู้ เพราะฉะนั้น ไม่ใช่เข้าใจผิดว่า “จิตสิ่ง” ไม่มีเลย ไม่ว่าจะเป็นขณะใดก็ตาม

เสียงปรากฏ มีสภาพที่รู้เสียง สีสันวัฒนธรรมต่าง ๆ ปรากฏ มีสภาพที่รู้สิ่งที่ปรากฏ กลิ่นปรากฏ มีสภาพที่รู้ คือ จิตกำลังรู้กลิ่น คิดนึกเกิดขึ้น มีจิตที่กำลังรู้คำ ที่กำลังคิดแต่ละคำ ๆ

เพราะฉะนั้นไม่ใช่สิ่ง การที่จะรู้ลักษณะของสภาพธรรม ต้องตรงตามลักษณะที่แท้จริงของสภาพธรรม ถ้าเข้าใจผิด จะเกิดสติที่ระลึกรู้ใหม่ ในขณะที่กำลังเห็น ถ้าเข้าใจผิด สติจะเกิดขึ้นระลึกรู้ในขณะที่กำลังได้ยินเสียงใหม่

ซึ่งถ้าสติยังไม่เกิด ผู้อบรมเจริญสติปัฏฐาน ก็พากเพียรโดยการฟัง โดยการพิจารณา รู้ว่า จุดประสงค์ในชีวิต ก็คือ เป็นผู้ที่มีมั่นคงในการที่จะศึกษา รู้ลักษณะของสิ่งที่ปรากฏ แล้วแต่ว่าสติจะเกิดขณะไหน เป็นผู้ที่มีความอดทน มีวิริยะ มีความเพียรที่จะไม่เร่งรัด หรือว่าไม่ต้องการผลอย่างรวดเร็ว จนกระทั่งไปพากเพียรทำอย่างอื่น ไม่ระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ เพราะเกิดแล้วจึงได้ปรากฏในขณะนี้ตามปกติ ตามความเป็นจริง

อารมณ์เป็นอารมณ์ปัจจัย

สำหรับในวันนี้ ท่านผู้ฟังก็คงจะได้ทราบความหมายของคำว่า “อารมณ์” แล้วว่า หมายความว่า สิ่งที่เกิดรู้ และก็ได้อธิบายแล้วว่า สภาพธรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้นทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นรูปธรรมหรือนามธรรม ต้องมีปัจจัยทำให้เกิดขึ้น ประจักษ์ให้เกิดขึ้นเป็นไป

เพราะฉะนั้นเมื่อจิตเป็นสภาพที่รู้แจ้งลักษณะต่าง ๆ ของอารมณ์ต่าง ๆ อารมณ์เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้จิตเกิดขึ้น รู้อารมณ์นั้น เพราะฉะนั้นอารมณ์นั้น เป็น “อารมณ์มกปัจจัย” คือ เป็นปัจจัยโดยเป็นอารมณ์

เพราะฉะนั้นเวลาที่ไดยินอะไร ก็ควรจะพิจารณาด้วย และสำหรับเรื่องของปัจจัย ๒๔ ก็เป็นปกติในชีวิตประจำวัน แต่ว่าถ้าจะเรียนเป็นขั้นตอน ก็อาจจะต้องพากเพียรที่จะจดจำว่า มีปัจจัยอะไร ก็ปัจจัย แยกอย่างไร ขณะไหน

แต่ถ้าเริ่มรู้ แม้แต่ในขั้นต้น เช่น จิตเป็นสภาพรู้ เพราะฉะนั้นสิ่งที่จิตรู้ โดยพยัญชนะ พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติว่าเป็น “อารมณ์ะ” หมายความว่าถึงสิ่งที่เป็นอารมณ์ คือ เป็นสิ่งที่จิตรู้ เช่น เสียงปรากฏ เวลาที่จิตไดยินเสียงนั้น เพราะฉะนั้นเสียงนั้นเป็นอารมณ์ เพราะฉะนั้นเป็นปัจจัยหนึ่งของจิตที่เกิดขึ้น ไดยินเสียง แม้ว่าในจิตดวงนั้นมีปัจจัยอื่นอีกหลายปัจจัย แต่เมื่อจิตนั้นรู้เสียง มีเสียงเป็นอารมณ์ เพราะฉะนั้นเสียงนั้น เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้จิตเกิดขึ้น รู้เสียง

เพราะฉะนั้นเสียงนั้น เป็นปัจจัยโดยเป็นอารมณ์ จึงชื่อว่า “อารมณ์มกปัจจัย” สิ่งใด ๆ ทั้งหมดที่เป็นอารมณ์ เป็นปัจจัยของจิต เพราะจิตจะปราศจากอารมณ์นั้นไม่ได้ เมื่อจิตเกิดขึ้น จิตรู้อารมณ์หนึ่งอารมณ์ใด จะปราศจากอารมณ์ที่จิตกำลังรู้ไม่ได้

เพราะฉะนั้นอารมณ์นั้น จึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้จิตเกิดขึ้น รู้อารมณ์นั้น เช่น เสียง เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้จิตเกิดขึ้น ไดยิน หรือว่า รู้เสียง เพราะฉะนั้นเสียงเป็นอารมณ์ของโสทวิญญูณ เป็นอารมณ์ของจิต ที่กำลังรู้แจ้งในลักษณะต่างๆ ของเสียงต่างๆ ที่ละอย่าง เพราะฉะนั้นเสียงนั้นเป็นอารมณ์ จึงเป็น “อารมณ์มกปัจจัย” ของจิตนั้น

คำถามเกี่ยวกับผัสสเจตสิก

ผู้ถาม ผัสสเจตสิกไม่มีโอกาสที่จะพิจารณา หรือรู้เลยว่า เป็นผัสสะ แต่ว่าเจตสิกดวงอื่นๆ ยังพอจะเข้าใจ จะเป็นเมตตาหรือหิริโอตตัปปะ เราก็พอจะรู้ พอที่จะเข้าใจว่าเป็นเจตสิก เพราะว่าสังเกตได้ แต่ผัสสะ ผมไม่มีทางที่จะรู้ นอกจากจะคิดเอาว่า เป็นผัสสะ ประการแรกนะครับ

ส. โสตปสาทรูป เป็นรูปที่มีลักษณะพิเศษที่กระทบเสียง ถ้าไม่มีรูปนี้ เสียงย่อมปรากฏไม่ได้ ถูกไหมคะ

ผู้ถาม ถูกครับ

ส. โดยเหตุผล เสียงไม่ใช่โสตปสาทรูป โสตปสาทรูปเป็นรูปที่รับกระทบเฉพาะเสียงเท่านั้น แต่ทำไมไม่การได้ยินอยู่ตลอดเวลา บางทีคนหนึ่งได้ยิน แต่อีกหลายคนไม่ได้ยิน หรือว่าบางทีหลายคนได้ยิน แต่คนหนึ่งไม่ได้ยิน แม้ว่าจะนั่งอยู่ด้วยกัน

ทั้งนี้เพราะเหตุว่า ในขณะที่ผัสสะกระทบกับเสียงเท่านั้น โสตวิญญาณจิตที่เกิดขึ้นกับผัสสะนั้นจึงรู้เสียงที่ผัสสะกระทบ ถ้าผัสสะไม่กระทบเสียง โสตวิญญาณก็เกิดขึ้นได้ยินเสียงไม่ได้ เพราะฉะนั้นจะต้องมีสภาพนามธรรมชนิดหนึ่ง ซึ่งเกิดพร้อมจิตที่กำลังรู้เสียง และนามธรรมนั้นเป็นสภาพที่กระทบเสียง จิตจึงเกิดขึ้น รู้เสียงในขณะนั้น พร้อมกับเจตสิกที่กระทบเสียงนั้น

ผู้ถาม ก็ต้องคิดเหตุผลอยู่ดี เพราะสมมติว่าเสียงวิฤกซ์เกิดขึ้นตลอดเวลา โสตปสาทรูปเราก็มีอยู่ตลอดเวลา เพราะฉะนั้นเราจะปฏิเสธไม่ได้เลยว่า คลื่นเสียงหรือเสียงนั้นมากระทบกับโสตปสาทรูปของเราอยู่ตลอดเวลา แต่ว่าเราได้ยินบ้างไม่ได้ยินบ้างใช่ไหมครับ

ส. ขณะนี้ผัสสะกำลังกระทบ เวลาที่มีเสียงปรากฏ ถ้าผัสสะไม่กระทบเสียงปรากฏไม่ได้เลย จะมีการได้ยินเสียงไม่ได้เลย

ผู้ถาม ครับ ก็คงจะต้องคิดเอาอีกละครับอาจารย์ เพราะไม่มีทางที่จะพิจารณาได้เหมือนเจตสิกตัวอื่น ๆ

ส. การอบรมเจริญสติปัฏฐาน ไม่ใช่ไปพยายามรู้สิ่งที่ไม่ปรากฏ เวลาที่เสียงปรากฏ สติสามารถที่จะระลึกถึงลักษณะของเสียงหรือน้อมรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่รู้เสียง เพราะเหตุว่าถ้าไม่มีสภาพที่รู้เสียง เสียงนั้นปรากฏไม่ได้ แต่ไม่ใช่ว่าไปนึกถึงผัสสะเจตสิก

เพราะฉะนั้นบางท่านเวลาพูดถึงวิปัสสนา หรือบางท่านอาจจะใช้คำว่าสติปัฏฐาน แต่ว่าส่วนมากจะพูดว่า “ทำวิปัสสนา” ก็มักจะพูดว่า เวลาที่ผัสสะกระทบ

กับรูปารมณ หรือ เวลาที่รูปารมณกระทบกับจักขุปสาท หรือ เวลาที่รูปารมณ ผัสสะกับจักขุปสาท

ซึ่งทั้งหมดนี้ ไม่ใช่การที่สติจะระลึก รู้ลักษณะของนามธรรมหรือรูปธรรมในขณะนั้น เพราะเหตุว่าเป็นการนึกถึงเรื่องของผัสสะซึ่งไม่ปรากฏ แต่ว่าสิ่งที่ปรากฏทางตา กำลังปรากฏ และสภาพที่รู้สิ่งที่กำลังปรากฏทางตา ก็กำลังเห็น

เพราะฉะนั้นจึงควรที่จะระลึก รู้ลักษณะของสภาพที่กำลังปรากฏ คือ สิ่งที่กำลังปรากฏทางตา หรือว่านามธรรมที่กำลังเห็น ไม่ใช่ไปพยายามรู้ผัสสะ

ผู้ถาม ผมก็นึกว่ารู้ไม่ได้ ก็ไม่ได้คิดว่าจะไปรู้ แต่สังเกตดูว่า เจตสิกตัวนี้รู้สึกว่าจะเข้าใจยาก

ขณะที่เข้าใจธรรมเป็นมหากุศลญาณสัมปยุตต์

ผู้ถาม ผมอยากจะเรียนถามอาจารย์ต่อไป คือ ถ้าเป็นบุคคลธรรมดา ยังไม่รู้แจ้งในธรรม ปัญญาเจตสิกก็ไม่มีโอกาสเกิดขึ้นเลย ใช่ไหมครับ ถึงแม้ว่าเราจะมีสติและเจริญวิปัสสนา และเราจะพิจารณาอารมณ์ในปัจจุบัน แต่ความเป็นตัวตนนี้ยังมียู่ เพราะฉะนั้นยังเป็นปุถุชน เราไม่มีโอกาสจะเกิดรู้เจตสิกตัวนี้ ใช่ไหมครับ

ส. ปัญญามีหลายชั้น ปัญญาเจตสิกที่กำลังรู้ และเข้าใจสิ่งที่กำลังฟังในขณะนี้ ไม่ใช่เราเข้าใจ ถ้าศึกษาต่อไปจะทราบว่า ในขณะใดที่เข้าใจ ขณะนั้นเป็นปัญญาเจตสิกที่เกิดร่วมกับมหากุศล เพราะฉะนั้นมหากุศลดวงนั้นมีชื่อว่า มหากุศลญาณสัมปยุตต์ เพราะประกอบด้วยปัญญา

ในขณะที่กำลังฟัง พิจารณาถูกต้องและเข้าใจในเรื่องของจิต ในเรื่องของนามธรรม ในเรื่องของรูปธรรม ขณะนั้นไม่ใช่เรา แต่เป็นมหากุศลจิตที่ประกอบด้วยปัญญา ปัญญา กำลังเข้าใจ เพราะฉะนั้นก็เป็นขั้นหนึ่ง

และถ้าบุคคลใด สติปัฏฐานยังไม่เกิด แต่มีความเข้าใจลักษณะของเหตุและผล เช่น เรื่องของกรรมและผลของกรรม เรื่องของกุศลธรรมว่า เป็นกุศลธรรม เรื่องของอกุศลธรรมว่า เป็นอกุศลธรรม ในขณะนั้นก็เป็นปัญญาขั้นที่เข้าใจในเหตุและผล

ซึ่งในขณะนั้น ก็ไม่ใช่เรา เป็นแต่เพียงมหากุศลจิตที่ประกอบด้วยปัญญาเกิดขึ้น และ
ก็เข้าใจเรื่องของกรรมบ้าง หรือ ผลของกรรมบ้าง ในขณะนั้น

สติปัญญานเกิดกับจิตทุกประเภทหรือไม่

ผู้ถาม สติปัญญานเกิดกับจิตทุกประเภทใช่ไหมครับ

ส. ไม่ใช่ค่ะ สติปัญญานไม่เกิดกับอกุศลจิต ไม่เกิดกับกุศลญาณวิปยุตต์
สติปัญญานเป็นขณะที่กุศลญาณสัมปยุตต์เกิดขึ้น มีสติเจตสิกเกิดร่วมด้วย และเป็น
สติที่ระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ ไม่ใช่สติขั้นทาน ไม่ใช่ขั้นศีล ไม่ใช่
ขั้นความสงบ

ผู้ถาม ขณะที่สติปัญญานเกิด ขณะนั้นก็ต้องมีปัญญา

ส. เริ่มจะเจริญขึ้น

ผู้ถาม ขณะนั้นจิตรู้อารมณ์ เจตสิกต่าง ๆ ก็ต้องรู้อารมณ์เดียวกับจิต แล้ว
ปัญญารู้อารมณ์

ส. ปัญญาก็ศึกษา พิจารณาที่จะรู้ ในสภาพรู้ ซึ่งไม่ใช่ตัวตนเพราะเป็น
เพียงธาตุรู้ หรือสภาพรู้

ผู้ถาม สมมุติว่า ขณะนั้นปัญญาศึกษา ศึกษาว่า

ส. น้อมไปรู้ โดยการสังเกต หรือพิจารณา ไม่ใช่คิด

เป็นเรื่องที่ละเอียดขึ้นแม้แต่การที่จะเข้าใจปัญญาชั้นต่าง ๆ

ส. เป็นเรื่องที่ละเอียดขึ้น ๆ แม้แต่การที่จะเข้าใจในความหมายของปัญญา
ชั้นต่าง ๆ ซึ่งไม่ใช่เพียงขั้นการฟัง หรือการพิจารณา แต่เป็นขั้นที่เกิดพร้อมสติที่ระลึกรู้
ลักษณะของสิ่งที่ปรากฏ แล้วสังเกต ลำเนียง น้อมไป ที่ละเล็ก ที่ละน้อย ที่จะรู้ชัดใน
ลักษณะของสภาพรู้ ซึ่งกำลังรู้ เพราะเหตุว่าถ้าจิตไม่เกิดขึ้นรู้ สิ่งต่าง ๆ ปรากฏไม่ได้

เมื่อจิตรู้สี่ รู้เสียง แล้วจะต้องพิจารณาอย่างไรอีก

ผู้ถาม เสียงกระทบโสตประสาททำให้จิตรู้ ได้ยินเสียงนั้น รู้ว่าเป็นเสียง

ส. มิได้ค่ะ คำว่าได้ยินเสียง คือ รู้ลักษณะของเสียงที่ปรากฏ

ผู้ถาม กระพบกับผัสสะแล้ว จิตก็รู้

ส. ได้ยิน

ผู้ถาม ในสติปัฏฐาน ๔ ก็ว่า จิตฺเต จิตฺตานุปัสสี วิหริติ เธอยอมพิจารณาจิต ในจิตเนื่อง ๆ เมื่อจิตเรารู้แล้ว จะต้องพิจารณายังไงอีกครับ เมื่อจิตเรา รู้เสียง รู้สี่ ตาเห็นสี่ หูได้ยินเสียง จิตเรารู้ ที่นี้เราจะพิจารณาอย่างไร จึงจะเป็นพิจารณาจิตในจิตอยู่เนื่อง ๆ

ส. เวลานี้มีสภาพรู้ไหมคะ

ผู้ถาม ก็ต้องรู้สิครับ

ส. ขณะไหนคะ ต้องรู้ด้วยค่ะ ว่าเมื่อมีนั้น ขณะไหนคะ

ผู้ถาม ขณะที่กำลังเห็น กำลังได้ยิน

ส. กำลังเห็น กำลังเห็นเดี๋ยวนี้ ธรรมดาหลงลืมสติ แต่เวลาที่จะพิจารณาจิต ก็หมายความว่า ในขณะที่เห็น เป็นจิตที่เกิดขึ้นเห็นสิ่งที่กำลังปรากฏทางตา เพราะฉะนั้นในขณะที่ ระลึกได้ที่จะรู้ว่า มีสภาพที่กำลังรู้ คือ เห็นสิ่งที่ปรากฏ

ผู้ถาม อันนี้เราใช้สติหรือใช้ปัญญา

ส. ใช้ไม่ได้ สติเกิด จึงระลึก กระทำกิจของสติ ถ้าสติไม่เกิด ผัสสะก็ กระทำกิจของสติไม่ได้ เพราะผัสสะเพียงกระทบกับอารมณ์ แต่สติเป็นสภาพธรรมที่เป็นโสภณะ

เมื่อมีการฟัง เรื่องของนามธรรม และรูปธรรม เมื่อมีการฟัง เรื่องของการเห็น การได้ยิน เป็นต้น ซึ่งไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล มีความจำ ที่มั่นคง ที่ไม่ลืม ในสิ่งที่ได้ยิน ได้ฟัง ก็เป็นปัจจัย ให้มีการระลึก ในขณะที่กำลังเห็น แล้วค่อย ๆ รู้ขึ้นว่า เป็นสภาพรู้ ที่กำลังเห็นนี้ เป็นธาตุรู้ ไม่ใช่รูปธาตุ แต่เป็นนามธาตุ เป็นเพียงอาการรู้ หรือธาตุรู้ ที่เห็นสิ่งที่ปรากฏ บ่อย ๆ เนือง ๆ นี่คือการจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน

เพราะฉะนั้นลักษณะต่าง ๆ ของจิต ประการต่อ ๆ ไป ก็คือ จิตตานุปัสสนาสติ
ปัฏฐานทั้งหมด ที่สอดคล้องกัน ที่เมื่อพิจารณาแล้ว ก็จะตรงกับจิตตานุปัสสนาสติ
ปัฏฐานหมวดต่าง ๆ ไม่พ้นจากการระลึก รู้ลักษณะของสภาพรู้ที่กำลังปรากฏ คือ
กำลังเห็นในขณะนี้ กำลังได้ยินในขณะนี้ กำลังคิดนึกในขณะนี้

นึกได้พูดได้เมื่อมีกุศลจิต มีอกุศลจิต แต่ความจริงคือขณะไหน

ทุกคนอาจจะพูดได้ว่าท่านมีกุศลจิต และก็รู้ด้วยว่าท่านก็มีอกุศลจิต แต่ขณะ
ไหนเมื่อไหร่บอกไม่ได้ หรืออาจจะบอกรวม ๆ ไป ในขณะที่ทำให้ท่านเพื่อประโยชน์สุขแก่
ผู้อื่น ขณะนั้นเป็นกุศลจิต

แต่จริง ๆ แล้ว ขณะไหนที่เป็นกุศลจิต เพราะเหตุว่าจิตเกิดขึ้นและดับไปอย่าง
รวดเร็ว ในขณะนี้กุศลจิต หรืออกุศลจิต นี่เป็นการที่จะรู้ลักษณะของสิ่งซึ่งเคยเรียน หรือ
ว่าเคยได้ยินชื่อ แต่ว่าไม่ใช่เพียงขั้นนี้กว่าต้องเป็นกุศลจิต หรือว่าต้องเป็นอกุศลจิต
แต่ว่าเป็นการรู้ลักษณะของกุศลจิตในขณะที่กุศลจิตกำลังเกิดขึ้นปรากฏ หรือว่าเป็น
การรู้ลักษณะของอกุศลจิตในขณะที่อกุศลจิตกำลังปรากฏ กำลังมี กำลังเกิดขึ้น
นี่เป็นการรู้ลักษณะ ไม่ใช่เพียงแต่รู้ชื่อ

จิตเป็นสภาพที่รู้แจ้งลักษณะต่างๆในอารมณ์ที่ปรากฏ

ในคราวก่อนก็ได้กล่าวถึง อรรถของจิต ที่เป็นสภาพที่รู้แจ้งอารมณ์โดยละเอียด
ไปแล้ว ทางตา ไม่ว่าจะเห็นสิ่งที่ปรากฏ แล้วก็รู้ว่า เป็นเพชรเทียม เพชรแท้ เป็นหยก
เป็นหิน มีค่าประการใด นั่นก็เป็นเพราะเหตุว่าลักษณะนั้น ๆ ปรากฏ และจิตรู้แจ้งใน
ลักษณะต่าง ๆ ของอารมณ์ที่ปรากฏ ถ้าจิตไม่รู้แจ้ง ก็จะไม่มีการรู้ได้ว่า สิ่งที่ปรากฏนั้น
เป็นอะไร

สำหรับทางหูก็ได้กล่าวถึงแล้วว่า เสียงที่ปรากฏก็มีลักษณะต่าง ๆ กัน เสียงลมพัด เสียงน้ำตก เสียงสัตว์ร้อง เสียงคนร้อง เสียงเสียงสัตว์ หรือว่าสำเนียงที่เฝ้าเยี่ย
ตากถาง ดูถูก ดูหมิ่น

ทั้งหมดนั้น ไม่ว่าเสียงนั้นจะมีลักษณะต่าง ๆ อย่างไร จิตเป็นสภาพที่รู้แจ้งใน
เสียงนั้น ๆ ที่ปรากฏ เพียงรู้ แจ้ง คือ เหมือนกระจกเงาที่ใสสะอาด และเสียงลักษณะ
ต่าง ๆ ก็ปรากฏให้จิตรู้แจ้งในเสียงนั้น ๆ แต่ไม่ใช่สภาพที่จำ หรือหมายรู้ลักษณะ
อาการ หรือว่า ไม่ใช่สภาพที่กระทบอารมณ์

ที่รู้สิ่งปรากฏว่าไม่เหมือนกันเพราะจิตรู้แจ้งในลักษณะที่ต่าง ๆ กัน

ลักษณะของจิตเป็นสภาพที่รู้แจ้งอารมณ์ ไม่ว่าอารมณ์นั้นจะมีลักษณะต่าง ๆ
อย่างไร จิตก็เป็นสภาพที่รู้แจ้งในลักษณะต่าง ๆ ของอารมณ์ต่าง ๆ เสียงลมพัด
เหมือนกับเสียงน้ำตกไหม ทำไมรู้ว่าไม่เหมือนกัน ที่รู้ว่าไม่เหมือนกัน ก็เพราะเหตุว่า
เสียงปรากฏ มีลักษณะอาการต่าง ๆ จิตก็รู้ในลักษณะต่าง ๆ ของเสียงต่าง ๆ ที่ปรากฏ
เพราะเหตุว่าจิตเป็นสภาพที่รู้แจ้งอารมณ์

ทางจมูกก็มีกลิ่นต่าง ๆ ซึ่งไม่ว่าจะเป็นกลิ่นอะไรก็ตาม ขณะใดที่ปรากฏเป็น
กลิ่นแปลก ถ้าสติเกิดขึ้นในขณะนั้น จะรู้ในลักษณะของนามธรรม ซึ่งเป็นสภาพที่รู้
แจ้งในกลิ่นลักษณะแปลกที่กำลังปรากฏ เป็นสติปัฏฐาน เป็นจิตตานุปัสสนาสติปัฏ
ฐาน เพราะรู้ว่าในขณะนั้น จิตเป็นสภาพที่รู้แจ้งในกลิ่นแปลกที่กำลังปรากฏ ในขณะ
นั้น

เคยมีกลิ่นแปลก ๆ บ้างไหม กลิ่นนี้มีลักษณะหลายอย่าง กลิ่นปลาเค็มก็อย่าง
หนึ่ง กลิ่นตุ ๆ กลิ่นดี ๆ แล้วก็มีคำที่พยายามจะบัญญัติ ให้รู้ลักษณะของกลิ่นต่าง ๆ
ซึ่งไม่ว่ากลิ่นนั้นจะมีลักษณะต่าง ๆ อย่างไร จิตเป็นสภาพที่รู้แจ้งในลักษณะ
ต่าง ๆ ของกลิ่นต่าง ๆ นั้น

เพราะฉะนั้นเวลาที่ได้กลิ่นแปลก ๆ และรู้ว่าในขณะนั้นจิตเป็นสภาพที่รู้แจ้งในกลิ่นต่าง ๆ ขณะนั้นสติระลึก รู้ลักษณะของจิตที่กำลังรู้กลิ่นนั้นได้ทันที เป็นจิตตามุขัสสนาสติปัฏฐาน

ต่อไปนี่ลองดู อาจจะไม่เคยสังเกตดูว่า มีกลิ่นแปลก ๆ แต่กลิ่นนี้ไม่เหมือนกัน ไม่ว่าจะเป็นกลิ่นแกง ก็มีกลิ่นแกงต่าง ๆ ไม่ใช่เป็นแกงชนิดเดียวกัน กลิ่นไหม้ กลิ่นสารพัดกลิ่นที่จะมี ขณะใดที่ได้กลิ่น ขณะนั้นสติปัฏฐานก็เกิดได้

สำหรับทางลิ้น ก็เช่นเดียวกัน มีรสอาหารต่าง ๆ รสผลไม้ต่าง ๆ รสชา รสกาแฟ ซึ่งรับประทานกันเป็นปกติในชีวิตประจำวัน แต่ว่าถ้าขณะใด แปลก ขณะนั้นสติอาจจะเกิดขึ้นทันที รู้ว่า จิตกำลังรู้แจ้งในลักษณะต่าง ๆ ของรสต่าง ๆ ที่กำลังปรากฏ บางคนชงกาแฟ เผลอใส่เกลือแทนน้ำตาล รสแปลกใหม่ ทันทีที่ลิ้มรส แปลกจากปกติ ขณะนั้นจิตเป็นสภาพที่รู้รสลักษณะต่าง ๆ ที่ปรากฏ ไม่พ้นจากลักษณะของจิตเลย ซึ่งเป็นสภาพที่รู้แจ้งอารมณ์ที่ปรากฏ

เพราะฉะนั้น สติก็คงจะเกิดขึ้นได้บ้าง ในขณะที่กำลังลิ้มรส

ทางกายก็มีการกระทบ สัมผัสสิ่งต่าง ๆ เช่น เย็นลม เย็นน้ำ เย็นอากาศ หรือว่ากระทบสัมผัสผ้าไหม ผ้าขนสัตว์ ซึ่งท่านผู้ฟังท่านหนึ่งก็เคยบอกว่า ท่านยืนอยู่ที่ถนน แล้วรู้สึกแข็ง ตอนหลังก็เกิดคิดต่อไปว่า แข็งนั้นเป็นถนน ซึ่งขณะนั้น แข็งเท่านั้นที่กำลังปรากฏ แต่เห็นใหม่ว่า เพราะคุ้นเคยกับการที่คิดว่า เรายืนอยู่ที่ถนน

เพราะฉะนั้นเวลาที่ลักษณะของแข็งเท่านั้นปรากฏ ชั่วครู่หนึ่ง ก็เกิดคิดต่อไปว่า แข็งนั้นเป็นถนน แล้วก็ยังคิดต่อไปอีกว่า แข็งนั้นเป็นรองเท้า และก็ยังคิดต่อไปอีกว่า แข็งนั้นเป็นถุงเท้า เพราะฉะนั้นก็จะเห็นได้ว่า ความคิด เป็นสภาพธรรมที่มีจริง ๆ แล้วก็เกิดขึ้น และเมื่อยังคงยึดถือสิ่งที่แข็งนั้นว่า เป็นสิ่งหนึ่งสิ่งใด ก็ไม่ลืม

ซึ่งความจริงแล้วในขณะนั้น ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน ถ้ารู้ลักษณะที่เป็นนามธรรมและรูปธรรมในขณะนั้น ก่อนที่จะคิดคำว่า ถนนแข็งหรือว่ารองเท้าแข็ง หรือว่าถุงเท้าแข็ง ในขณะนั้น ลักษณะแข็งเท่านั้นเป็นปรมาตถธรรม เป็นสภาพธรรมที่มีจริง ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ไม่ใช่ถนน ไม่ใช่ถุงเท้า ไม่ใช่รองเท้า เป็นแต่เพียงสภาพแข็ง และจิตเป็นนามธรรมที่กำลังรู้ลักษณะที่แข็ง ไม่ใช่เรา

เพราะฉะนั้นก็จะเห็นได้ว่า ถ้าปัญญายังไม่ได้อบรมจนกระทั่งสามารถที่จะรู้ชัดจริง ๆ ว่า แท้ไม่ใช่ถนน ไม่ใช่รองเท้า ไม่ใช่ถุงเท้า ก็สามารถที่จะเห็นสภาพธรรมที่ไม่ใช่ตัวตน ซึ่งเกิดขึ้นแล้วดับไป แล้วก็มีสภาพที่คิดนึกเป็นเรื่องราวของถนนของรองเท้า ของถุงเท้า แล้วก็ดับไปแต่ละขณะ ซึ่งขณะที่คิด ก็ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน

ปรมาัตถธรรมเกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย แต่เพราะอะไรจึงยึดถือว่าเป็นเรา

เพราะฉะนั้นปรมาัตถธรรมเกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย แล้วก็ปรากฏ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ทุกขณะ ในขณะนี้ เป็นปรมาัตถธรรมทางตา เป็นปรมาัตถธรรมทางหู เป็นปรมาัตถธรรมทางจมูก เป็นปรมาัตถธรรมทางลิ้น เป็นปรมาัตถธรรมทางกาย เป็นปรมาัตถธรรมทางใจ ทั้งหมดไม่ใช่เรา ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน แต่เพราะอะไรจึงเป็นเรา ทั้ง ๆ ที่สภาพธรรมทั้งหมด เป็นเพียงปรมาัตถธรรมแต่ละลักษณะ ซึ่งเป็นรูปธรรมบ้าง นามธรรมบ้าง

แต่ทำไมจึงเป็นเรา ทำไมจึงยึดถือว่าเป็นเรา เพราะเหตุว่าสติไม่ได้เกิดขึ้นระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏแต่ละลักษณะ ถูกต้องตรงตามความเป็นจริงของสภาพธรรมนั้น ๆ

เพราะฉะนั้นเวลาที่มีการคิดถึงปรมาัตถธรรม สิ่งปรากฏ แล้วมีสัญญาความจำในรูปร่างสัญญาณ และยังมีความรู้สึกพอใจ ไม่พอใจ มีความจดจำว่า เป็นบุคคลต่าง ๆ เป็นวัตถุสิ่งต่าง ๆ ความที่เคยยึดถือ พอใจ ผูกพันในวัตถุที่ปรากฏ เป็นสิ่งของต่าง ๆ และเป็นบุคคลต่าง ๆ บ้าง ทำให้ปิดกั้น ไม่ให้รู้ลักษณะของสภาพธรรมที่ปรากฏว่า แท้ที่จริงแล้ว ไม่มีคน ไม่มีสัตว์ ไม่มีวัตถุสิ่งของต่าง ๆ เลย เป็นแต่เพียงปรมาัตถธรรมแต่ละลักษณะที่ปรากฏ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ

ปัญญามากขึ้น ความผูกพันในเรื่องราวของปรมัตถธรรมต้องน้อยลง

ถ้ามีความผูกพันในเรื่องราว ในบุคคล ในวัตถุต่างๆ น้อยลง ขณะนั้นก็จะมีการศึกษา รู้ลักษณะที่เป็นปรมัตถธรรมได้เพิ่มขึ้น หรือว่าโดยนัยกลับกัน ก็คือว่า ขณะใดที่ปัญญา รู้ลักษณะของสภาพธรรมที่ปรากฏ โดยความเป็นปรมัตถธรรม ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่วัตถุสิ่งหนึ่งสิ่งใดมากขึ้น ความผูกพันในเรื่องราวของปรมัตถธรรมนั้น ๆ ก็ต้องน้อยลง

เพราะฉะนั้นก็สังเกตดูในวันหนึ่ง ๆ ว่า เริ่มจะรู้ลักษณะของปรมัตถธรรม โดยไม่ใช่ชื่อ เพราะถึงแม้ข้อความในอรรถกถาจะมีว่า

ที่ชื่อว่า จิต เพราะอรรถว่า “คิด” อธิบายว่า “รู้แจ้งอารมณ์”

ก็ไม่ใช่หมายความว่า เพียงให้เข้าใจผิด ๆ ว่า จิตเป็นสภาพธรรมที่คิด อธิบายว่า รู้แจ้งอารมณ์ แต่ต้องในขณะที่ไม่ว่าอารมณ์ลักษณะต่าง ๆ ปรากฏขณะใด สติก็สามารถที่จะระลึก รู้ในลักษณะของนามธรรมที่รู้แจ้งในลักษณะของอารมณ์นั้น จนกว่าปัญญาจะพิจารณา และสามารถที่จะประจักษ์แจ้ง ในลักษณะของจิต ซึ่งเป็นนามธรรม ซึ่งเป็นสภาพรู้แจ้งในอารมณ์ได้

จิตรู้แจ้งอารมณ์คือรู้ลักษณะที่ปรากฏของอารมณ์

สำหรับความหมายที่ ๑ ลักษณะของจิตประการที่ ๑ สิ่งที่กำลังปรากฏ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ไม่ว่าจะเป็นลักษณะต่าง ๆ อย่างไร จิต เป็นสภาพที่รู้แจ้ง ในลักษณะต่าง ๆ ของอารมณ์นั้น

สำหรับความหมายที่ว่า

ที่ชื่อว่า “จิต” เพราะอรรถว่า คิด อธิบายว่า รู้แจ้งอารมณ์

ก็คงจะเข้าใจแล้วว่า รู้ลักษณะของอารมณ์ที่ปรากฏ ลักษณะต่าง ๆ อาการต่าง ๆ ไม่ใช่รู้แจ้งอย่างปัญญา หรือว่าไม่ใช่รู้อย่างสัญญา ที่จำหรือหมายรู้ลักษณะของสิ่งที่ปรากฏ

ศัพท์ว่า จิตต์ นี้ ทัวไปแกจิตทุกดวง

ประการต่อไป

อีกอย่างหนึ่ง เพราะเหตุที่ศัพท์ว่า “จิตต์” นี้ทัวไปแกจิตทุกดวง ฉะนั้น ในคำว่า “จิตต์” นี้ กุศลจิตฝ่ายโลกีย์ อกุศลจิต และมหากิริยาจิต จึงชื่อว่า “จิต” เพราะสังสมสันดานของตน ด้วยสามารถแห่งชวนวิถิ

นี่ก็ต้องเป็นการศึกษาที่ละเอียดขึ้น จึงจะเข้าใจความหมายของคำว่า “ชวนวิถิ” และความหมายอื่น เช่น กุศลจิตฝ่ายโลกีย์ แต่ว่าให้ทราบว่ ลักษณะของจิตเป็นสภาพที่เกิดขึ้นและดับไปอย่างรวดเร็ว ไม่มีใครสามารถที่จะเก็บไว้ ยื้อแย่งไว้ว่าไม่ให้ดับ ขณะนี้ จิตกำลังเกิดขึ้นและดับไป ๆ อย่างรวดเร็ว

เพราะเหตุว่า ศัพท์ว่า “จิตต์” นี้ ทัวไปแกจิตทุกดวง ฉะนั้น ในคำว่า “จิตต์” นี้ กุศลจิตฝ่ายโลกีย์ อกุศลจิต และมหากิริยาจิต จึงชื่อว่า “จิต” เพราะสังสมสันดานของตน

เพราะฉะนั้นก็จะารู้ลักษณะประการต่อไปของจิต ที่เกิดดับ เกิดดับ เกิดดับ สืบต่อกันอย่างรวดเร็วนี้ว่า ทุกอย่างที่เกิดขึ้น ไม่ได้สูญหายไปไหนเลย สะสมสืบต่ออยู่ในจิตแต่ละขณะ ซึ่งเกิดดับติดต่อกัน

เมื่อจิตเกิดขึ้น มีปัจจัย เช่น อารมณ์ เป็นอารมณ์ปัจจัย ให้จิตเห็นสิ่งที่ปรากฏทางตา

มีปัจจัย คือ อารมณ์ปัจจัย คือ เสียง ให้จิตได้ยินเสียงที่ปรากฏทางหู เป็นต้น

แต่ว่าปกติแล้ว ไม่มีการที่จะสังเกตรู้ลักษณะของจิตที่เห็น หรือลักษณะของจิตที่ได้ยิน มีใครสังเกตบ่อย ๆ เอง ๆ หรือเปล่าในขณะนี้ ที่กำลังเห็น ว่าเป็นสภาพรู้สิ่งที่ปรากฏต่าง ๆ แต่มักจะ “รู้” เวลาที่จิตเป็นกุศล หรืออกุศล ขณะนั้นก็พอจะบอกได้ใช่ไหมว่า จิตเศร้าหมอง ชุ่มฉ่ำ เป็นอกุศล หรือว่าจิตผ่องใส เป็นกุศล ปราศจากโลภะ โทสะ โมหะ เป็นจิตที่ประกอบด้วยเมตตา มีการสงเคราะห์ช่วยเหลือบุคคลอื่น มีความรู้สึกเป็นมิตรไมตรีกับคนอื่น

ในขณะนั้นให้ทราบว่า จิตแต่ละขณะที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว สังสมสันดานของตน คือ ไม่ว่าจะเป็นกุศล หรือ อกุศล แต่ละขณะ ที่เกิดขึ้น ไม่สูญหายไปไหน แต่ว่าสะสมอยู่ในจิต ดวงต่อ ๆ ไป

เพราะเหตุว่า เมื่อจิตเกิดขึ้นดวงหนึ่ง ดับไปอย่างรวดเร็วแล้ว เป็นปัจจัยให้จิตดวงต่อไปเกิดขึ้น สืบต่อทันที เพราะฉะนั้นในจิตดวงต่อไป ซึ่งเกิดเพราะจิตดวงก่อน เป็นปัจจัย จึงมีสภาพธรรมซึ่งจิตดวงก่อนมี สะสมสืบต่ออยู่ในจิตดวงต่อไปเรื่อย ๆ

แต่ละบุคคลมีอุปนิสัยต่าง ๆ กัน ตามการสะสม ของจิตที่เกิดขึ้นสืบต่อกัน

เพราะฉะนั้นแต่ละท่านจะสังเกตได้ว่า แต่ละบุคคลมีอัธยาศัยต่าง ๆ กัน มีอุปนิสัยต่าง ๆ กัน ตามการสะสมของจิตแต่ละขณะ ซึ่งเกิดดับสืบต่อกัน บางท่านก็เป็นผู้ที่ใญ่บุญใญ่กุศล ก็หมายความว่าจิตที่เป็นบุญเป็นกุศลได้เกิดขึ้น แล้วก็ดับไป แล้วก็สืบต่อสะสมเป็นปัจจัย ให้เกิดจิตที่เป็นบุญ เป็นกุศล ต่อ ๆ ไปข้างหน้า หรือว่า อกุศลก็เช่นเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นโลภะ หรือ โทสะ หรือ โมหะ ซึ่งมีอยู่ในจิต เมื่อเกิดขึ้น จิตดวงนั้นดับไปแล้ว เป็นปัจจัยให้จิตดวงต่อไปเกิดขึ้น สะสมสันดานของตนเอง คือ สิ่งที่มีอยู่ สืบต่อจากจิตดวงก่อนที่ดับไป

เพราะฉะนั้น ก็ทราบ ปัจจัย ๒ ปัจจัย คือ อารัมมณปัจจัย และอนันตรปัจจัย

นามธรรมมีอะไรบ้าง

ผู้ถาม อาจารย์ครับ นามธรรมมีอะไรบ้างครับ

ส. นามธรรมที่เกิดขึ้นที่เป็นสังขารธรรม มี ๒ ประเภท คือ จิตปรมัตถ์ และเจตสิกปรมัตถ์

ผู้ถาม ถ้าไม่เป็นสังขารธรรม เป็นวิสังขารธรรม ก็เป็นนิพพาน ใช่ไหมครับ แล้วอนันตรปัจจัย เป็นนามธรรม เป็นเจตสิก หรือครับ

ส. จิตและเจตสิก เป็นสภาพธรรมที่เป็นกำลัง เป็นพลัง เป็นปัจจัย ซึ่งเมื่อดับไปแล้ว ทำให้จิตดวงต่อไปเกิดขึ้น จิตนั่นเอง เป็นอนันตรปัจจัย สำหรับจิตดวงต่อไป จิตและเจตสิกนั่นเอง เป็นอนันตรปัจจัย

ถ้าไม่มีการสะสมสืบต่อของจิต จะไม่มีบุคคลที่ต่างอุปนิสัย

ถ้าไม่มีการสะสมสืบต่อกันของจิตแต่ละขณะ ก็จะไม่มีการปรากฏเป็นบุคคลแต่ละอุปนิสัย แต่ละอภิสาย

เพราะฉะนั้นทุกท่าน เวลาที่เจริญจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน ก็ารู้สภาพธรรมที่ไม่ใช่ตัวตนเลย แม้ว่าลักษณะนั้นเป็นโลภะ หรือว่า ลักษณะนั้นเป็นโทสะ ก็เป็นเพียงสภาพธรรมชนิดหนึ่ง ซึ่งเกิดขึ้นเพราะมีเหตุปัจจัยที่ได้สะสมมา ที่จะเกิดขึ้นเป็นไปอย่างนั้น ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล

โลภะเกิดขึ้นดับไปสะสมสืบต่อในจิตดวงต่อไป

ผู้ถาม หมายความว่า เมื่อตาเห็น เกิดความโลภ ความโลภนั้นดับไปแล้ว มีกำลังที่จะให้ทำอีก ของจริง ๆ เป็นอย่างนี้ ใช่ไหม

ส. โลภะที่เกิดขึ้นกับจิตในขณะนี้ ดับไปพร้อมจิต แต่ไม่ใช่สูญหายไป สืบต่ออยู่ในจิตดวงต่อไป เพราะเหตุว่าจิตทุกดวงเป็นอนันตรปัจจัย เมื่อดับแล้ว ทำให้จิตดวงต่อไปเกิดขึ้น เพราะจิตดวงต่อไปเกิดขึ้น เพราะจิตดวงก่อนเป็นปัจจัย จึงมีทุกสิ่งทุกอย่างที่สะสมสืบต่อจากจิตดวงก่อน ไม่ได้สูญหายไปไหน

ผู้ถาม มีทั้งกุศลและอกุศล

ส. ค่ะ ทุกอย่าง

เพราะฉะนั้น นี่คือการจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน เวลาที่ระลึกถึงลักษณะสภาพของจิต ซึ่งพอใจ ยินดี ปรารภณา ต้องการ ในขณะนั้นเป็นสภาพธรรมที่ถูกต้อง ที่เกิดขึ้นปรากฏเพราะเหตุปัจจัย ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน

ไม่ใช่รังเกียจ แล้วก็อยากจะไม่มีโลภะ อยากจะให้สงบ ถ้าต้องการที่จะสงบ ในขณะนั้น ไม่รู้ลักษณะของโลภะ ซึ่งเป็นเพียงสภาพธรรมที่เกิดขึ้น เพราะสะสม มีปัจจัยจึงได้เกิดขึ้น

จตุตถจิตของพระอรหันต์ กับ จตุตถจิตของปุถุชน ต่างกันตรงไหน

ผู้ถาม จตุตถจิตของพระอรหันต์กับปุถุชนธรรมดา ต่างกันตรงไหน

ส. ต่างกันที่จิตของปุถุชน มีปัจจัยที่จะทำให้จิต เจตสิกต่อไป เกิดขึ้นทันที แต่สำหรับพระอรหันต์ จิตนั้นไม่มีปัจจัยใด ๆ ที่จะทำให้จิตดวงต่อไปเกิดขึ้นเลย

คำว่า ปัจจัย แทนสภาพธรรม ใช่หรือไม่

ผู้ถาม คำว่า “ปัจจัย” แทนสภาพธรรม ใช่ไหมครับ

ส. ปรมัตถธรรมทั้งหมดมี ๔ คือ จิตปรมัตถ์ ๑ เจตสิกปรมัตถ์ ๑ รูปะ หรือรูปปรมัตถ์ ๑ นิพพานปรมัตถ์ ๑

สำหรับปรมัตถธรรม ๔ ที่เกิดขึ้น เพราะมีปัจจัยปรุงแต่งมี ๓ คือ จิตปรมัตถ์ เจตสิกปรมัตถ์ และรูปปรมัตถ์

เพราะฉะนั้นเวลาพูดถึงปัจจัย ก็ได้แก่ จิต เจตสิก รูป นิพพาน และบัญญัติ คือ สภาพธรรมทั้งหมดที่เป็นปรมัตถธรรมเป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน แล้วแต่ว่า จะเป็นปัจจัย โดยอดีต คือ ดับไปแล้ว จึงได้เป็นปัจจัยให้สภาพของจิต เจตสิกข้างหน้าเกิดขึ้น หรือว่าเป็นปัจจัยโดยปัจจุบัน คือ เป็นปัจจัยโดยการเกิดขึ้นพร้อมกันทันที

แต่ว่า “นิพพาน” ไม่มีการเกิดขึ้น แต่นิพพานเป็นอาร์มมณปัจจัยของโลกุตตรจิต เพราะเหตุว่าโลกุตตรจิตเกิดขึ้น ประจักษ์แจ้งลักษณะของนิพพาน

เพราะฉะนั้นที่โลกุตตรจิต เป็นโลกุตตรจิต เพราะเหตุว่า มีนิพพานเป็นอาร์มมณ เพราะฉะนั้นโลกุตตรจิตจะปราศจาก การรู้แจ้งนิพพานไม่ได้

เพราะฉะนั้นนิพพานจึงเป็นปรมัตถธรรม เป็นสภาพธรรมอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งไม่ใช่จิต ไม่ใช่เจตสิก ไม่ใช่รูป เป็นสภาพธรรม ที่ไม่มีการเกิดขึ้น เพราะฉะนั้นจึงดับความยินดี หรือความต้องการ

สภาพธรรมที่เกิดขึ้นเป็นที่ตั้งของความยินดีต้องการทุกอย่าง

สภาพธรรมใดก็ตามซึ่งเกิดขึ้น ขอให้สังเกต พิจารณาดูว่า เป็นที่ตั้งของความยินดี ความต้องการทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่ปรากฏทางตา เสียง ที่ปรากฏทางหู กลิ่น ที่ปรากฏทางจมูก รส ที่ปรากฏทางลิ้น สิ่งที่กระทบสัมผัส ทางกาย หรือเรื่องราวที่คิดนึกทางใจ ก็คิดนึกด้วยความยินดีพอใจ

เพราะฉะนั้นปัจจัยก็ได้แก่ จิต เจตสิก รูป นิพพาน และ บัญญัติธรรม เวลาที่มีการคิดนึก การคิดนึกถึงคำ เป็นโวหารต่าง ๆ นั้น ก็เป็นอารมณ์ของจิตที่คิด

เพราะฉะนั้นแม้ว่าจะไม่ใช่ปรมัตถธรรม แต่ก็ป็นอารมณ์ปัจจัยของจิตที่คิด

นี่คือ จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน การที่จะรู้ลักษณะของจิตว่า ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน ก็ต้องรู้ลักษณะของสภาพธรรม ที่เป็นโลภะ เป็นโทสะ เป็นโมหะ เป็นกุศล ประการต่าง ๆ ซึ่งเกิดขึ้น เพราะเหตุปัจจัย เพราะการสะสมสืบต่อ ไม่สูญหายไปไหน

สิ่งที่สะสมมาจะเกิดพร้อมกันทันทีไม่ได้

ผู้ถาม ปัจจุบันพอจะเข้าใจ หมายความว่า พอมีจิตเกิดขึ้นแล้วเป็นปัจจัยของจิตดวงต่อไป ทางฝ่ายกุศลอย่างท่านจูฬปันถกควักผ้าเช็ดหน้า ตอนนั้นท่านเกิดอกุศล ท่านพิจารณาว่าร่างกายเราไม่สะอาด เมื่อเช็ดหน้าก็เปื้อน จิตนั้นดับไป ทอดเวลายาวนาน แล้วมาเกิดทีหลัง อันนี้เป็นปัจจัยสะสมอยู่หรือเปล่า

สุ. สิ่งทีสะสมมาจะเกิดพร้อมกันทันทีได้อย่างไร เพราะเหตุว่ามีทั้งโลภะ บ้าง โทสะบ้าง โมหะบ้าง กุศลบ้าง มัจฉริยะบ้าง อิศสาบ้าง

ผู้ถาม มีกำลังเมื่อไรก็ไหลมา

ส. แล้วแต่ปัจจัยอีกเหมือนกัน เพราะให้ทราบว่ จิตแต่ละขณะเกิดขึ้นได้ ต้องอาศัยปัจจัยหลายอย่าง ซึ่งถ้าไม่รู้ตามความเป็นจริง ก็ไม่ละการยึดถือว่ เป็นตัวตน เป็นสัตว์ เป็นบุคคล เช่น ในขณะที่คิดนึกนี้ บางคนไม่อยากจะคิดนึกเลย อยากให้สติระลึกถึงลักษณะที่เป็นปรมัตถธรรมเท่านั้น ดูเหมือนว่ จิตประสงค์เพียงเพื่อที่จะหยุดคิด หรือไม่ให้คิด เพราะเหตุว่ ไม่ชอบ ที่จะให้เกิดคิดขึ้น เพราะคิดว่า เวลาที่คิดแล้วก็ไม่สงบ เป็นห่วง กังวล วิตก ต่าง ๆ นานา แต่นั่นไม่ใช่การอบรมเจริญปัญญา

เพราะการอบรมเจริญปัญญา ไม่สำคัญว่ จิตจะคิด หรือไม่คิด เพราะเหตุว่ แม้แต่ความคิด ก็เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย ที่ยับยั้งหรือหยุดคิดไม่ได้ แต่ปัญญาจะต้องรู้ แม้แต่ขณะที่คิดว่า เป็นสภาพที่กำลังรู้คำ นึกถึงคำ เพราะมีสัญญา ความจำในเสียง ที่ทำให้นึกถึงคำต่าง ๆ เกิดขึ้น ถ้าไม่เคยได้ยินเสียงนั้นคำนั้นเลย จะคิดนึกอย่างนั้น ก็ไม่ได้

เพราะฉะนั้นในขณะที่กำลังคิด ก็รู้ว่ เป็นเพียงสภาพธรรมชนิดหนึ่ง ซึ่งไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน ถ้ารู้จริง จะห่วงกังวลใหม่ ที่จะไม่ให้คิด แต่เพราะยังเป็นตัวตนอยู่ เพราะฉะนั้นก็ไม่อยากที่จะให้เกิดคิดขึ้น ซึ่งนั่นไม่ใช่หนทาง ที่จะทำให้รู้ว่ แม้ความคิด ก็ไม่ใช่ตัวตน เป็นแต่เพียงสภาพธรรมที่เกิดขึ้น เพราะเหตุปัจจัย และ ใครคิด

นี่คือ การอบรมเจริญสติปัฏฐาน ปกติธรรมดา โภภุมูลจิต คิด ให้ทราบด้วยว่ วันหนึ่ง ๆ โภภุมูลจิตเกิดมากน้อยสักแค่ไหน ถ้าขณะนั้นไม่เป็นไปในกุศล ที่เป็นไปในทาน หรือศีล หรือความสงบ หรือสติปัฏฐาน ก็ต้องเป็นอกุศลประเภทหนึ่งประเภทใด ถ้าขณะที่คิด ไม่สบายใจ หงุดหงิด กังวล เดือดร้อน ไม่แช่มชื่น ขณะนั้น ไม่ใช่ตัวตนที่คิด เป็นโทสมูลจิตคิด

เพราะฉะนั้นการที่จะรู้ว่ ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน จึงต้องรู้ลักษณะของสภาพนามธรรมที่กำลังคิด รู้ในลักษณะที่เป็นกุศล หรือเป็นอกุศล และเห็นว่าสภาพนั้นเกิดขึ้น เพราะเหตุปัจจัยที่สะสมมาในจิตแต่ละขณะ จนกระทั่งถึงพร้อมด้วยปัจจัยที่จะเกิดขึ้น เป็นอกุศลที่คิดอย่างนั้น และความคิดก็แสนที่จะวิจิตร

ลองนึกดูเถอะว่า ท่านเคยคิดอะไรบ้าง ไร้สาระมากน้อยแค่ไหน เดี่ยวนี้อาจจะรู้ว่าไร้สาระ แต่ในขณะที่ไม่รู้ ช่างเป็นสาระที่สำคัญ แต่ให้ทราบว่าเป็นที่ความวิจิตรของจิต ที่จะเกิดขึ้นอย่างนั้น ไม่มีใครบังคับบัญชา แต่นามขันธ์ปรุงแต่ง เกิดขึ้น เป็นความคิดแต่ละขณะ ซึ่งเป็นจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน

ถ้าไม่รู้ จะละการยึดถือสภาพธรรมว่าเป็นสัตว์บุคคลตัวตนได้อย่างไร

ถ้าไม่รู้ แล้วจะละการยึดถือสภาพธรรมที่เกิดขึ้นปรากฏว่า เป็นตัวตน เป็นสัตว์ เป็นบุคคลได้อย่างไร ไม่มีหนทางเลย ที่จะดับการยึดถือสภาพธรรมว่าเป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นตัวตน โดยไม่รู้อะไร ในขณะที่กำลังเห็น กำลังได้ยิน กำลังได้กลิ่น กำลังลิ้มรส กำลังรู้สิ่งที่กระทบสัมผัส กำลังคิดนึก

เพราะฉะนั้น จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน ก็เป็นเรื่องที่ละเอียด และเป็นเรื่องที่จะรู้ลักษณะของสภาพธรรมตามความเป็นจริงว่า จิตมีลักษณะรู้แจ้งอารมณ์ จิตที่รู้แจ้งอารมณ์ เมื่อเกิดขึ้นและดับไปแต่ละขณะ ก็สั่งสมสันดานของตนเอง ไม่ว่าจะปรากฏเกิดขึ้นเป็นโลกมุขจิต ก็มีการสะสมที่โลกะนั้นจะเกิดขึ้นเป็นไป ในรูป หรือในเสียง หรือในกลิ่น หรือในรส หรือในโผฏฐัพพะ ที่กระทบสัมผัสกาย

เวลาโทษะเกิดขึ้น ก็ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน แต่เป็นสภาพธรรมที่สะสมอยู่ในจิต เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย แล้วก็ดับไป ต้องรู้ตามความเป็นจริง

ลักษณะของจิตประการที่ ๒

สำหรับลักษณะของจิตประการที่ ๒ ซึ่งข้อความในอัฐสาลินี มีว่า
อีกอย่างหนึ่ง เพราะเหตุที่ศัพท์ว่า “จิตต” นี้ ทั่วไปแก่จิตทุกดวง
สภาพรู้ทั้งหมดที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะขณะนอนหลับ ขณะตื่น ขณะเห็น ขณะคิด
ต่าง ๆ

ฉะนั้น ในคำว่า จิตต์ นี้ กุศลจิตฝ่ายโลกีย์ อกุศลจิต และมหากิริยาจิต จึงชื่อว่า “จิต” เพราะสังสมสันดานของตน ด้วยสามารถแห่งชวนวิถิ

ฟังดูเหมือนเป็นเรื่องยาก แต่ว่าเป็นเรื่องจริง ในชีวิตประจำวัน ส่วนมากทุกท่านก็ได้ยินคำว่า “กุศลจิต” และ “อกุศลจิต” อยู่เสมอ แต่ขอให้ทราบว่า จิตทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นประเภทต่างๆ ประการใดก็ตาม โดยการศึกษา คือ โดยชาติ หรือ ชา-ติ มีเพียง ๔ ประเภท คือ เป็นกุศลจิต ๑ เป็นอกุศลจิต ๑ เป็นวิบากจิต ๑ เป็นกิริยาจิต ๑

นี้ใช้เสียงภาษาไทย ซึ่งถ้าเป็นภาษาบาลี ก็ต้องใช้ กุ-สะ-ละ-จิต-ตะ หรือ จิต-ตัง ก็แล้วแต่ และก็ อะ-กุ-สะ-ละ วิ-ปา-กะ เพราะเหตุว่าบาลีไม่ใช้ตัว บ จึงเป็นวิปากะ และกิริยาจิต

เพราะฉะนั้นส่วนใหญ่ ท่านผู้ฟังจะคุ้นเคยกับคำว่า “กุศลจิต” และ “อกุศลจิต” แต่ยังไม่คุ้นกับคำว่า “วิบากจิต” กับ “กิริยาจิต”

กุศลจิตเป็นสภาพของจิตที่ดี เป็นเหตุให้เกิดกุศลวิบาก

กุศลจิต เป็นสภาพของจิตที่ดี ซึ่งเป็นเหตุที่จะให้เกิดผล คือ “กุศลวิบาก” ในอนาคตข้างหน้า เพราะฉะนั้นเมื่อมีกุศลซึ่งเป็นเหตุ เมื่อเหตุมี ก็จะต้องมีผลของกุศล นั้น คือ จิตและเจตสิกเกิดขึ้น เพราะกุศลเป็นปัจจัย จิตและเจตสิกซึ่งเป็นผลของกุศล นั้น เป็น “วิบากจิต” และ “วิบากเจตสิก” ซึ่งข้อความในอรรถกถามีว่า

แม้ว่าเจตสิก ก็เป็นวิบาก แต่เพราะเหตุว่า จิตเป็นประธาน เพราะฉะนั้นก็ใช้คำว่า “วิบากจิต”

หรือแม้ว่า “จิตตชรูป” คือ รูปซึ่งเกิดเพราะจิต “มี” ในขณะนั้น รูปไม่ได้เกิด เพราะจิตเท่านั้น แต่ว่ารูปนั้นเกิดเพราะจิตและเจตสิกซึ่งเกิดร่วมกัน แต่ว่าทรงใช้คำว่า “จิตตชรูป” ซึ่งก็หมายความว่ารวมถึงเจตสิกที่เกิดร่วมด้วยว่า รูปนั้นเกิดขึ้นเพราะจิตและเจตสิกเป็นสมุฏฐาน ฉะนั้นเวลาที่ เป็นวิบากจิตนี้ ก็เหมือนกัน ก็จะต้องมีเจตสิกเกิดร่วมด้วย เพราะฉะนั้นเจตสิกที่เกิดร่วมกับวิบากจิต ก็เป็นวิบากเจตสิก ซึ่งเป็นผลของกุศล ถ้าเป็นกุศลวิบาก

อกุศลจิตเป็นสภาพของจิตที่ไม่ดี เป็นเหตุให้เกิดอกุศลวิบาก

สำหรับอกุศลจิต ก็เป็นเหตุ เป็นสภาพธรรมที่เป็นโทษ เป็นสภาพธรรมที่ให้ผลเป็นทุกข์ เพราะฉะนั้นเมื่อเหตุ คือ อกุศล มี ก็เป็นปัจจัย ให้จิตที่เป็นอกุศลวิบาก และเจตสิกที่เป็นอกุศลวิบากเกิดขึ้นร่วมกัน เป็นผลของอกุศล

เพราะฉะนั้น กุศลและอกุศลเป็นเหตุ วิบากจิตและวิบากเจตสิก เป็นผล

นอกจาก กุศล อกุศล และวิบากแล้ว ก็มีจิตอีกประเภทหนึ่ง คือ กิริยาจิต ซึ่งไม่เป็นเหตุที่จะให้เกิดผล ไม่ใช่กุศล และไม่ใช่อกุศล และไม่ใช่วิบากด้วย เพราะเหตุว่าไม่ใช่จิตและเจตสิก ที่เป็นผลของกุศล และอกุศล

เพราะฉะนั้นจิตทั้งหมด โดยชาติ คือ โดยการเกิดแล้ว จำแนกเป็น ๔ ชาติ หรือ ๔ ประเภท คือ เป็นกุศล ๑ เป็นอกุศล ๑ เป็นวิบาก ๑ เป็นกิริยา ๑

เป็นชื่ออีกเหมือนกัน ถ้าไม่รู้ว่า ขณะไหนเป็นกุศล ขณะไหนเป็นอกุศล ขณะไหนเป็นวิบาก ขณะไหนเป็นกิริยา

ขณะปฏิสนธิ

ขณะปฏิสนธิ ที่ทุกท่านมีชีวิตอยู่ในขณะนี้ เพราะปฏิสนธิจิตเกิดขึ้น เป็นครั้งแรกในภพนี้ ในชาตินี้ ปฏิสนธิจิตเป็นกุศลจิตไม่ได้ เป็นอกุศลจิตไม่ได้ เพราะเหตุว่าขณะนั้นไม่ได้กระทำความใด ๆ ทางกาย ทางวาจา ทางใจ

เพราะฉะนั้นปฏิสนธิจิตเป็นวิบาก เกิดขึ้นเพราะกรรมหนึ่งเป็นปัจจัย กรรมที่ได้กระทำแล้ว จะเป็นกรรมหนึ่ง กรรมใด ก็แล้วแต่ ถ้าเป็นการเกิดในภูมิมนุษย์ ซึ่งเป็นสุคติภูมิ ก็ต้องเป็นผลของกุศลกรรม ถ้าเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน หรือ สัตว์ในอบายภูมิ เช่น เกิดในนรก หรือว่า เป็นเปรต เป็นอสุรกาย ก็เป็นผลของอกุศลกรรม จิตที่ปฏิสนธิก็เป็นอกุศลวิบาก

เพราะฉะนั้นทุกท่านที่เกิดมาเป็นมนุษย์ เป็นผลของกุศลกรรมหนึ่ง ที่ได้กระทำแล้ว ขณะที่ปฏิสนธิจิตเป็นวิบาก มีกรรมเป็นปัจจัย ทำให้ปฏิสนธิจิตเกิดพร้อมกับเจตสิก

วิบากจิตที่ทำภวังคกิจ

ขณะนั้นไม่ใช่กุศล ไม่ใช่อกุศล ไม่ใช่กิริยา

เมื่อปฏิสนธิจิตดับลงไปแล้ว กรรมไม่ได้ทำให้เพียงปฏิสนธิจิตเกิดขึ้น แต่เมื่อปฏิสนธิจิตดับไป กรรมนั้นก็ยังเป็นปัจจัย ทำให้จิตดวงต่อไปเกิดขึ้น เป็นวิบาก สืบต่อจากปฏิสนธิจิต แต่กระทำภวังคกิจ ไม่ได้กระทำปฏิสนธิกิจ

เพราะเหตุว่าปฏิสนธิจิต หมายถึงจิตที่กระทำกิจ สืบต่อจากภพก่อน ทันทีที่จิตติของชาติก่อนดับ กรรมที่จะทำให้ปฏิสนธิ ก็เป็นปัจจัยให้ปฏิสนธิจิต ซึ่งเป็นวิบากจิต เกิดต่อจากจุติจิต แล้วก็ดับไป

แล้วกรรมนั้น ก็ยังเป็นปัจจัยให้จิตดวงต่อไปเกิดขึ้น แม้ว่าไม่ได้กระทำกิจ ปฏิสนธิ คือ สืบต่อจากชาติก่อน แต่ก็กระทำภวังคกิจ รักษาดำรงภพชาติของการเป็นบุคคลนั้นสืบต่อไป จนกว่าจะถึงจุติ ซึ่งจะทำให้สิ้นสุดจากการเป็นบุคคลนี้ ในชาตินี้

กรรมทำให้ดำรงภพชาติของความเป็นบุคคลตามที่ปฏิสนธิจิตเป็น

ส. ปฏิสนธิจิตขณะเดียว ไม่ใช่หลายขณะ เวลาที่ปฏิสนธิจิตดับไปแล้ว หมดเลยหรือ หรือว่าขณะนี้ก็ยังมียุติเกิดดับสืบต่ออยู่

กรรมไม่ได้ให้ผลเพียงทำให้ปฏิสนธิจิตและเจตสิกเกิด แต่เมื่อปฏิสนธิจิตและเจตสิกดับไปแล้ว กรรมเดียวกันกับที่ทำให้ปฏิสนธิจิตเกิด ทำให้จิตดวงต่อไปเกิดสืบต่อจากปฏิสนธิจิต ดำรงภพชาติของความเป็นบุคคลตามที่ปฏิสนธิจิตเป็น เป็นเปรตก็เป็นเปรต เป็นสัตว์เดรัจฉานชนิดหนึ่งชนิดใด ก็เป็นชนิดนั้น เป็นคนไหน ก็เป็นคนนั้น

ผู้ถาม หมายความว่า ส่งผลให้เป็นคนนั้น แล้วก็เป็นคนนั้นตลอดชาติไป

ส. จะเปลี่ยนจากบุคคลนี้ ให้เป็นคนอื่นได้ไหมคะ

ผู้ถาม ไม่ได้

ส. ทำไม

ผู้ถาม เพราะกรรมยังมีอยู่

สุ. แน่นนอน ไม่ใช่เพราะเราหวัง ถ้าสมมติว่าเราทำบุญวันนี้ ก็เป็นเทวดาวันนี้ ได้ไหม ไม่ได้ ยังไม่ได้ให้ผล

ผู้ถาม บางคนที่ผมอ่านเจอในพระไตรปิฎก เร็วเหลือเกิน ชั่วเดียวเดียว ทำกาลกิริยาในขณะนั้น แล้วก็ไปเกิดในสวรรค์ชั้นนั้น ชั้นนี้ ไม่รู้จักทุกคติเลย เป็นกับ ๆ เน้นนานเหลือเกิน

สุ. ต้องจุดีก่อน ถ้ายังไม่จุดจิต ก็จะไปเป็นเทวดาเดี๋ยวนี้ไม่ได้

ผู้ถาม ก็หมายความว่า กรรมตัวนี้ส่งผลจนกว่าจะหมดภพชาติในภพนั้น ๆ

สุ. ก็แล้วแต่ ยังให้ผลไม่หมดก็ได้ ก็เกิดอีกเพราะกรรมอันนั้นก็ได้อ้อ ถ้าเป็นกรรมแรง ถ้าเป็นกรรมที่มีกำลัง และยังให้ผลไม่หมด ก็ยังสามารถที่จะให้ผลในชาติต่อ ๆ ไปอีกได้

กุศลไม่ใช่มีเฉพาะทานอย่างเดียว

สุ. นี่แสดงให้เห็นว่า กุศลไม่ใช่มีเฉพาะทานอย่างเดียว โดยมากท่านผู้ฟังคิดถึงกุศลว่า ได้แก่ทาน คือ การให้วัตถุที่เป็นประโยชน์แก่ผู้รับ คิดเท่านั้นว่า นั่นเป็นบุญแล้ว นั่นเป็นกุศลแล้ว แต่ลืมกุศลอื่น ถ้าไม่มีเงินทอง หรือว่าบังเอิญ เกิดขาดเงิน กุศลอื่นยังมีอีกมากที่จะกระทำได้ แต่ส่วนใหญ่ ทุกคน ลืมกุศลประการอื่น เพราะเหตุว่าไม่ได้เข้าใจในอรรถของกุศลว่า

“กุศล” หมายความว่าถึงสภาพธรรมที่ไม่เป็นโทษ ไม่ใช่สภาพธรรมที่เป็นโทษ ความหวัง ความต้องการ ความพอใจ ความยึดมั่น ไม่ใช่โทษะ ซึ่งเป็นความหยาบ กระด้าง ความขุ่นเคือง ไม่ใช่โทษะ คือ การไม่รู้ลักษณะของกุศล และอกุศล

ใครก็ตามที่ไม่รู้ลักษณะของกุศล และอกุศล ย่อมเจริญกุศลไม่ได้ เพราะไม่รู้ว่าขณะไหนเป็นกุศล ขณะไหนเป็นอกุศล

เพราะฉะนั้นถ้าไม่รู้อรรถ คือ ลักษณะสภาพของกุศลธรรม ก็จะเข้าใจเพียงว่า ท่านสามารถจะทำกุศลได้เฉพาะเวลาที่ท่านมีเงินทองทรัพย์สินเท่านั้น แต่ลืมความ

เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ถึงแม้ไม่มีเงิน แต่มีวัตถุ มีสิ่งของ ที่จะเจือจาน ที่จะสละ ที่จะช่วยเหลือบุคคลอื่นได้ ท่านช่วยได้ไหม ถ้าไม่ได้ ขณะนั้นเป็นกุศล หรืออกุศล

แต่ถ้ายังไม่เห็นว่า การกระทำอย่างใด ควรเป็นกุศล เป็นสภาพธรรมที่ไม่มีโทษ ท่านก็จะคิดเศร้าหมองใจว่า ท่านขาดเงิน ทำบุญต่อไปอีกไม่ได้แล้ว แต่ความจริงไม่ต้องมีเงิน กุศลอื่นก็มีอีกหลายประการที่จะกระทำได้ แม้แต่การที่จะมีความรู้สึกเป็นมิตรไมตรีกับบุคคลอื่น มีความรู้สึกเสมอกันกับบุคคลอื่น มีคำพูดที่อ่อนหวานด้วยใจจริง ช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ เจือจาน ขณะนั้นทั้งหมด เป็นสภาพธรรมที่ไม่เป็นโทษ

แต่ตรงกันข้าม ถ้ายังมีมานะ สำคัญตนว่า สูงกว่าบุคคลอื่น หรือว่า ยังมีเขา ยังมีเรา ในขณะนั้น เป็นกุศล หรือว่าเป็นอกุศล เพราะเหตุว่า ในขณะนั้นเป็นสภาพธรรมที่เป็นโทษ หรือว่า ไม่เป็นโทษ ที่คิดอย่างนั้น ที่เข้าใจว่า จะต้องมีความสำคัญตน จะต้องมีการแบ่งแยก เป็นเขา เป็นเรา จะต้องไม่ช่วยเหลือ จะต้องไม่เอื้อเฟื้อเจือจาน จิตที่คิดอย่างนั้น เข้าใจอย่างนั้น เป็นโทษ หรือไม่เป็นโทษ

เพราะฉะนั้น กุศล คือ สภาพธรรมที่ไม่เป็นโทษ เพราะฉะนั้นถึงแม้จะไม่มีเงิน ไม่มีวัตถุ ไม่มีสิ่งของ ที่จะให้แก่บุคคลอื่น แต่ก็ยังสามารถที่จะมีสภาพของกุศลธรรมที่ไม่เป็นโทษทางกาย คือ การช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ทางวาจา ไม่ดูถูก ดูหมิ่น ทางใจ ประกอบด้วย ความเมตตา กรุณา ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่คิดร้ายต่อผู้อื่นได้ ในขณะนั้นก็เป็นกุศล

เพราะฉะนั้นบางท่านเพราะเหตุว่าไม่เข้าใจ ในลักษณะของกุศล ก็เลยคิดว่า ท่านจะทำกุศลอย่างเดียว คือ ทาน แต่ว่าท่านไม่สามารถที่จะ สละวัตถุ เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ เจือจานบุคคลอื่นได้ มีไหม ถ้ามีเงินให้ได้ แต่ว่าสิ่งที่ท่านมี พอที่จะเอื้อเฟื้อ เจือจาน สงเคราะห์บุคคลที่ควรจะสงเคราะห์ในขณะนั้น ท่านให้ไม่ได้ เพราะมีความสำคัญตน หรือว่า เพราะมีความหวงแหนในวัตถุนั้น มีไหมอย่างนี้ มี

ถ้าเข้าใจลักษณะของกุศลจริง ๆ จะเจริญกุศลทุกประการ แม้ว่าจะไม่มีทรัพย์สินเงินทองที่จะให้ ก็ยังมีสิ่งอื่น ซึ่งพอจะสละให้ได้ ขณะนั้นก็เป็นกุศล

สละให้ไม่ได้เพราะหวงของ แต่อยากหมดกิเลส อยากสงบ

สมมติว่า ถ้าท่านสละให้ไม่ได้จริงๆ เพราะว่าท่านเป็นคนที่หวงของ มีไหม คนที่หวงของ มี แต่ท่านก็อยากหมดกิเลส เป็นพระโสดาบัน หรือว่าท่านก็ยังอยากสงบ ให้จิตสงบ จะเป็นไปได้ไหม ถ้าบอกท่านว่า ถ้าท่านสามารถให้ของของท่านได้ ไม่หวง ท่านก็จะถึงนิพพานได้ ลองดูซิว่า บุคคลนั้นจะให้ได้ หรือไม่ได้ ท่านที่หวง แต่ละบุคคลมีการสะสมมาแต่ละอย่าง

เพราะฉะนั้นก็พิจารณาจิตของท่านเองว่า ท่านเป็นผู้ที่ยังหวงสิ่งที่เป็นของของท่านมาก จนแม้ว่าถ้าท่านสละให้ได้ ท่านก็จะถึงนิพพาน ท่านก็ยังไม่ยอมสละ หรือว่าท่านกลัวพอที่จะสละสิ่งนั้น ทีละเล็กทีละน้อย ๆ จนเป็นปัจจัย ที่สามารถจะมีการสละการยึดถือ ในนามธรรมและรูปธรรม ซึ่งยึดถือว่า เป็นตัวตน และก็ รู้แจ้งนิพพานได้

เพราะฉะนั้นบางท่าน ยังไม่เข้าใจหนทางที่จะทำให้รู้แจ้งอริยสัจธรรม แล้วก็เข้าใจว่า ท่านอยากที่จะหมดกิเลส แต่เวลาที่ กิเลสเกิดขึ้น ท่านกลับพอใจที่จะให้กิเลส นั้นยังคงมีอยู่ เช่น ความหวงวัตถุสิ่งของ ซึ่งไม่สามารถที่จะสละให้บุคคลอื่นได้ หมายความว่า ยังไม่ต้องการที่จะดับกิเลสจริง ๆ ถูกไหม เพราะแม้แต่วัตถุสิ่งของ ก็ยังไม่สามารถที่จะแจกจ่ายให้เป็นประโยชน์ แก่บุคคลอื่นได้

หวงเก็บกุศลอื่น ๆ ไว้ ไม่ถึงนิพพาน

เวลาที่มีความมานะ ความสำคัญตน มีความริษยา ถ้าบอกว่า ถ้าละเสียได้ ขณะนั้น ควรที่จะพลอยยินดีด้วยกับบุคคลอื่น หรือว่าควรจะมีเมตตาในบุคคลซึ่งท่านเห็นว่า เป็นผู้ชั่ว ถ้าท่านสามารถที่จะเมตตาได้ในขณะนั้น แล้วก็จะถึงนิพพาน จะยอมไหม “ยอม” แน่ใจหรือ

บางคน “ไม่ยอม” ยังต้องโกรธอยู่ พอใจ มีฉันทะ ในการที่จะต้องโกรธ ในการที่จะต้องดูหมิ่น ในการที่จะต้องถือตัว แม้ว่าเอามาแลกกับนิพพานว่า ถ้าไม่มีกุศลนั้น ๆ

ในขณะนั้น ก็สามารถที่จะถึงนิพพานได้ ท่านที่สะสมมาที่จะเป็นอย่างนั้นอย่างแรงกล้า ก็คงจะไม่สามารถที่จะกระทำได้

เพราะฉะนั้นไม่ใช่เรื่องที่จะกระทำได้ที่ทันที ที่ทุกท่านจะพิจารณาได้ ไม่ใช่ว่า ท่านจะเป็นผู้ไม่มีสิ่งใดที่จะหวังแทน แต่ท่านยังมีสิ่งที่ท่านยังหวังแทนอยู่ บางอย่างก็สละให้ได้ แต่บางอย่างก็สละให้ได้ไม่ได้

แต่การที่จะสามารถสละให้ได้ แม้แต่สิ่งที่ยังสละไม่ได้ ก็จะต้องค่อย ๆ เป็นไป ค่อย ๆ อบรม ให้เกิดขึ้น ทีละเล็กทีละน้อย และ โดยเฉพาะผู้ที่ต้องการดับกิเลสจริง ๆ ก็จะต้องรู้ว่า จะต้องอบรมเจริญกุศลทุกประการ ไม่ใช่เพียงแค่เฉพาะทานอย่างเดียว และยังหวังเก็บอกุศลอื่น ๆ ไว้ แล้วก็หวัง รอแต่ว่า เมื่อไรจึงจะถึงนิพพาน

ทันทีที่กุศลจิตเกิด ขณะนั้นสงบ

บางท่านก็อยากสงบ วันหนึ่ง ๆ กระสับกระส่ายมาก กระวนกระวายมาก คิดถึงเรื่องนั้นก็โกรธ คิดถึงเรื่องนี้ก็ยุ่ง มีแต่เรื่องเดือดร้อนใจ รำคาญใจ เพราะเหตุว่าไม่ได้พิจารณาจิตในขณะนั้น แต่พิจารณาบุคคลซึ่งท่านโกรธ เมื่อพิจารณาบุคคลอื่นในแง่ซึ่งจะทำให้ท่านเกิดอกุศลขึ้น จิตก็ย่อมจะกระสับกระส่าย กระวนกระวาย เดือดร้อน เมื่อรู้ว่าการกำลังเดือดร้อน ก็อยากจะสงบ แต่ไม่รู้หรือว่า ถ้าไม่โกรธเสียในขณะนั้น ก็จะสงบทันที ไม่ต้องไปท่องบ่นอะไรเลย ใช่ไหม กำลังโกรธ เป็นอกุศล เป็นสภาพธรรมที่เป็นโทษ เพราะเหตุว่าในขณะนั้น ไม่สบายใจ เดือดร้อนใจ กังวลใจ

เพราะฉะนั้นเพียงแค่เกิดเมตตาในขณะนั้น เท่านั้นก็สงบแล้ว ไม่ต้องไปท่องบ่นอะไร ซึ่งถ้าไปท่องบ่นเพราะอยากสงบ แต่ว่าเวลาที่เกิดโกรธขึ้นมา แล้วไม่มีโยนิโสมนสิการ ที่จะพิจารณาโดยแยบคายว่า “สมณะ” หมายถึง ความสงบจากโลกะ โทสะโมหะ

เพราะฉะนั้นถ้าในขณะนั้น โทสะเกิด ไม่สงบ ถ้าขณะนั้น พิจารณาบุคคลอื่นในแง่ที่จะทำให้เกิด เมตตาบ้าง กรุณาบ้าง มุทิตาบ้าง อุเบกขาบ้าง สงบแล้ว สงบทันที เพราะเหตุว่าในขณะนั้น ที่มีเมตตา มีกรุณา มีมุทิตา มีอุเบกขา ขณะนั้นปราศจากโลกะ

โทสะ โมหะ เพราะฉะนั้นก็สงบ เร็วไหม ไม่ต้องไปเสียเวลาท่องบ่น หรือคอยเลย ทันทีที่
กุศลจิตเกิด ขณะนั้นสงบ

ทำได้ไหม ถ้าต้องการที่จะดับกิเลส

การเจริญสติปัฏฐานคือไม่ให้มาปนกัน ติดต่อกันใช่หรือไม่

ผู้ถาม การเจริญสติปัฏฐานนี้ หมายความว่า การระลึกถึงลักษณะ ไม่ปนกัน
ทางตาก็อย่างหนึ่ง ทางหูก็อย่างหนึ่ง ทางจมูกก็อย่างหนึ่ง ใช่ไหม

ส. เจ้าคะ ตามปกติ ในขณะนี้ที่เกิด แล้วปรากฏ

ผู้ถาม ไม่ให้เป็นกลุ่มเป็นก้อนรวมกัน ระลึกแต่ละลักษณะ ทางตาลักษณะ
หนึ่ง ทางหูลักษณะหนึ่ง ไม่ให้รวมกัน หรือติดต่อกัน หรืออย่างไร

ส. ห้ามไม่ได้เจ้าคะ ที่จะติดต่อกันหรือไม่ติดต่อกัน เพราะเหตุว่า สภาพธรรมยังไม่ปรากฏ โดยความเกิดขึ้นและดับไป แต่ว่าเวลาที่สติระลึก จะเริ่มระลึกลักษณะของ
สภาพธรรมที่มีจริง ๆ ที่กำลังปรากฏ ตาก็มีจริง มีสิ่งที่กำลังปรากฏทางตาด้วย มีสภาพ
เห็น คือ รู้สิ่งที่ปรากฏทางตา ในขณะที่กำลังเห็นเดี๋ยวนี้

ผู้ถาม อย่างเห็น จิตขณะหนึ่ง แล้วรู้ว่าเห็น อีกขณะหนึ่ง คนละขณะ อย่างเห็น
พระพุทธรูปนี้ก็เห็น เพียงเห็น แค่นี้ เห็น รู้ว่าเป็นรูปร่างลักษณะ ก็เป็นอีกลักษณะหนึ่ง ใช่
ไหม

ส. เจ้าคะ

สามเณร สามเณรอยู่สมุทราคร วัดธรรมจริยาภิรมย์ มาวัดปากน้ำ เลยหา
โอกาสแวะมาฟังเพราะเลื่อมใส เคยฟังรายการวิทยุมานานแล้ว ฟังแล้วก็เกิดสติปัญญา
ว่องไวขึ้นมาก สามารถจะระลึกรู้ลักษณะของจิตที่เป็นกุศล และอกุศลได้ เมื่อก่อนจิต
หยาบ เดียวนี้จิตค่อยละเอียดขึ้น ระลึกรู้จิตที่เป็นกุศล และอกุศลได้มากขึ้น

การปฏิบัติวิปัสสนาอย่างไร

ขอกล่าวถึงครวาก่อน มีท่านผู้ฟังจากต่างจังหวัด ถามว่า การปฏิบัติวิปัสสนาทำอย่างไร

ซึ่งแม้ในครั้งที่พระผู้มีพระภาคยังไม่ปรินิพพาน คงจะไม่มีผู้หนึ่งผู้ใดไปกราบทูลถามว่า การปฏิบัติวิปัสสนาทำอย่างไร แต่ว่าไปฟังธรรม เพื่อที่จะได้เข้าใจลักษณะของสภาพธรรม ที่ไม่เคยเข้าใจ แล้วก็ไม่ได้เคยฟัง ไม่ได้เคยศึกษามาก่อน ให้เข้าใจยิ่งขึ้น

เพราะฉะนั้นเรื่องของการอบรมเจริญปัญญา ไม่ใช่เรื่องการคิดจะทำ โดยที่ไม่เข้าใจอะไรเลย แต่ว่าการที่จะปฏิบัติธรรมได้ถูกต้อง หมายความว่า มีความรู้ มีความเข้าใจ ในลักษณะของสภาพธรรมเสียก่อน แล้วจึงจะรู้ว่า ขณะใดเป็นการปฏิบัติธรรม แต่ไม่ใช่เป็นการที่โดยที่ไม่เข้าใจอะไรเลย ก็คิดว่าจะทำวิปัสสนา หรือว่าการทำวิปัสสนานั้น จะทำอย่างไร

ถ้าไม่มีความเข้าใจอะไรเลย ใครจะทำวิปัสสนาได้ จะทำอย่างไร ที่จะให้เป็นวิปัสสนา ที่จะทำให้เกิดความรู้ชัดในลักษณะของสภาพธรรม เพราะฉะนั้นก็ต้องเริ่มต้นจากการฟัง จนกระทั่งเข้าใจจริง ๆ ในลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ เพื่อที่จะได้ ระลึก รู้ ศึกษา น้อมพิจารณา จนกว่าจะเข้าใจชัด ในลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ ทางตา ในขณะนี้ ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ตามปกติ ตามความเป็นจริง

ขณะใดที่สติระลึกและศึกษา น้อมพิจารณาลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ ขณะนั้นมีความเข้าใจถูกต้องว่า การที่ปัญญาจะรู้ชัด ในลักษณะของสภาพธรรมได้ ก็เพราะระลึกได้ จึงศึกษาพิจารณาลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ แต่จะต้องมีความเข้าใจ ในลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏเสียก่อน แล้วจึงจะเป็นปัจจัยให้สติเกิดขึ้น ระลึกรู้ลักษณะของสิ่งที่ปรากฏ

แต่ถ้าไม่มีความเข้าใจในลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏเลย แล้วจะทำวิปัสสนา ไม่มีทางที่จะเป็นไปได้เลย และบางท่าน เวลาที่ฟังเรื่องลักษณะต่าง ๆ ของจิต ตามที่ได้กล่าวไปแล้ว ท่านก็คิดว่า ในขณะนั้นท่านกำลังฟังปริยัติธรรม

แยกกันว่า ปริยัติเป็นส่วนหนึ่ง และปฏิบัติเป็นอีกส่วนหนึ่ง แต่ตามความเป็นจริงแล้ว ที่เข้าใจว่าเป็นปริยัติ คือ กำลังฟังเรื่องลักษณะประการต่าง ๆ ของจิต ไม่ใช่หมายความว่า ไม่ให้รู้ลักษณะของจิต ที่กำลังเห็น ในขณะที่กำลังฟัง หรือว่าลักษณะของจิต ที่กำลังได้ยิน ในขณะที่กำลังฟัง ลักษณะของจิตที่คิดนึก ในขณะที่กำลังฟัง

แต่ในขณะที่กำลังฟัง เดียวนี้ มีทั้งจิตเห็น ซึ่งไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล และที่กำลังได้ยินนี้ ก็เป็นเพียงสภาพธรรมที่เกิดขึ้นรู้เสียง แล้วมีสภาพธรรม ที่กำลังคิดนึกถึงเรื่องราวต่าง ๆ ตามเสียงต่าง ๆ ที่ได้ยิน

เพราะฉะนั้นก็เป็นสภาพธรรมทั้งหมด เป็นปริยัติธรรม และเป็นปฏิบัติธรรมด้วย ถ้าขณะที่กำลังฟังนี้ สติเกิด ระลึก พิจารณารู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ เพราะฉะนั้นปริยัติกับปฏิบัติไม่ได้แยกกัน ไม่ใช่เวลาที่กำลังศึกษาธรรมเป็นส่วนหนึ่ง ต่างหาก แล้วก็จะไปทำวิปัสสนา ไม่ใช่อย่างนั้น

แต่ในขณะที่กำลังฟังเข้าใจ สติอาจจะระลึก รู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังฟัง และกำลังปรากฏ ทางตาบ้าง ทางหูบ้าง ทางจมูกบ้าง ทางลิ้นบ้าง ทางกายบ้าง ทางใจบ้าง ขณะใด ขณะนั้นไม่ใช่ตัวตน แต่เป็นธรรม ซึ่งเป็นมรรคมืด ๘ เกิดขึ้น ปฏิบัติกิจของธรรมนั้น ๆ

เช่น “สติ” ซึ่งเป็นองค์หนึ่งของมรรคมืด ๘ เกิดขึ้น ระลึกได้ ที่จะพิจารณาในขณะที่กำลังเห็น ในขณะที่กำลังฟัง ในขณะนี้เอง แล้วแต่ว่า สติจะเกิดขึ้น ระลึกรู้ลักษณะของสภาพของจิต ที่เห็นแจ้ง ในลักษณะอาการต่าง ๆ ของอารมณ์ที่ปรากฏ ทางตา หรือว่า เกิดได้ยินเสียงหนึ่งเสียงใดขึ้น สติก็อาจจะเกิดขึ้น เพราะในขณะนั้น รู้ว่า จิตเป็นสภาพที่รู้แจ้งในลักษณะของเสียงต่าง ๆ ที่ปรากฏทางหู

ขณะนี้ก็มีเสียงปรากฏแน่นอน เสียงต่าง ๆ พอที่จะรู้ว่า เป็นเสียงพัดลมก็มี เสียงเด็กวิ่งเล่นก็มี นั่นเป็นเสียงต่าง ๆ เป็นลักษณะอาการต่าง ๆ ที่จิตรู้แจ้ง ในลักษณะอาการต่าง ๆ ของเสียงต่าง ๆ ที่กำลังปรากฏ

เพราะฉะนั้นถ้าเข้าใจในอรรถ ในลักษณะของจิต ซึ่งเป็นสภาพที่รู้แจ้งอารมณ์ต่าง ๆ เวลาที่อารมณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้น สติสามารถที่จะมีปัจจัยเกิดขึ้น ระลึกได้ทันทีว่าเป็นจิตที่กำลังรู้แจ้งในลักษณะต่าง ๆ ของอารมณ์ต่าง ๆ ในขณะที่กำลังฟังในขณะนี้

เพราะฉะนั้นก็ไม่ควรที่จะคิดว่า ปริยัติและปฏิบัติ แยกกัน

ฟังเรื่องของจิต นี่คือการเรียนพระอภิธรรม

มีท่านผู้หนึ่งบอกว่า ท่านผู้ฟังท่านหนึ่งบอกให้ท่านไปเรียนพระอภิธรรม เวลาที่ฟังเรื่องของจิตนี้ ท่านก็บอกว่าต้องไปเรียนพระอภิธรรม ซึ่งความจริงในขณะที่กำลังพูดเรื่องลักษณะต่าง ๆ ของจิต นี่คือการอภิธรรม

กำลังฟังเรื่องของจิต ซึ่งไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน และฟังเพื่อให้พิจารณา เพื่อให้เข้าใจ ให้ชัดเจน จนกระทั่งสติสามารถที่จะเกิดขึ้น ระลึกรู้ลักษณะของจิต เพราะว่าจิตมีลักษณะอาการต่าง ๆ ที่พอที่จะรู้ได้ว่า จิตมีลักษณะอย่างไรบ้าง เพื่อที่จะเป็นปัจจัยให้สติเกิดขึ้น ระลึกรู้ลักษณะของจิตประการต่าง ๆ

เพราะฉะนั้นในขณะที่กำลังฟังนี้ ไม่ใช่ไม่ได้เรียนพระอภิธรรม กำลังเรียนอยู่ และก็เรียนอย่างละเอียด เพื่อที่จะให้เข้าใจชัดในลักษณะของจิตปรมัตถ์เป็นเบื้องต้น เพื่อที่จะให้ปัญญาเกิดขึ้นได้ ที่จะให้ระลึกรู้ลักษณะสภาพของจิต

กุศลจิตฝ่ายโลกีย์ อกุศลจิต และมหากิริยาจิตสังสมสันดาน

สำหรับอรรถ คือ ความหมาย ที่เป็นลักษณะของจิต ประการที่ ๒ ในจิตตูปปาท กัณฑ์ อัญญาสาธินี อรรถกถา ธรรมสังคณีปกรณ์ มีข้อความว่า

อีกอย่างหนึ่ง เพราะเหตุที่ ศัพท์ว่า “จิตต” นี้ ทั่วไปแก่จิตทุกดวง ฉะนั้น ในคำว่า “จิตต” นี้ กุศลจิตฝ่ายโลกีย์ อกุศลจิต และมหากิริยาจิต จึงชื่อว่า “จิต” เพราะสังสมสันดานของตน ด้วยสามารถแห่งชวนวิถิ

ในคราวก่อน ท่านผู้ฟังได้ทราบ อรรถ คือ ความหมาย ที่เป็นลักษณะของจิต ประการที่ ๑ คือ อธิบายว่า “รู้แจ้งอารมณ์” ซึ่งหมายความว่า ถึง รู้ลักษณะต่าง ๆ ของอารมณ์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นอารมณ์ที่ปรากฏ ทางตา หรือทางหู หรือทางจมูก หรือทาง

ลึ้น หรือทางกาย หรือทางใจ แต่ว่าจิตก็ไม่ใช่ มีแต่เห็น หรือได้ยิน หรือได้กลิ่น หรือลิ้มรส หรือรู้สิ่งที่กระทบสัมผัส ยังมีจิตที่เป็น กุศล และอกุศล

เพราะฉะนั้นความหมายประการที่ ๒ ก็คือ

ในคำว่า “จิตตัม” นี้ กุศลจิตฝ่ายโลกีย์ อกุศลจิต และมหากิริยาจิต จึงชื่อว่า “จิต” เพราะสังสมสันดานของตน

คำว่า “สันดาน” ในภาษาไทยนี้ มาจากคำว่า “สนฺดาน” ในภาษาบาลี หรือคำว่า “สนฺตติ” การเกิดดับสลับต่อกัน ซึ่งเวลาที่มีการเห็น มีการได้ยิน มีการได้กลิ่น มีการลิ้มรส มีการกระทบสัมผัส ขณะนั้นยังไม่ใช่กุศลจิต และยังไม่ใช่ออกุศลจิต ยังไม่ได้สังสมสันดาน เพราะเหตุว่า การเห็นก็ดี การได้ยินก็ดี การได้กลิ่นก็ดี จิตที่ลิ้มรสก็ดี จิตที่กระทบสัมผัสก็ดี เป็นวิบากจิต หมายความว่า เป็นผลของอดีตกรรม

เวลาที่กรรมใดจะให้ผล หมายความว่า ถึงพร้อมด้วยปัจจัยที่จะให้วิบากจิตเกิดขึ้น ทุกท่านจะต้องเห็นต่อไป อีกมากมาย นานเหลือเกิน ทั้งในชาตินี้ และในชาติต่อไป แต่ไม่ทราบว่าจะเห็นอะไรบ้าง ท่านยังจะต้องได้ยินอีกมากมาย ทั้งในชาตินี้ และในชาติต่อไป จะต้องได้กลิ่น จะต้องลิ้มรส จะต้องรู้สิ่งที่กระทบสัมผัส ทั้งในชาตินี้ อีกนาน และในชาติต่อไป ด้วย แต่ไม่ทราบว่าจะเห็นอะไร

เพราะเหตุว่ากรรมที่ได้กระทำแล้ว ซึ่งไม่ได้มีเฉพาะกรรมเดียวในชาติเดียว ในสังสารวัฏที่เนิ่นนาน แล้วแต่ว่ากรรมใด พร้อมด้วยเหตุปัจจัย ที่จะทำให้ผลของกรรมคือ วิบากจิต เกิดขึ้น เห็นอะไร ในขณะไหน ในชาติไหน

เพราะฉะนั้นทั้ง ๆ ที่ทุกท่านทราบว่า ท่านจะต้องเห็นอีกนาน ตลอดชั่วชีวิตนี้ แต่ไม่ทราบว่า จะเห็นอะไรบ้างในชั่วชีวิตนี้ ต่อจากขณะนี้ เพราะว่า แล้วแต่กรรมหนึ่งกรรมใดจะเป็นปัจจัยให้เห็นสิ่งหนึ่งสิ่งใด แต่ให้ทราบว่า กรรมนั้นสุกงอมพร้อมที่จะให้ผล คือ ประกอบด้วยปัจจัยต่าง ๆ จึงทำให้การเห็นเกิดขึ้น แต่ละขณะ ให้มีการได้ยิน เกิดขึ้น แต่ละขณะ ให้มีการได้กลิ่นต่าง ๆ เกิดขึ้น แต่ละขณะ ให้มีการลิ้มรสต่าง ๆ เกิดขึ้น แต่ละขณะ ให้มีการกระทบ เย็น ร้อน อ่อน แข็ง ตึง ไหว สุข ทุกข์ ทางกาย แต่ละขณะ ซึ่งเป็น วิบากจิต และวิบากจิตเหล่านี้ ไม่ได้สังสมสันดาน เพราะเหตุว่า เป็นเพียงวิบาก ซึ่งเป็นผลของกรรมที่เกิดขึ้น เพราะกรรมเป็นปัจจัย

เพราะฉะนั้น การที่จะเข้าใจความหมาย ซึ่งเป็นอรรถ ความหมายที่เป็นลักษณะของจิตประการที่ ๒ ที่ว่า

กุศลจิตฝ่ายโลกีย์ อกุศลจิต และมหากิริยาจิต จึงชื่อว่า “จิต” เพราะสังสมสันดานของตน ด้วยสามารถแห่งชวนวิถิ

ก็ต้องเข้าใจความหมายของวิถิจิตเสียก่อนว่า วิถิจิต คือ จิตประเภทไหนเกิดขึ้นเมื่อไร รวมทั้งจะต้องเข้าใจ ความหมายของชวนวิถิ ซึ่งเป็นขณะที่จิตสังสมสันดานของตน เป็นกุศลบ้าง เป็นอกุศลบ้าง หรือว่า สำหรับพระอรหันต์ ก็เป็นมหากิริยาจิต ถึงแม้ว่าเป็นพระอรหันต์แล้ว ก็ยังเป็นพระอรหันต์ที่มี กาย วาจา ใจต่าง ๆ กัน เพราะสังสมสันดานของตน

ปฏิสนธิจิต ภวังคจิต จุตติจิต

เพราะฉะนั้น ก็จะต้องเข้าใจความหมายของวิถิจิตเสียก่อนว่า หมายถึง จิตที่ไม่ใช่ปฏิสนธิจิต ไม่ใช่ภวังคจิต ไม่ใช่จุตติจิต

จิตใดก็ตาม ซึ่งต่อไปก็จะได้ยินชื่อของจิตประเภทต่าง ๆ จิตใดก็ตาม ที่ไม่ใช่ปฏิสนธิจิต ไม่ใช่ภวังคจิต ไม่ใช่จุตติจิตแล้ว เป็นวิถิจิตทั้งหมด

ท่านผู้ฟังก็ทราบว่ ปฏิสนธิจิต เกิดขึ้นขณะเดียว คือ ขณะที่ทำกิจสืบต่อจากจุตติจิตของชาติก่อน เพียงขณะเดียวที่เป็นปฏิสนธิจิต เพราะเหตุว่า กระทำปฏิสนธิกิจขณะนั้นไม่มีการเห็นสิ่งที่กำลังปรากฏในโลกนี้ ไม่มีการได้ยินเสียงที่ปรากฏในโลกนี้ ไม่มีการได้กลิ่น ไม่มีการลิ้มรส ไม่มีการรู้สิ่งที่กระทบสัมผัสใด ๆ ทั้งสิ้น

ปฏิสนธิจิต เป็นวิบากจิต เป็นผลของกรรม ถ้าเป็นการเกิดในมนุษย์ภูมิ เช่นทุกท่านที่กำลังนั่งอยู่ที่นี่ กุศลกรรมเป็นปัจจัยให้วิบากจิต เป็นมหาวินาสจิต ทำกิจปฏิสนธิสืบต่อจากจุตติจิตของชาติก่อน แต่ว่าปฏิสนธิจิต ไม่เห็น ไม่ได้ยิน ไม่ได้กลิ่น ไม่ลิ้มรส ไม่รู้สิ่งที่กระทบสัมผัสใด ๆ ทั้งสิ้น

และเมื่อปฏิสนธิจิตดับไปแล้ว กรรมก็ยังไม่ได้หยุดการให้ผลเพียงแต่ทำให้ปฏิสนธิจิตเกิดขึ้น แต่ยังเป็นปัจจัย ให้วิบากจิตประเภทเดียวกัน คือ ในภูมิที่เป็นมนุษย์

ที่ไม่ใช่เป็นผู้ที่พิจารณาตั้งแต่กำเนิด ก็ปฏิสนธิด้วยมหาวีรจิต ๑ ดวง ซึ่งเป็นผลของมหา
กุศลจิต เกิดขึ้นทำภวังคกิจ สืบต่อความเป็นบุคคลซึ่งกรรมเป็นปัจจัยทำให้เกิดขึ้น
ดำรงภพชาติของการเป็นบุคคลนั้น จนกว่าจะจุติ

เวลานี้ยังไม่จุติ เพราะฉะนั้นทุกท่านก็มีภวังคจิต ซึ่งกระทำกิจสืบต่อความเป็น
บุคคลนี้ไว้ ในขณะที่ไม่เห็น ไม่ได้ยิน ไม่ได้กลิ่น ไม่ได้ลิ้มรส ไม่รู้สิ่งที่กระทบสัมผัสกาย
และไม่คิดนึก

เพราะฉะนั้นให้ทราบว่า ขณะใดที่เป็นปฏิสนธิจิต เป็นภวังคจิต ขณะนั้นไม่ใช่วิ
จิต เพราะฉะนั้นวิจิตก็คือ ขณะที่ท่านมีชีวิตอยู่ตามปกติ ในชีวิตประจำวันนี้เอง แต่
เมื่อไม่ได้ฟังพระธรรม ก็ไม่สามารถที่จะจำแนกออกได้ว่า เป็นจิตประเภทไหนเกิดขึ้น
ในขณะไหน ต่างกับขณะที่เป็นภวังคจิตอย่างไร

ขณะนี้กำลังเห็น ไม่ใช่ภวังคจิต เพราะเหตุว่าภวังคจิตทำกิจดำรงภพชาติ
ขณะที่ไม่เห็นสิ่งต่าง ๆ ในโลกนี้ ไม่ได้ยินเสียงต่าง ๆ ในโลกนี้ ไม่ได้กลิ่นต่าง ๆ ในโลก
นี้ ไม่ได้ลิ้มรสต่าง ๆ ในโลกนี้ ไม่ได้รู้สิ่งที่กระทบสัมผัสกายในโลกนี้

ยังไม่ถึงจุติจิต ใช่ไหม พอที่จะรู้ลักษณะของภวังคจิต เวลาที่ภวังคจิตเกิดสืบต่อ
กันนาน ๆ ได้ เช่น ในขณะที่นอนหลับสนิท ในขณะที่นอนหลับสนิท ไม่เห็นอะไร ไม่ได้
ยินอะไร ไม่ได้กลิ่นอะไร ไม่ได้ลิ้มรสต่าง ๆ ของโลกนี้ ไม่ได้กระทบเย็น ร้อน อ่อน แข็ง
ตึง ไหว ที่ปรากฏในโลกนี้ ไม่ได้คิดนึกเรื่องราวต่าง ๆ

เพราะฉะนั้นในขณะที่นอนหลับสนิท ภวังคจิตเกิดสืบต่อ จนกว่าจะมีการเห็นสิ่ง
ต่าง ๆ ในโลกนี้ เพราะฉะนั้นโลกนี้ไม่ปรากฏ ในขณะที่จิตทำกิจปฏิสนธิและภวังคกิจ
โลกนี้ไม่ปรากฏเลย โลกนี้จะเป็นโลกมนุษย์ มีลักษณะอย่างไร ก็ไม่ปรากฏทั้งสิ้น
ในขณะที่จิตเป็นภวังค์ กำลังกระทำภวังคกิจ

ถ้ามีใครกำลังนอนหลับเดี๋ยวนี้ เห็นไหมว่า ในที่นี้มีใครบ้าง มีเสียงอะไรบ้าง
มีกลิ่นอะไร มีรสอะไร มีเย็น ร้อน อ่อน แข็ง กำลังปรากฏ ก็ไม่รู้เลย

เพราะฉะนั้นโลกนี้ไม่ปรากฏ กับปฏิสนธิจิต ภวังคจิต และจุติจิต

วิถิจิต

เคยมีความทรงจำเกี่ยวกับโลกนี้ เกี่ยวกับบุคคลต่าง ๆ ที่เคยพบเห็นในโลกนี้ แต่ก็ไม่ปรากฏเลย แม้แต่ความจำ ในขณะที่เป็นภวังคจิต ตัดขาดจากอารมณ์ต่าง ๆ ที่ปรากฏในโลกนี้ทั้งหมด ในขณะที่กำลังเป็นภวังคจิต

เพราะฉะนั้นให้ทราบว่า ที่กำลังเห็น ไม่ใช่ภวังคจิต แต่ว่าเป็นวิถิจิตที่เกิดขึ้น เห็นสิ่งที่ปรากฏทางตา จิตใดก็ตามซึ่งเกิดขึ้นเห็น หรือว่ารู้ หรือว่ายินดีพอใจ ในสิ่งที่กำลังปรากฏทางตา จิตขณะนั้นทั้งหมด เป็นวิถิจิต

ขณะที่มีการได้ยินเสียง ในขณะนี้ แล้วก็รู้ลักษณะของเสียง และก็มี ความพอใจ ไม่พอใจ เป็นกุศลและอกุศลที่กำลังรู้เสียงนั้น ขณะนั้นไม่ใช่ภวังคจิต ขณะนั้นเป็นวิถิจิต เมื่อเป็นจิตที่เกิดขึ้นรู้เสียง วิถิจิตทั้งหมดที่รู้เสียง จึงเป็นโสตทวารวิถิจิต นั่นเป็นภาษาบาลี แต่ตามความเป็นจริงก็คือ เป็นจิตที่เกิดขึ้นรู้เสียง ทางหู

เพราะฉะนั้นในขณะนี้ กำลังมีสภาพธรรมที่เป็นปกติในชีวิตประจำวัน เป็นวิถิจิตเกิดขึ้น ทางตาทั้งหมด เป็นจักขุทวารวิถิจิต ทางหูทั้งหมด ที่ได้ยินเสียง เป็นโสตทวารวิถิจิต ทางจมูกทั้งหมด ก็เป็นฆานทวารวิถิจิต ทางลิ้น ที่ลิ้มรส รู้รส พิจารณาในรส ไม่พิจารณาในรสทั้งหมด ก็เป็นชีวนทวารวิถิจิต ทางกาย ที่กำลังกระทบสัมผัสผัสสอารมณ์ของโลกนี้ ที่กำลังเย็น กำลังร้อน กำลังอ่อน กำลังแข็ง ก็เป็นกายทวารวิถิจิต

เพราะฉะนั้นก็คงจะเข้าใจในความหมายของวิถิจิตได้ว่า ขณะใดที่ไม่ใช่ปฏิสนธิจิต ไม่ใช่ภวังคจิต ไม่ใช่จุติจิต จิตนั้น ๆ เป็นวิถิจิต แล้วแต่ว่าจะเป็นจักขุทวารวิถิจิต หรือโสตทวารวิถิจิต หรือฆานทวารวิถิจิต ที่รู้กลิ่น หรือชีวนทวารวิถิจิต ที่รู้รส หรือกายทวารวิถิจิต ที่รู้สิ่งที่กระทบสัมผัสกาย หรือมนทวารวิถิจิต ที่รู้อารมณ์ต่าง ๆ ทางใจ

ภวังคจิตเกิดพร้อมกับปฏิสนธิจิตหรือไม่

ผู้ถาม ผมอยากทราบว่า ปฏิสนธิจิตและภวังคจิตเกิดพร้อมกันหรือว่า...

ส. พร้อมกันไม่ได้ จิตของแต่ละบุคคล เกิดขึ้นทีละขณะ เมื่อจิตจิตดับไปแล้ว จิตดวงที่เกิดสืบต่อจากจิตจิตของชาติก่อนชื่อ ปฏิสนธิจิต เพราะเหตุว่ากระทำกิจสืบต่อจากจิตจิตของชาติก่อน ขณะนั้นทำกิจสืบต่อ

ขณะที่เกิดในภพนี้ เป็นการเกิดสืบต่อจากจิตจิตของชาติก่อน ขณะเดียว แล้วก็ดับไป และกรรมซึ่งทำให้ปฏิสนธิจิตเกิด ยังไม่ได้สิ้นสุดการให้ผล เพียงทำให้ปฏิสนธิจิตเกิด แต่ยังเป็นปัจจัยให้วิบากจิตประเภทเดียวกันกับปฏิสนธิ เกิดสืบต่อจากปฏิสนธิจิตที่ดับไป แต่ว่าจิตที่เกิดสืบต่อจากปฏิสนธิจิต ทำภวังคกิจ และชื่อว่า “ปฐมภวังค์” เพราะเหตุว่าเป็นภวังคจิตดวงแรก ต่อจากปฏิสนธิจิต

ผู้ถาม ภวังคจิตเป็นจิตที่เกิดจาก...

ส. ต่อจากปฏิสนธิจิต และก็เกิดสืบต่อไปเรื่อย ๆ ในระหว่างที่วิถิจิตไม่เกิดขึ้น ขณะใด ที่ไม่มีการเห็น เป็นภวังคจิต เวลาที่ยังไม่มีการได้ยิน ก็เป็นภวังคจิต

เพราะฉะนั้นให้ทราบว่า จิตที่กำลังเห็น กำลังได้ยิน กำลังได้กลิ่น กำลังลิ้มรส กำลังรู้สิ่งที่กระทบสัมผัส กำลังคิดนึก ไม่ใช่ภวังคจิต เป็นวิถิจิต จิตใดก็ตามที่ไม่ใช่ปฏิสนธิจิต ไม่ใช่ภวังคจิต ไม่ใช่จิตจิตแล้ว จิตนั้น ๆ เป็นวิถิจิต เพราะเหตุว่าเป็นจิตที่รู้ อารมณ์ในโลกนี้ ถ้านอนหลับสนิท โลกนี้ไม่ปรากฏเลย โลกนี้จะเป็นอย่างไรก็ไม่รู้ จะเย็น หรือจะร้อน จะมีเสียงอะไร เสียงฟ้าร้อง เสียงฝนตก เสียงลมพัด ของโลกนี้ทั้งหมดไม่ปรากฏ ในขณะที่เป็นภวังคจิต เพราะเหตุว่าภวังคจิต ไม่รู้อารมณ์ของโลกนี้

จิตจิตยังไม่ถึง วันหนึ่งก็จะเกิดขึ้น

จิตจิตยังไม่ถึง วันหนึ่งก็จะเกิดขึ้น แต่ว่าขณะที่จิตจิตเกิด ก็ไม่ใช่วิถิจิต คือไม่ใช่ขณะที่เห็น จิตที่เห็น ก็เห็น ไม่ใช่กระทำกิจเคลื่อนจากการเป็นบุคคลนี้ เพราะว่าจิตแต่ละดวง แต่ละประเภท ก็เกิดขึ้นกระทำกิจเฉพาะของตน ๆ จิตดวงหนึ่ง ก็กระทำกิจหนึ่ง เช่น จิตเห็น ก็กระทำกิจเห็น ไม่ได้กระทำกิจได้ยิน ไม่ได้กระทำกิจภวังค์ ไม่ได้ทำกิจจุติ

ถ้าหลับสนิทตลอดคืน หมายถึงทั้งคืนนั้นไม่มีวิถิจิตเลยหรือไม่

ผู้ถาม ถ้าเราหลับสนิทมาตลอดคืน หมายความว่า คืนนั้นทั้งคืนไม่มีวิถิจิตเลย

ส. แน่นอนค่ะ ถ้าอารมณ์ของโลกนี้ไม่ปรากฏขณะใด ขณะนั้น เป็น
ภวังคจิต ไม่ใช่วิถิจิต แต่ถ้าอารมณ์ของโลกนี้ปรากฏ จะปรากฏทางตา จิตที่รู้อารมณ์นั้น
ก็เป็นจักขุทวารวิถิจิต ถ้าอารมณ์เป็นเสียง จิตที่เกิดขึ้นรู้เสียง ก็เป็นโสตทวารวิถิจิต จิต
ใดก็ตามที่เกิดขึ้น รู้อารมณ์ของโลกนี้ จิตนั้นเป็นวิถิจิต

ถ้าฝันอยู่แล้วจำความฝันได้บ้างไม่ได้บ้างเป็นภวังค์หรือไม่

ผู้ถาม ถ้าเป็นเช่นนั้น ในระหว่างที่หลับแล้วฝัน แล้วจำความฝันนั้นได้บ้าง
ไม่ได้บ้าง อันนี้จิตคงเป็นภวังค์ตลอดเวลา

ส. เวลาฝันไม่ใช่ภวังค์

ผู้ถาม อย่างไรครับ

ส. กุศลจิต หรืออกุศลจิตฝัน

ผู้ถาม หมายความว่า ต่อจากภวังคจิตเกิดดับ ๆ เป็นภวังค์ต่อไป แล้วก็

ส. วิถิจิตเกิดขึ้นสลับ

ผู้ถาม ขณะนั้นเรียกว่าวิถิจิตแล้ว

ส. ขณะใดที่ไม่ใช่ปฏิสนธิจิต ไม่ใช่ภวังคจิต ไม่ใช่จุติจิต จิตนั้น ๆ เป็นวิถิจิต

ผู้ถาม แต่หลับนะครับ

ส. หลับเป็นอะไรคะ

ผู้ถาม หลับเป็นภวังค์

ส. เพราะฉะนั้นไม่ใช่วิถิจิต จิตใดก็ตามที่ไม่ใช่ปฏิสนธิจิต ไม่ใช่ภวังคจิต
ไม่ใช่จุติจิต จิตนั้นเป็นวิถิจิต

ฝัน เป็นมโนทวารวิถิจิต เพราะว่าทางรู้อารมณ์มี ๖ ทาง ทางตา ๑ ทางหู ๑
ทางจมูก ๑ ทางลิ้น ๑ ทางกาย ๑ ทางใจ ๑

เพราะฉะนั้นจึงรู้ว่าฝัน ไม่ใช่ภวังค์ ถ้าเป็นภวังค์แล้ว อารมณ์จะไม่ปรากฏเลย ตัดขาดจากอารมณ์ใด ๆ ทั้งสิ้นของโลกนี้ ฝัน ฝันถึงอะไร อารมณ์ที่เคยเห็นในโลกนี้ หรือเปล่า

ภวังค์จิตประกอบด้วยเวทนาอะไร

ผู้ถาม ภวังค์จิตประกอบด้วยเวทนาอะไรครับ

สุ. จิตทุกดวงจะต้องประกอบด้วยเวทนาเจตสิก เพราะเหตุว่า จิตเป็นสังขารธรรม ขณะที่จิตเกิดขึ้น จะมีเจตสิกเกิดร่วมด้วยอย่างน้อยที่สุด ๗ ดวง และใน ๗ ดวงนั้น เป็นเวทนาเจตสิก ๑ ซึ่งเป็นเวทนาขันธ สัญญาเจตสิก ๑ ซึ่งเป็นสัญญาขันธ ส่วนเจตสิกอื่นเป็นสังขารขันธ

ผู้ถาม แต่ที่นี่ เวทนามี ๕ มีสุข มีทุกข์ โสมนัส โทมนัส อุเบกขา อยากจะถามว่า ภวังค์จิตประกอบด้วยเวทนาประเภทไหน

สุ. แล้วแต่ปฏิสนธิจิต ถ้าปฏิสนธิจิตประกอบด้วยโสมนัสเวทนา ภวังค์จิตก็ประกอบด้วยโสมนัสเวทนา เพราะภวังค์จิตเกิดขึ้น เพราะกรรมเดียวกับปฏิสนธิจิต

กรรมที่เป็นปัจจัย ให้ปฏิสนธิเกิด ไม่ได้ทิ้งขว้างให้แค่ปฏิสนธิ แต่ยังให้ผลสืบต่อไป คือ ให้กระทำกิจภวังค์สืบต่อไป เพราะฉะนั้นปฏิสนธิจิตประกอบด้วยเวทนาอะไร ภวังค์จิตก็ประกอบด้วยเวทนานั้น

เวลาที่เป็นภวังค์จิต ไม่ใช่วิถิจิต ดีหรือไม่ดี

ผู้ถาม เมื่อครั้งก่อนอาจารย์ก็ได้พูดว่า ขณะที่ไม่ได้เห็น ไม่ได้ยิน ไม่ได้กลิ่น ขณะนั้นก็มีความสุข เพราะว่าหลังจากการเห็นแล้ว ก็ต้องมีความชอบใจบ้าง ไม่ชอบใจบ้าง หลังจากการได้ยินแล้ว ก็จะต้องมีชอบใจ ไม่ชอบใจบ้าง ที่นี้ภวังค์จิตไม่ได้เห็น ไม่ได้ยิน ไม่ได้กลิ่นนี้ ฉะนั้นก็ต้องมีความสุข เหมือนกับเห็นพระนิพพาน เป็นอย่างนั้น

ส. เวลาที่ไม่เห็น ไม่ได้ยิน ไม่ได้กลิ่น ไม่ลิ้มรส ไม่รู้สิ่งที่กระทบสัมผัสกาย ไม่คิดนึก นี่ดีหรือไม่ดี

ผู้ถาม ก็ต้องว่าดี ดีซะ

ส. คราวก่อนบอกว่า ไม่ดี เพราะว่าไม่เห็น แสดงว่าอยากเห็น แล้วก็อยากได้ยิน อยากได้กลิ่น อยากลิ้มรส อยากรู้สิ่งที่กระทบสัมผัส ในครั้งก่อน

การพึงธรรม ก็จะเข้าใจขึ้น เพิ่มขึ้นเป็นขั้น ๆ ในขั้นที่ยังพอใจ ที่จะเห็น ได้ยิน ได้กลิ่น ได้ลิ้มรส ได้รู้สิ่งที่กระทบสัมผัสกาย เวลาว่า จะไม่มีการเห็น ไม่มีการได้ยิน ไม่มีการได้กลิ่น ไม่มีการลิ้มรส ไม่มีการได้กระทบสัมผัสกาย ก็ไม่ชอบ เพราะเหตุว่าอยากจะเห็น อยากจะได้ยิน

ผู้ถาม อยากจะเห็นสิ่งที่ดี ๆ เท่านั้น

ส. เพราะฉะนั้น เป็นภวังค์ คือ ไม่เห็น ไม่ได้ยิน ไม่ได้กลิ่น ไม่ลิ้มรส ไม่รู้สิ่งที่กระทบสัมผัสกาย ดีไหม

ภวังค์จิต กับ นิพพาน เหมือนกันหรือไม่

ผู้ถาม ก็พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ว่า “นิพพาน” นี้เป็นสันติสุข เพราะว่ามีความสงบ มีความสุข ไม่ได้เร่าร้อนอะไร เพราะนิพพานนี้ ไม่ได้เห็น ไม่ได้ยิน ไม่ได้กลิ่น ไม่ลิ้มรส ไม่ถูกต้องสัมผัส ผมก็เลยคิดว่า ภวังค์จิตกับนิพพานนี้จะเหมือนกันหรือเปล่า

ส. ไม่เหมือน เพราะฉะนั้นถึงแม้ว่าภวังค์จิตจะไม่เห็น จะไม่ได้ยิน จะไม่ได้กลิ่น จะไม่ลิ้มรส จะไม่รู้สิ่งที่กระทบสัมผัสกาย จะไม่รู้อารมณ์ของโลกนี้ แต่ก็เกิดขึ้น และดับไป แล้วก็ไม่ใช่จะเป็นภวังค์อยู่ตลอดไปเป็นนิจนิรันดร เพราะเหตุว่ามีปัจจัยที่จะให้เห็นเกิดขึ้น เลือกละไม่ได้ว่าจะให้เห็นสิ่งใด ซึ่งทุกคนยังไม่จุติ ยังจะต้องเห็น แต่ถึงอย่างนั้น ก็ยังไม่รู้ว่า จะเห็นอะไร เมื่อไร จะได้ยินอะไร เมื่อไร เพราะเหตุว่า มีปัจจัยที่จะให้เห็น เห็นก็เกิดขึ้น มีปัจจัยที่จะให้ได้ยิน ได้ยินก็เกิดขึ้น

ภวังคจิตเพียงสลัปล้น ระหว่างวิถีจิตที่กำลังเห็น กำลังได้ยิน กำลังได้กลิ่น กำลังลิ้มรส กำลังรู้สิ่งที่กระทบสัมผัส กำลังคิดนึกในขณะนี้ เท่านั้น ไม่มีใครจะหยุดยั้ง วิถีจิตต่าง ๆ ไม่ให้วิถีจิตต่าง ๆ เกิด เป็นไปไม่ได้

เพราะฉะนั้นภวังคจิตไม่ใช่นิพพาน เพราะเหตุว่า เป็นเพียงจิตที่เกิดสืบต่อดำรง ภพชาติ คั่นการเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น จิตที่ลิ้มรส จิตที่รู้สิ่งที่กระทบสัมผัส จิตที่คิดนึก

กำลังคิด กำลังพูดอยู่นี้ มีภวังคจิตหรือไม่

ผู้ถาม ผมฟัง ๆ อาจารย์ที่พูดนี้ ภวังคจิตนี้รักษาภพชาติ ใช่ไหมครับ

ส. ดำรงภพชาติ ยังไม่สิ้นสุดความเป็นบุคคลนี้

ผู้ถาม กำลังคิด ขณะที่ผมกำลังพูดกับอาจารย์อยู่อย่างนี้ มีภวังคจิตไหม

ส. คั่นคะ มีช่องว่าง คั่นอยู่เรื่อย ๆ ระหว่างเห็นกับได้ยิน ต้องมีช่องว่าง เห็นจึงไม่ได้เห็นตลอดไป ถูกไหมคะ

ขอกล่าวถึงเป็นทาง ๆ ไป เริ่มตั้งแต่เห็นกับได้ยิน ต้องมีช่องว่างคั่น เพราะเหตุว่า ไม่ได้เห็นอยู่ตลอดไป ช่องว่าง คือ ภวังคจิต ภวังคจิตเกิดคั่น ระหว่างวิถีจิต ทุกวิถี

ผู้ถาม แต่ที่ผมกำลังพูดกับอาจารย์ มีภวังคจิตไหม

ส. มีคะ ระหว่างเห็นกับได้ยิน ก็มีภวังคจิตคั่น ระหว่างได้ยินกับคิดนึกก็มี ภวังคจิตคั่น

ผู้ถาม แล้วภวังคจิตจะไปรักษาภพชาติได้อย่างไร

ส. ดำรงภพชาติ ก็ยังยืนอยู่ ยังไม่ได้จุติลงไป ยังคงเป็นบุคคลนี้อยู่ ตราบใด ที่จิตตียังไม่เกิด ใครจะทำลายความเป็นบุคคลนี้ไม่ได้เลย

ไม่มีใครสามารถที่จะทำลายนามธรรมและรูปธรรม ซึ่งเกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย และไม่มีใครที่จะให้บุคคลนี้ ดำรงความเป็นบุคคลนี้ต่อไปได้ ถ้าจิตตียเกิดขึ้น และดับไป สิ้นสุดทันที ไม่เหลือความเป็นบุคคลนี้อีกเลย จะไปแสวงหาที่ไหนก็ไม่ได้ เพราะเหตุว่านามธรรมและรูปธรรมเกิดขึ้น แล้วก็ดับไปอย่างรวดเร็ว แต่ละขณะ ซึ่งความจริงแล้ว ก็เป็นการตายอยู่ทุก ๆ ขณะ ตามความเป็นจริง แต่มองไม่เห็น

การกระทบของรูปและอายุของรูป กับ อดีตภวังค์

สำหรับวิธีจิตคงจะเข้าใจ และไม่ลืมนะว่า ขณะใด ที่ไม่ใช่ปฏิสนธิจิต ไม่ใช่ภวังคจิต ไม่ใช่จุติจิตแล้ว เป็นวิธีจิตทั้งหมด

เพราะฉะนั้นก็ควรที่จะได้ทราบให้ละเอียดยิ่งขึ้นว่า วิธีจิตทั้งหมดนั้น มีอะไรบ้าง กำลังนอนหลับ ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ภวังคจิตเกิดดับสืบต่อ ดำรงภพชาติ อยู่ แต่ไม่ใช่ตลอดไป เวลาที่มีอารมณ์กระทบ ทวารหนึ่ง ทวารใด ซึ่งเป็นทางที่จิตจะ เกิดขึ้น รู้อารมณ์นั้น ๆ เช่น แม้ในขณะที่กำลังนอนหลับสนิท กรรมก็เป็นปัจจัยทำให้ จักขุุปสาทรูป เกิดดับสืบต่อดำรงอยู่ ยังไม่ใช่บุคคลที่ตาบอด ถ้าขณะใด กรรมนั้นยุติ การเป็นปัจจัยให้จักขุุปสาทรูปเกิด บุคคลนั้น ถึงตื่น ก็ไม่สามารถที่จะเห็นอะไร

เพราะฉะนั้นใครก็ตาม ที่ลืมตาตื่นขึ้น เห็น ก็เป็นเพราะกรรมเป็นปัจจัยให้จักขุ ปสาทรูปเกิด แล้วก็ดับไป แล้วก็เกิดขึ้น แล้วก็ดับไป ตลอดเวลา แล้วก็ก็มีรูปารมณ กระทบจักขุุปสาท แต่ว่าขณะนั้น จิตยังไม่เห็น เพราะเหตุที่กำลังเป็นภวังค์อยู่ ขณะใด ที่รูปารมณเกิดขึ้นกระทบกับจักขุุปสาท ขณะนั้นกระทบกับภวังค์ แสดงให้เห็นว่า รูปที่ เกิดขึ้น กระทบจักขุุปสาท พร้อมกับภวังคจิตที่ถูกกระทบนั้น ชื่อว่า “อดีตภวังค์”

ยังเป็นภวังค์อยู่ จึงไม่ใช่วิธีจิต อย่าลืมนะว่า จิตใดก็ตามที่ไม่ใช่ปฏิสนธิจิต ไม่ใช่ ภวังคจิต ไม่ใช่จุติจิต จึงจะเป็นวิธีจิต ถ้าจิตใดยังเป็นภวังค์อยู่ จิตนั้นไม่ใช่วิธีจิต เพราะฉะนั้นเวลาที่อารมณ์เกิดขึ้น กระทบกับจักขุุปสาท ทางตา หรือว่า เสียงเกิดขึ้น กระทบกับโสตปสาท ทางหู กระทบภวังค์ ยังไม่ได้ยิน จะได้ยินทันทีไม่ได้ เพราะว่าจิต เกิดดับเร็วมาก เพราะฉะนั้นทันทีที่รูปเกิดขึ้น กระทบโสตปสาท ขณะนั้นกระทบภวังค์ เท่านั้น ยังไม่ได้ยิน ภวังคจิตที่สัมผัสรูป คือ เสียง กระทบกับโสตปสาท และกระทบภวังค์ นั้นชื่อว่า “อดีตภวังค์”

ที่ใช้คำว่า อดีตภวังค์ เพื่อแสดงให้เห็นถึงอายุของรูปว่า อายุของรูป ๆ หนึ่งจะมี อายุเท่ากับการเกิดดับของจิต ๑๗ ขณะ เพื่อที่จะให้รู้ว่า รูปจะดับเมื่อไร เวลาที่รูปเกิด กระทบกับโสตปสาท กระทบภวังค์ จะใช้คำว่า ภวังค์เฉย ๆ ก็ได้ แต่ถ้าใช้คำว่า “ภวังค์” จะไม่รู้ว่า รูปจะดับเมื่อไร แต่เพื่อที่จะให้รู้ว่า รูปนั้นเกิดเมื่อไร และดับเมื่อไร ทันทีที่รูป

นั้นเกิด และกระทบกับโสตปสาท ทกระทบกับภวังค์ จึงหมายเอาภวังค์ที่ถูกกระทบว่าเป็น “อดีตภวังค์” เพื่อที่จะแสดงอายุของรูปว่า เมื่อจิตเกิดดับ ๑๗ ขณะแล้ว รูปก็ดับไป ยังไม่เห็น เพราะจิตเกิดดับเร็วมาก ทันทีที่กระทบ ก็ต้องกระทบภวังค์

ภวังคจลนะ

อดีตภวังค์ดับไปแล้ว เป็นปัจจัยให้ภวังคจิตดวงต่อไป “ไหว” ที่จะรู้อารมณ์ใหม่ ยังไม่เห็น ยังไม่ได้ยินอะไรเลย แต่เมื่อมีอารมณ์กระทบกับปสาท ก็ต้องกระทบภวังค์ ภวังคจิตที่ถูกกระทบ ดับไปแล้ว ภวังค์ดวงต่อไป ก็ไหว หมายความว่า เริ่มที่จะรู้ถึงอารมณ์ที่ปรากฏ ที่กระทบ แต่ในขณะนั้น ยังไม่เห็น ยังไม่ได้ยิน ยังไม่เป็นวิถิจิต ยังเป็นภวังคจิตอยู่ ภวังคจิตดวงนี้เป็น “ภวังคจลนะ”

ภวังคุปัจเจตะ

เมื่อภวังคจิตซึ่งเป็น “ภวังคจลนะ” ดับไป ก็ยังมีภวังคจิตเกิดสืบต่ออีกดวงหนึ่ง เป็นดวงสุดท้ายของกระแสภวังค์ นี้แสดงให้เห็นถึงการเกิดดับสืบต่อของจิตที่เร็ว ยับยั้งไม่ได้เลยว่า จิตจะเกิดขึ้น แล้วดับไป เกิดขึ้น แล้วดับไป ตามกำลัง ตามปัจจัย

เมื่อภวังคจลนะดับไปแล้ว ภวังคจิตที่เกิดต่อ เป็น “ภวังคุปัจเจตะ” คือเป็นภวังคจิตดวงสุดท้ายของกระแสภวังค์ หมายความว่า หลังจากนั้นแล้ววิถิจิตจะเกิดขึ้น รู้อารมณ์ที่ปรากฏ ทางตา หรือทางหู หรือทางจมูก หรือทางลิ้น หรือทางกาย หรือทางใจ เพราะฉะนั้นเวลาที่จะมีการเห็นแต่ละครั้ง ให้ทราบว่า อารมณ์กระทบภวังค์ มีอารมณ์จริง ๆ

ถ้าเป็นทางทวารทั้ง ๕ คือ ทางตา มีรูปารมณ์กระทบกับจักขุปสาท ถ้าเป็นทางหู ที่กำลังได้ยินในขณะนี้ เสียง ทกระทบกับโสตปสาท ถ้าเป็นทางจมูก กลิ่น ก็กระทบฆานปสาท ถ้าเป็นทางลิ้น รส ก็กระทบกับชีวหาปสาท ถ้าเป็นทางกาย เย็นหรือร้อน อ่อนหรือแข็ง ตึงหรือไหว ก็กระทบกับกายปสาท

ปัญจทวาราวชชนจิต

เมื่อภวังคฺ์ดับไปแล้ว เป็นปัจจัยให้วิถึจิตเกิดต่อ จิตใดก็ตามที่ไม่ใช่ปฏิสนธิจิต ไม่ใช่ภวังคจิต ไม่ใช่จุติจิตแล้ว เป็นวิถึจิต

จิตที่เกิดต่อนี้มีงานทำ จิตทุกดวงที่เกิดขึ้นทำกิจการงาน ตามเหตุตามปัจจัย แล้วก็ดับไป แต่เวลาที่ภวังคฺ์ดับไปแล้ว วิถึจิตดวงแรกที่เกิดต่อจาก “ภวังคฺ์ดับไป” กระทำ “อวชชนกิจ” เป็นภาษาบาลี

“อวชชนกิจ” ถ้าแปลโดยศัพท์ หมายถึง รำพึงถึงอารมณ์ที่กระทบทวาร

ถ้าเป็นทางปัญจทวาร คือ ทางตา หรือทางหู หรือทางจมูก หรือทางลิ้น หรือทางกาย จิตที่ทำอวชชนกิจ เป็น “ปัญจทวาราวชชนจิต” เป็นจิตดวงหนึ่ง ซึ่งเกิดขึ้น ทางหนึ่ง ทางใด ใน ๕ ทาง กระทำอวชชนกิจ คือ รำพึง หรือนึกถึงอารมณ์ที่ปรากฏที่ทวาร ยังไม่เห็น ยังไม่ได้ยิน ยังไม่ได้กลิ่น ยังไม่ได้ลิ้มรส ถึงแม้ว่ารสกระทบกับชีวหาปสาท แต่ยังไม่ได้อลิ้ม

เพราะเมื่อเกิดกระทบกับชีวหาปสาท กระทบกับภวังคฺ์ เป็น “อดีตภวังคฺ์” ดับไป เป็น “ภวังคฺ์จลน” ดับไป เป็น “ภวังคฺ์ดับไป” ดับไป แล้ว “ปัญจทวาราวชชนจิต” เกิดขึ้น รำพึง คือ คิดถึงอารมณ์ที่กระทบที่ทวาร แล้วแต่ว่าจะเป็นทางตา หรือทางหู หรือทางจมูก หรือทางลิ้น หรือทางกาย

จิตดวงนี้เกิดขึ้น คิดถึงอารมณ์ที่กระทบทวาร เพราะฉะนั้นจิตที่สามารถที่จะรู้ อารมณ์ที่กระทบทวารหนึ่งทวารใดใน ๕ ทวาร จึงชื่อว่า “ปัญจทวาราวชชนจิต” เป็นจิตดวงหนึ่ง ซึ่งเกิดขึ้นกระทำกิจนี้

เหมือนคนที่รู้ว่าแขกมา แต่ยังไม่เห็นแขก เพียงแต่รู้ว่า มีแขกมา แต่ยังไม่รู้ว่าใคร ยังไม่เห็น เพราะฉะนั้นทุกท่านมีแขกมาเสมอ เวลานี้มีแขกมาหาหรือเปล่า

ทางตานี้ สีสันวัณณะเป็นแขก เราอาจจะคิดถึงคนว่า วันนี้แขกมา แต่ว่าทางตาที่เห็น เป็นแขก ทางหูที่ได้ยิน เสียงเป็นแขก เมื่อก็ไม่ได้มา อยู่ที่ไหนก็ไม่รู้ แต่ในขณะที่ได้ยินเสียง เสียงเป็นแขก จิตเกิดขึ้น รู้แขกที่มาหา ว่าเป็นเสียง เป็นสภาพธรรมที่ปรากฏทางหู

เพราะฉะนั้น โดยสมมติบัญญัติ คนมาหา แหกมาหา โดยปริมัตถ์รูปมาหา
เสียงมาหา กลิ่นมาหา รสมาหา เย็นหรือร้อน อ่อนหรือแข็ง ตึงหรือไหวมาหา
ทางตา หรือทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย

แหก

ตอนนี้รู้จักคนที่มาหาดีหรือยัง ว่าแท้ที่จริงแล้ว ไม่ใช่คน อารมณ์ต่าง ๆ ที่
ปรากฏทางตา เป็นแหกประเภทหนึ่ง เสียงปรากฏทางหู ก็เป็นแหก กลิ่นที่ปรากฏทาง
จมูก รสที่ปรากฏทางลิ้น แต่ก่อนก็เป็นรสอาหาร รสนั้น รสนี้ รสชา รสกาแฟ แต่เดี๋ยวนี้
พอรสปรากฏ รู้เลยว่า เป็นแหก เป็นรูปธรรมชนิดหนึ่ง ซึ่งปรากฏทางลิ้น

เพราะฉะนั้นมีแหกอยู่ตลอดเวลาหรือเปล่า ชอบไหม ชอบแหกไหม ท่านที่เป็น
ผู้ใหญ่ ท่านก็รู้สึกเหงา เพราะเหตุว่าตลอดชีวิตมา ท่านก็พบปะบุคคลนั้นบุคคลนี้
ระหว่างที่ยังไม่ใช่ผู้สูงอายุก็มีการพบปะบุคคลมากหน้าหลายตา มีการรื่นเริง
สนุกสนานกับญาติมิตรสหาย พอเวลาที่ท่านสูงอายุขึ้น แหกซึ่งเป็นคนในความรู้สึก
ของท่าน ก็ลดน้อยลง เพราะเหตุว่าไม่ได้กระทำการงานอาชีพใด ๆ และบางท่านก็
บอกว่า เวลาที่ถามท่านว่า ท่านชอบอะไรมากที่สุด ท่านบอกว่า ท่านชอบคน คือ ชอบ
ให้คนมาหา เพื่อที่จะได้เพลิดเพลิน มีการสนทนา คอยเรื่อนั้นเรื่อนี้เป็นที่พอใจ

แต่ให้ทราบว่า แท้ที่จริงแล้ว ทุกคนมีแหกอยู่ตลอดเวลา ที่มีการเห็น มีการได้ยิน
มีการได้กลิ่น มีการลิ้มรส มีการรู้สิ่งที่กระทบสัมผัส ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทาง
กาย

ชอบแหก หรือไม่ชอบแหก คิดดูดี ๆ ชอบไหม “ชอบ” อยู่คนเดียวไม่ได้ ถ้ามี
แหกมาก็โลภมูลจิตเกิด พอใจในสิ่งที่ปรากฏ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย

แขกมีหลายประเภท

ผู้ถาม ขอโทษนะครับ ผมสงสัยนิดหนึ่ง ที่ว่ามีแขกมาหานี้ เป็นคำของพระพุทธเจ้า หรือว่าอาจารย์เปรียบเทียบ

ส. คงจะไม่ได้ใช้คำว่า แขก แต่อาจจะใช้คำอื่น ซึ่งจะขอกล่าวถึงต่อไป ถ้าเป็นคำอื่น ที่ไม่มีในพระไตรปิฎก แต่ว่าจะช่วยให้เข้าใจได้ จะยอมรับไหม เพราะว่าถ้าศึกษาต่อไป ก็อาจจะอยู่ตอนหนึ่งตอนใดในพระไตรปิฎก แม้ว่าพยัญชนะอาจจะคล้ายคลึง เพราะเหตุว่าแขกมีหลายประเภท จริงหรือไม่จริง แขกคนนี้ไม่อยากเจอ ไม่อยากให้มาหา แขกบางคนก็รอ เมื่อไรจะมา

เพราะฉะนั้น แขก ก็มีประเภทต่าง ๆ ถ้าเป็นโจร คงจะไม่มีใครต้องการแขกชนิดนั้น แต่ถ้าเป็นญาติสนิท มิตรสหาย ก็รอ ว่าเมื่อไรจะมา เพราะฉะนั้น แขกก็มีหลายประเภท

แต่ว่าตามความเป็นจริง รูป เป็นเพียงรูปธรรม ไม่ได้มีเจตนา หวังดี หวังร้ายอะไรกับใคร เพราะเหตุว่า รูปธรรมไม่ใช่สภาพรู้ เสียงที่กำลังปรากฏ เป็นแต่เพียงรูปธรรม เพราะฉะนั้น แขกที่เป็นโจร หรือว่าแขกที่เป็นญาติ จะเป็นในขณะไหน เพราะเหตุว่า รูปธรรม เป็นเพียงรูปธรรม

กุศลจิต หรือ อกุศลจิต เกิดขึ้น ในขณะที่มีอารมณ์นั้น ๆ ปรากฏ อารมณ์กำลังปรากฏ ถ้าพอใจในอารมณ์นั้น โจรอยู่ที่นั่น เพราะเหตุว่าเป็นอกุศลธรรม อกุศลไม่เป็นมิตรกับใคร กุศลเหมือนญาติสนิท ซึ่งจะคอยเกื้อกูล อุปการะ ช่วยเหลือ ไม่ว่าในยามใด ทั้งสิ้น เพราะฉะนั้นต้องรู้ลักษณะของจิตที่ต่างกัน

อกุศล เป็นโทษ ไม่เป็นมิตร เป็นโจร

อกุศลเป็นแขกที่เป็นโจร – กุศลเป็นแขกที่เป็นญาติ

เวลาที่ท่านผู้ฟังคิดถึงโจรผู้ร้าย มีความรู้สึก ว่า น่ากลัว และไม่อยากจะให้เป็นแขกเลย แต่ว่าโจรนั้น มาพร้อมกับอกุศลจิต เพราะฉะนั้นเหตุอยู่ที่ตัวท่าน ขณะใดที่มี

การเห็น และเกิดความยินดีพอใจ เป็นโลภะ หรือเป็นโทสะ นั้นเป็นต้นเหตุที่จะให้มีแขกที่เป็นโจรข้างหน้า ซึ่งไม่รู้ว่วันไหน

แต่ขณะใดที่มีการเห็น มีการได้ยิน มีการได้กลิ่น มีการลิ้มรส มีการรู้สิ่งที่กระทบสัมผัส แล้วกุศลจิตเกิด ขณะนั้นมีญาติสนิทมิตรสหาย พร้อมที่จะเกิดขึ้นในกาลข้างหน้า เพราะเหตุว่า กุศลนั้นเป็นเหตุ เป็นตัวมิตรสหาย เพราะฉะนั้นก็ย่อมนำมาซึ่งมิตรสหายข้างหน้า ซึ่งเป็นกุศลจิต และจะนำมาซึ่งกุศลวิบากข้างหน้าด้วย

เพราะฉะนั้นเหตุไม่ได้อยู่ที่คนอื่นเลย รูปทั้งหมด ไม่ใช่สภาพรู้ ไม่มีเจตนาใด ๆ ทั้งสิ้น เสียงที่ปรากฏ ไม่ใช่สภาพรู้ ที่ต้องการให้ใครได้ยิน หรือว่าไม่ต้องการให้ใครได้ยิน ไม่มีการเลือกที่รักมักที่ชังว่า ให้คนนี้ได้ยิน ให้คนนั้นไม่ได้ยิน

เสียง เป็นเพียงรูปธรรม ซึ่งเกิดขึ้นแล้วแต่ว่า จะกระทบกับโสตปสาท เป็นแขกของใคร หรือว่า จะไม่ใช่แขกของใคร

กรรมนำแขกมาให้

บางคนนอนหลับสนิท ไม่ได้ยินเสียงฟ้าร้องซึ่งเป็นเสียงที่น่ากลัว เพราะฉะนั้นฟ้าร้องนั้น ก็ไม่เป็นแขกของคนนั้น แต่เป็นแขกของคนที่จะสมอกุศลจิต เพราะฉะนั้นเวลาที่เสียงประภาสนั้นเกิดขึ้น ก็เป็นแขกของบุคคลนั้น ตามเหตุตามปัจจัย ไม่ใช่คนอื่นนำมาให้ แต่ว่ากรรมของตนเองนำมาให้

ไม่รู้เลยว่าแขกไหนจะมา แต่กำลังมีแขกแล้วนั่นคือวิถิจิต

ถ้าระลึกอย่างนี้ สติจะเกิดขึ้นบ้างไหม กำลังมีแขกแล้ว ไม่รู้เลยว่าแขกไหนจะมา เสียงอะไรจะเกิดปรากฏ หรือว่ากลิ่นอะไร หรือว่ารสอะไร หรือว่า เย็นหรือร้อน อ่อนหรือแข็ง ประภาสไหน เป็นแขกจริง ๆ เพราะเหตุว่าไม่รู้ นั่นคือวิถิจิต

เพราะฉะนั้นให้ทราบว่า วิถิจิตทั้งหมด มี ๗ ประเภท

“ปัญจทวาราวชชนจิต” เป็นวิถิจิตแรก ที่กระทำกิจ “อาวัชชนะ” คือ รำพึง หรือ คิดถึง อารมณ์ที่กระทบที่ทวาร แต่ว่ายังไม่ได้กระทำกิจเห็น ยังไม่ได้ยิน ยังไม่ได้กลิ่น ยังไม่ได้ลิ้มรส ยังไม่รู้สิ่งของที่กระทบสัมผัส

เพราะฉะนั้น เวลาที่วิถิจิตทางหนึ่งทางใด ไม่ว่าจะเป็นทางตา หรือทางหู หรือทางจมูก หรือทางลิ้น หรือทางกาย ทางใจ จะเกิดขึ้น จะต้องมิจิต ที่กระทำ “อาวัชชนกิจ” คือ รำพึง หรือว่า คิดถึงอารมณ์ที่ปรากฏ ก่อนวิถิจิตอื่น ๆ ทุกครั้ง เพราะฉะนั้นก็เป็นวิถิจิตแรก ถ้าเป็นทางทวารทั้ง ๕ จิตที่กระทำกิจนี้ ก็เป็น “ปัญจทวาราวชชนจิต”

ซึ่งเพื่อให้จำได้ อาจจะใช้คำว่า “ปัญจทวาราวชชนวิถิจิต” ก็ได้ เพื่อให้รู้ว่า เป็นวิถิจิต แล้วยกออกไป ถ้าเป็นทางตา ก็เป็นจักขุทวาราวชชนวิถิจิต ถ้าเป็นทางหู ก็เป็นโสตทวาราวชชนวิถิจิต ถ้าเป็นทางจมูก ก็เป็นฆานทวาราวชชนวิถิจิต ถ้าเป็นทางลิ้น ก็เป็นชิวหาทวาราวชชนวิถิจิต ถ้าเป็นทางกาย ก็เป็นกายทวาราวชชนวิถิจิต จิตดวงนี้ สามารถที่จะกระทำกิจทางทวารทั้ง ๕ จึงชื่อว่า “ปัญจทวาราวชชนจิต”

มโนทวาราวชชนจิต

สำหรับทางใจ ก่อนที่กุศลจิตและอกุศลจิตจะเกิด คิดนึกเรื่องราวต่าง ๆ ก็จะต้องมีอาวัชชนจิต คือ การรำพึง หรือนึกถึงเรื่องนั้น ซึ่งเป็นจิตดวงหนึ่ง ที่กระทำกิจ นึกถึงเรื่องทางใจ จิตนี้ชื่อว่า “มโนทวาราวชชนจิต”

เพราะฉะนั้นให้ทราบว่า วิถิจิตที่กระทำอาวัชชนกิจ มี ๒ ดวง คือ จิตที่กระทำอาวัชชนกิจทางปัญจทวาร ๑ ดวง ชื่อว่า “ปัญจทวาราวชชนจิต” เกิดขึ้นกระทำกิจคิดถึงอารมณ์หนึ่งอารมณ์ใด ทางตา หรือทางหู หรือทางจมูก หรือทางลิ้น หรือทางกาย จิตดวงนี้ไม่กระทำกิจทางมโนทวาร

แต่เวลาที่มีการคิดนึก ก็จะต้องมิจิตซึ่งทำอาวัชชนกิจเกิดก่อน คิดถึงเรื่องนั้น ก่อนที่จะเป็นกุศลจิต หรืออกุศลจิต จิตดวงนั้นที่กระทำกิจอาวัชชนะทางมโนทวาร มีดวงเดียว จึงชื่อว่า “มโนทวาราวชชนจิต”

เพราะฉะนั้น จิตที่กระทำกิจ “อาวัชชนะ” ๖ ทวาร มี ๒ ดวง คือ ดวงหนึ่งกระทำ อาวัชชนกิจทางทวารทั้ง ๕ ชื่อว่า “ปัญจทวาราวัชชนจิต” อีกดวงหนึ่ง ทำอาวัชชนกิจทางมโนทวาร ทวารเดียว จึงชื่อว่า “มโนทวาราวัชชนจิต”

ขณะนี้มียปัญจทวาราวัชชนจิตกับมโนทวาราวัชชนจิตหรือไม่

ขณะนี้ไม่มีใหม่ ปัญจทวาราวัชชนจิต “มี” ถ้าไม่มี ก็ไม่เห็น ไม่ได้ยิน ไม่ได้กลิ่น ไม่ลิ้มรส ไม่รู้สิ่งที่กระทบสัมผัสกาย ขณะนี้มีมโนทวาราวัชชนจิตใหม่ “มี” ทุกครั้งที่จะ คิดถึงเรื่องต่าง ๆ ทางใจ “มโนทวาราวัชชนจิต” เกิดก่อนวิถิจิตอื่น

พระอรหันต์มีภวังคจิตหรือไม่

ผู้ถาม อย่างพระอรหันต์ มีภวังคจิตหรือเปล่าครับ

ส. มีค่ะ

ผู้ถาม อย่างจุติจิตดับ ปฏิสนธิจิตเกิดขึ้นต่อทันที ใช่ไหมครับ

ส. ไม่มีค่ะ สำหรับพระอรหันต์ มีฉะนั้นก็ไม่ต่างกับบุคคลอื่น

ผู้ถาม พุดถึงมนุษย์ปุถุชนธรรมดา ถ้าจุติดับแล้ว ปฏิสนธิทันที สัญญา ความจำ น่าจะจำได้บ้างว่า เกิดเป็นอะไร ในภพภูมิที่แล้วมาเกิดเป็นอะไร

ส. ปฏิสนธิจิตเกิดขึ้นขณะเดียว แล้วก็กระทำกิจสืบต่อจากจุติจิตของชาติ ก่อน ไม่เห็น ไม่ได้ยิน ไม่ได้กลิ่น ไม่ลิ้มรส ไม่รู้สิ่งที่กระทบสัมผัส ไม่คิดนึก แล้วจะจำอะไร

ผู้ถาม แล้วอย่างที่มีข่าวว่า บางคนอาจจะระลึกชาติได้ จะเป็นไปได้อย่างไร

ส. บางคน ใครู้

ผู้ถาม ที่มีข่าวมา ก็น่าสงสัย

ส. ข่าวก็เป็นข่าว ความจริงก็เป็นความจริง ผลทั้งหลายย่อมมาจากเหตุ ถ้า เหตุถูกต้อง ผลที่ถูกต้องก็เกิดขึ้น ถ้าเหตุผิดคลาดเคลื่อน จะเป็นผลที่ถูกต้องไม่ได้

ท่านผู้ฟังเป็นผู้ที่เชื่อง่าย หรือว่าเชื่อยาก ถ้าใครบอกว่า เขาจะลึกลับชาติได้ เชื่อไหม ถ้าใครบอกว่า เขาเป็นพระอรหันต์ เชื่อไหม ทำไมถึงจะเชื่อง่าย ๆ ต้องพิจารณาถึงเหตุเสียก่อนว่า เหตุนั้นสมควรจะให้ผลอย่างนั้นเกิดขึ้นได้หรือเปล่า ถ้าเขาว่า เขาว่า เขาว่า ก็จะไปบังคับให้เขาว่าอย่างอื่นไม่ได้ เขาจะว่าอย่างไร เขาก็จะว่าอย่างนั้น ก็เป็นเรื่องของเขา แต่ว่าเรื่องของท่านผู้ฟัง เป็นเรื่องที่จะต้องพิจารณา และเป็นผู้ที่หนักแน่นในเหตุผลจริง ๆ

วิธีจิตที่ ๒ ทางปัญจทวารวิถี

ขอกล่าวถึงวิธีจิต ซึ่งท่านผู้ฟังจะทราบว่า ทั้งหมดมี ๗ ประเภท “ปัญจทวาราวชชนจิต” และ “มโนทวาราวชชนจิต” กระทำอวิชชณกิจ เพราะฉะนั้นเป็น อวิชชนวิธีจิต ซึ่งเป็นวิธีจิตแรก

สำหรับทางปัญจทวาร คือ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ขณะนี้เอง ทุกครั้งที่ศึกษาธรรมให้ทราบว่า เป็นเรื่องของขณะนี้ เป็นสภาพของจิตในขณะนี้เอง ปัญจทวาราวชชนจิตเกิดขึ้น แล้วก็ดับไป เป็นปัจจัยให้ ถ้าเป็นสี่สัณว์ณะกระทบจักขุปสาท “จักขุวิญญาณ” เกิดขึ้น กระทำ “ทัสสนกิจ” คือ เห็น

ถ้าเป็นเสียง กระทบกับโสตปสาท เป็นปัจจัยให้ “โสตวิญญาณ” เกิดขึ้น กระทำ “สวณกิจ” คือ ได้ยิน

ถ้าเป็นกลิ่น กระทบกับฆานปสาท ก็เป็นปัจจัยให้ “ฆานวิญญาณ” เกิดขึ้น กระทำ “ฆายนกิจ” คือ ได้กลิ่น รู้แจ้งในกลิ่นที่กำลังปรากฏ

ถ้าเป็นทางลิ้น กระทบกับชีวนาปสาท ก็เป็นปัจจัยให้ “ชีวนาวิญญาณ” เกิดขึ้น กระทำ “สายนกิจ” คือ ลิ้มรส ที่รสต่าง ๆ ปรากฏ เพราะมีสภาพที่ลิ้มรสนั้น ๆ รสนั้น ๆ จึงปรากฏ

ถ้าเป็นทางกาย เย็นหรือร้อน อ่อนหรือแข็ง ตึงหรือไหว ที่กำลังปรากฏกระทบกับกายปสาท เป็นปัจจัยให้ “กายวิญญาณ” เกิดขึ้น กระทำ “ผัสสนกิจ” คือ รู้อารมณ์ที่กระทบทางกาย

นี่เป็นวิถีจิตที่ ๒ ต่อจากอาวัชชนกิจ ถ้าเป็นทางปัญญาทวารวิถี ก็จะต้องเกิดขึ้นตามลำดับ คือ เมื่ออาวัชชนจิตดับไป จิตดวงต่อไป ก็กระทำกิจต่าง ๆ ทางทวารต่าง ๆ แล้วแต่ว่า จะเป็นจิตเห็น ทำทัสนนกิจ จิตได้ยิน ทำสวนนกิจ จิตได้กลิ่น ทำฆยานนกิจ จิตลิ้มรส ทำสาณนกิจ ถ้าเป็นจิตที่รู้สิ่งที่กระทบสัมผัสกาย กระทำผัสสนนกิจ แล้วก็ดับไปชั่วขณะเดียว เท่านั้นเอง

ที่ปรากฏในขณะนี้ ดูเหมือนเห็นไม่ดับเลย ให้ทราบว่า ขณะเห็นจริง ๆ ที่เป็นจิตที่กระทำทัสนนกิจนี้ ชั่วขณะเดียวเท่านั้น ไม่นานเลย

เพราะฉะนั้นในระหว่างที่ดูเสมือนว่า การเห็นนี้ไม่ดับ มีจิตเกิดขึ้นในระหว่างจิตเห็นดวงหนึ่ง กับอีกดวงหนึ่ง หลายขณะทีเดียว นี่เป็นการเกิดดับ อย่างรวดเร็วของจิต

เพราะฉะนั้นกว่าจะสะสมความเห็นผิด ซึ่งไม่เคยประจักษ์เลยว่า นามธรรมและรูปธรรมเกิดดับ จะต้องใช้เวลาอบรมเจริญปัญญา นาน หรือไม่นาน แล้วต้องรู้ความจริงอย่างนี้ ที่จะประจักษ์แจ้งจริง ๆ ว่า ไม่ใช่เรา เป็นสภาพรู้ แต่ละลักษณะซึ่งเกิดขึ้น แล้วก็ดับไป

นี่คือการที่จะอบรมเจริญปัญญาที่จะถึงความเป็นพระอรหันต์ ไม่ใช่ไปนั่ง ๆ แล้วก็ไม่รู้อะไร แต่เป็นการระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่เคยยึดถือว่า เป็นตัวตน เป็นสัตว์ เป็นบุคคล ในชีวิตปกติประจำวัน

สัญญาที่เกิดกับปฏิสนธิจิตทำหน้าที่จำอะไร

ผู้ถาม สัญญาเจตสิกเกิดกับจิตทุกดวง เมื่อที่อาจารย์กล่าวถึงว่า ในขณะที่ปฏิสนธิจิตเกิดนั้น ก็ไม่ได้มีการเห็น หรือได้ยิน หรือได้กลิ่น หรือลิ้มรส หรือกระทบสัมผัสทางกาย แล้วก็จะไปจำอะไร อยากเรียนถามว่า สัญญาที่เกิดกับปฏิสนธิจิตนั้น จะทำหน้าที่จำอะไร

สุ. จำอารมณ์ของปฏิสนธิจิต เพราะจิตเกิดขึ้นจะต้องรู้อารมณ์

ผู้ถาม อารมณ์ของปฏิสนธิจิตจะเป็นอะไร สัญญาก็จำอันนั้น ใช่ไหมคะ

ส. สัญญาเจตสิกเกิดพร้อมกับจิตใด ก็จำอารมณ์ที่จิตนั้นกำลังรู้ จะไปจำอารมณ์อื่นของจิตอื่นไม่ได้ สัญญาเกิดกับจิตใด ก็จำอารมณ์ของจิตนั้น

ปฏิสนธิจิตมีอารมณ์อะไร

อยากจะถามใหม่ว่า ปฏิสนธิจิตมีอารมณ์อะไร ถึงแม้ว่าจะไม่มีใครรู้ได้ เพราะปฏิสนธิจิตเกิดขึ้นขณะเดียว แล้วก็ดับไป แต่พระผู้มีพระภาคก็ทรงแสดงว่า ปฏิสนธิจิตมีอารมณ์เดียวกับจิตก่อนจุติ ของชาติก่อน

ปฏิสนธิจิตของชาตินี้ มีอารมณ์เดียวกับอารมณ์ก่อนจุติ ของชาติก่อน

ไม่ว่าจะเป็นจิตประเภทใด เป็นจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐานได้ทั้งสิ้น

ผู้ถาม ที่อาจารย์บอกว่า เป็นมหากิริยาจิต แต่เป็นโลกียะ ทำไมพระอรหันต์ถึง..

ส. ยังไม่ได้กล่าวถึง กำลังจะกล่าวถึงวิถิจิต เพื่อที่จะให้รู้ว่า การสั่งสมสันดานตนที่เป็นกุศลจิต อกุศลจิต และมหากิริยาฝ่ายโลกียจิตคืออะไร แต่ว่าการศึกษาธรรม ต้องให้เข้าใจจริง ๆ ให้เป็นประโยชน์เกื้อกูล ให้รู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ ไม่ว่าจะเป็นจิตประเภทใด ก็เป็นจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐานได้ทั้งสิ้น ถ้าเข้าใจ

เพราะฉะนั้นขณะนี้ที่เห็น ไม่ใช่ให้ท่านผู้ฟังไปแยกว่า ก่อนที่จะมีการเห็นดวงต่อไปเกิดขึ้น มีจิตอะไรเกิดขึ้นบ้าง โดยการประจักษ์แจ้ง เพราะเหตุว่าเป็นสิ่งที่เห็นไปไม่ได้ แต่เพื่อที่จะให้เห็นสภาพธรรมว่า ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน อย่างไรก็ตามที่พระผู้มีพระภาคทรงประจักษ์แจ้งและทรงแสดง เพื่อเป็นหนทางให้สติเริ่มระลึกที่จะรู้ลักษณะของจิตเห็นว่า ต่างกับจิตที่ได้ยินเสียก่อน ต่างกับจิตที่กำลังได้กลิ่น กำลังลิ้มรส กำลังรู้สิ่งที่กระทบสัมผัส กำลังคิดนึก

ให้สติและปัญญาเกิดขึ้นเป็นขั้น ๆ เพื่อที่จะได้รู้ลักษณะที่ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน เป็นขั้น ๆ ยังไม่ใช่ขั้นที่จะไปประจักษ์ความเกิดขึ้นและดับไป เพราะเหตุว่า ถ้ายังไม่รู้ลักษณะของนามธรรมและรูปธรรม จะประจักษ์การเกิดดับไม่ได้

แต่ว่าการเข้าใจโดยละเอียด ก็จะเป็นปัจจัยที่สะสม ทำให้มีการระลึกถึงลักษณะของสภาพธรรมที่ต่างกัน ตามที่ได้ยิน ได้ฟัง จนกว่าปัญญาจะศึกษาพิจารณา และรู้ชัดขึ้น

อวัชชนวิถิ – วิญญานวิถิ

เพราะฉะนั้นให้ทราบเรื่องของวิถิจิตว่า ทั้งหมดมี ๗ วิถิ เริ่มจาก “อวัชชนวิถิ” และเมื่ออวัชชนวิถิจิตดับไป วิถิที่ ๒ ต่อจากนั้น ถ้าเป็นทางปัญจทวารวิถิ ก็เป็น “วิญญานวิถิจิต”

แล้วแต่ว่าจะเป็น จักขุวิญญาน หรือ โสตวิญญาน ฆานวิญญาน ชิวหาวิญญาน กายวิญญาน ทางทวารทั้ง ๕ เกิดขึ้นเพียงขณะเดียว เล็กน้อยมาก ดูเกือบจะไม่มี ความหมายอะไรเลย แต่ก็มี ความหมายมากสำหรับผู้ที่ยังเต็มไปด้วยโลกะ โทสะ โมหะ เพราะเหตุว่าไม่สามารถที่จะรู้ความจริงว่า เป็นเพียงชั่วขณะที่เห็น แล้วก็ดับไป และก่อนที่จะมีการเห็นเกิดขึ้นได้อีก จะมีจิตเกิดดับสืบต่อ คั่นอยู่หลายขณะทีเดียว

สัมปฏิจฉันนวิถิ - สันตிரณวิถิ - ไฉฐยัญญวิถิ

เมื่อวิญญานวิถิจิต ดับไปแล้ว จิตดวงต่อไป ก็เป็นวิถิจิตที่กระทำ “สัมปฏิจฉันนิก” คือ รับอารมณ์นั้นต่อจากวิญญานวิถิจิต ถ้าไม่รับ จะไม่รู้เลยว่า สิ่งที่เป็นอะไร แต่สิ่งที่เห็นก็ยังปรากฏ ก็เพราะเหตุว่ามีจิตนี้ เมื่อถึงแม้ว่า เห็นดับไป ได้ ยินดับไป ก็มีสัมปฏิจฉันนจิต เป็นวิถิจิตที่เกิดต่อจากวิญญานวิถิ กระทำ “สัมปฏิจฉันนิก” รับอารมณ์นั้นต่อ ชั่วขณะเดียว แล้วก็ดับไป เป็นปัจจัยให้จิตดวงต่อไปเกิดขึ้น เป็นวิถิจิตที่ ๔ กระทำ “สันตிரณิก” พิจารณาอารมณ์ อย่างรวดเร็ว ตาม

อายุของจิต จิตเกิดขึ้นและดับไป เร็วเพียงใด สันตິรณจิตก็เกิดขึ้น กระทำสันตึรณกิจรวดเร็วเพียงนั้น

วิธีที่ ๑ คืออะไร ขอทวน คือ อวชชนวิธี วิธีที่ ๒ คือ วิญญานวิธี วิธีที่ ๓ คือ สัมปฏิจฉนวิธี วิธีที่ ๔ คือ สันตึรณวิธี วิธีที่ ๕ คือ โวภูฐัพพนวิธี ทางปัญจทวาร

โวภูฐัพพนจิตกระทำทางให้ กุศลจิต หรือ อกุศลจิต หรือ กิริยา

ทางปัญจทวารกับมโนทวารนี้ แยกกัน ถ้าทางปัญจทวารแล้ว โวภูฐัพพนจิต คือ จิตที่กระทำกิจนี้ หลังจากจิตเห็นดับไป สัมปฏิจฉนจิตดับไป สันตึรณจิตดับไป โวภูฐัพพนจิตก็เกิด กระทำกิจตัดสินอารมณ์ เพื่อที่กุศลจิตหรืออกุศลจิตจะเกิด สำหรับผู้ที่ไม่ใช่พระอรหันต์ แต่ว่าสำหรับผู้ที่เป็นพระอรหันต์แล้ว ไม่มีกุศลจิตและอกุศลจิต เพราะฉะนั้น มหากิริยาจิตจะเกิดต่อ

โวภูฐัพพนจิตเกิดต่อจากสันตึรณจิต กระทำกิจตัดสินอารมณ์ สำหรับกุศลหรืออกุศลที่จะเกิดต่อ เกิดขึ้นกระทำกิจก่อนกุศลและอกุศล (คือ เป็นจิตที่กระทำทางให้ชวนะเกิดขึ้น)

จิตที่เกิดขึ้นในขณะนั้น กระทำกิจนั้น ก่อนกุศลจิตและอกุศลจิตเกิด

แสดงให้เห็นว่า กุศลจิตก็ไม่ได้เกิดตามความพอใจของตนว่า อยากจะเกิด หรือว่าอกุศลจิตก็สามารถที่จะเกิดได้ ว่าอยากจะเป็นอกุศลเดี๋ยวนี้ ก็เกิด ไม่ใช่อย่างนั้นเลย

เหมือนอย่างชีวิตตามความเป็นจริงของท่านผู้ฟังว่า ทุกท่านอยากจะให้กุศลจิตเกิด แต่ทำไมอกุศลจิตเกิดบ่อยกว่ากุศลจิต เพราะโวภูฐัพพนจิตกระทำกิจนั้น แล้วก็มีมนสิการ ให้จิตต่อไปเป็นอกุศล ทั้ง ๆ ที่ไม่อยากจะให้กุศลเกิดเลย แต่ก็เป็นอนัตตา เพราะเหตุว่าจิตที่กระทำโวภูฐัพพนกิจเป็นโยนิโสมนสิการ จิตขณะต่อไปจึงเป็นอกุศล และจะเป็นโยนิโสหรือโยนิโสมนสิการ เป็นอนัตตาอีกเหมือนกัน ไม่มีใครสามารถไปจัดแจงให้โวภูฐัพพนเป็นโยนิโสมนสิการได้

ชวนวิถิ

สำหรับจิตที่เกิดต่อจากโงฐฐัพพนจิต กระทำ “ชวนกิจ” ที่ท่านผู้ฟังได้ยินคำว่า “ชวนวิถิ” สัมผัสสันดานตน

ข้อที่ว่า ในคำว่า “จิตตัม” นี้ กุศลจิตฝ่ายโลกีย์ อกุศลจิต และมหากิริยาจิต จึงชื่อว่า จิต เพราะสัมผัสสันดานของตน ด้วยสามารถแห่งชวนวิถิ

หลังจากโงฐฐัพพนจิตดับไปแล้ว จิตที่เกิดต่อเป็น “ชวนวิถิ” ซึ่งจะกระทำการสัมผัสสันดาน เป็น “ชวนจิต”

เวลาเห็น ที่เป็นจักขุวิญญาณ กระทำ “ทัตสนกิจ” ไม่ได้สัมผัสสันดาน เป็นวิบากจิต ที่เกิดขึ้นเพราะกรรมซึ่งพร้อมด้วยปัจจัยที่จะให้ผลเกิดขึ้น ก็ทำให้จิตเห็นเกิดขึ้นชั่วขณะหนึ่ง ทำให้สัมผัสภูมิจันนะเกิดต่อ ทำให้สันตிரณะเกิดต่อ นั่นเป็นผลของกรรมหนึ่ง ที่ทำให้เห็นรูป ๆ หนึ่ง แต่ว่าเวลาที่โงฐฐัพพนจิตดับไปแล้ว จิตต่อไปกระทำ “ชวนกิจ”

เป็น “ชวนวิถิ” ๗ ขณะ ที่สัมผัสสันดานเพราะว่า เกิดซ้ำถึง ๗ ครั้ง เป็นกุศล หรือ อกุศล สำหรับผู้ที่ไม่ใช่พระอรหันต์ สำหรับผู้ที่เป็นพระอรหันต์ ไม่มีกุศลจิตและอกุศลจิต เพราะฉะนั้นก็เป็นมหากิริยาจิต ที่กระทำชวนกิจ เป็น “ชวนวิถิ”

๖ วิถิแล้ว มีเพียง ๗ เดียวนี้ถึงวิถิที่ ๖ แล้ว แต่ว่าวิถิที่ ๖ นี้ เป็นวิถิที่จะสัมผัสสันดานตน เพราะเหตุว่ากระทำกิจซ้ำ เกิดซ้ำถึง ๗ ครั้ง ขณะเห็น ขณะเดียว ถ้ามีความยินดีในสิ่งที่เห็น อกุศลจิตที่เป็นโลภมูลจิต เกิด ๗ เท่า ของจิตเห็นขณะเดียว นี่คือการสะสมอกุศล ซึ่งทุกคนกำลังเป็นอยู่ ตามความเป็นจริง ในชีวิตประจำวัน

เพราะฉะนั้นจะดับกิเลสได้ง่ายไหม โดยไม่รู้อะไรเลย โดยที่ทั้งอวิชชา ก็สะสมไว้ ๗ เท่า ๆ ของการเห็นครั้งหนึ่ง ๆ โลภะก็สะสมไว้ ๗ เท่า ๆ ของการเห็นครั้งหนึ่ง และถ้าเป็นโทสมูลจิต ก็สะสม ๗ เท่า ๆ ของการเห็น หรือการได้ยิน ครั้งหนึ่ง ๆ แล้วก็หวังว่าเมื่อไรจะรู้แจ้งอริยสัจธรรม

ทำไมไม่คิดถึงเหตุตามความเป็นจริง ที่ได้สัมผัสมาในสังสารวัฏว่า จะต้องเป็นปัญญาที่รู้จริง ๆ ในลักษณะของสภาพธรรม ที่ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน

ขณะใดที่สติระลึก ขณะนั้นกำลังดำเนินหนทางที่จะรู้แจ้งที่จะดับกิเลส

กำลังฟังเรื่องของจิต ถ้าขณะใดที่สติระลึก ขณะนั้นกำลังดำเนินหนทางที่จะทำให้รู้แจ้ง ที่จะดับกิเลส เพราะเหตุว่า ขณะใดที่สติไม่ระลึกถึงลักษณะของสภาพธรรมตามความเป็นจริง ขณะนั้น ถึงแม้ว่าเป็นกุศล ก็ไม่ใช่หนทางที่จะดับกิเลส ซึ่งข้อความในอัฐสาลินี มีว่า

อกุศล และกุศล ที่ไม่ใช่มรรค ชื่อว่า “อภัยคามิ” เพราะอรรถว่า ไปก่อกรรมที่เป็นไป เหมือนช่างอิฐก่อกำแพง ฉะนั้น

อิฐที่ละแผ่น ที่ซ้อนทับถมกัน จนกระทั่งเป็นกำแพง เพราะฉะนั้นเวลาที่ไม่ใช่การระลึกถึงลักษณะของสภาพธรรมตามความเป็นจริง ไม่ว่าจะเป็นกุศล อกุศลใด ๆ ก็สร้างภพชาติ เหมือนกับช่างอิฐที่ก่อกำแพง แต่ขณะใดที่สติระลึกถึงลักษณะของสภาพธรรมตามความเป็นจริง ขณะนั้นเป็นมรรค เป็น อภัยคามิ เพราะอรรถว่า ไม่ไปก่อกรรมที่เป็นไปนั้น นั่นแหละ เหมือนบุรุษหรืออิฐ ที่ช่างอิฐนั้นก่อทับกันไว้ ฉะนั้น

กำลังรู้อิฐ หรือกำลังก่ออิฐ ทั้งรู้ ทั้งก่อ

วิถิจิต ๗ วิถี ขณะนี้ เป็นวิถีที่ ๖

ขณะนี้ท่านผู้ฟังก็จะทราบได้ว่า การสังสมสันดาน เป็นในขณะไหน อารัมภณวิถิจิต สังสมสันดานไม่ได้ วิญญานวิถิจิต สังสมสันดานไม่ได้ สัมปฏิจฉันนวิถิจิต สังสมสันดานไม่ได้ สันตிரณวิถิจิต สังสมสันดานไม่ได้ โภจวิถิจิต สังสมสันดานไม่ได้ แต่จิตต่อจากโภจวิถิจิต สังสมสันดาน

เพราะเหตุใด เพราะเหตุว่าเกิดซ้ำ ๗ ขณะ ในขณะปกติ ถ้าเป็นในขณะสลบ จะเกิดซ้ำ ๖ ขณะ ถ้าเป็นในขณะที่จะจุติจะเกิดซ้ำ ๕ ขณะ เพราะเหตุว่ากำลังอ่อนลง เพราะว่าการกำลังจะจุติ แต่ในยามปกติขณะนี้ ชวนวิถีจะเกิดซ้ำ ๗ ครั้ง มากกว่าวิถีอื่น ๆ เพราะฉะนั้นจึงสังสมสันดานของตน

ยาแก้ยาพิษคือการเจริญสติปัฏฐานเท่านั้น

เวลาที่เห็น แล้วเกิดโลภะ ยินดี พอใจ ในอารมณ์ คือ รูปารมณ์ที่กำลังปรากฏ ดูเหมือนไม่เป็นโทษ เป็นแต่เพียงความพอใจธรรมดา ๆ แต่ให้รู้ว่าเป็นธรรมที่เป็นโทษ เป็นธรรมที่ให้ผลเป็นทุกข์ แต่ว่าค่อย ๆ สะสมทุกข์ขึ้น ทีละเล็กทีละน้อย ไม่ใช่ว่าปรากฏความเป็นทุกข์ขึ้นทันที

ถ้ามีความพอใจเพียงเล็กน้อย ไม่เหมือนกับขณะที่เกิดความพอใจมาก ถึงขั้นที่เป็นนิรณธรรม กลุ่มรุ่มในขณะนั้น ไม่ว่าจะเป็นการคิด ก็คิดถึงแต่ในสิ่งที่พอใจอย่างแรง ลักษณะอาการของความหนัก ความที่เป็นอกุศล ความกระสับกระส่าย ความไม่สงบก็ปรากฏ

เพราะฉะนั้นก็จะเห็นได้ว่า ตั้งแต่ลืมตาดูชีวิต ชวนวิถี สังสมสันดานที่เป็นกุศลหรืออกุศล ใครตอบได้

ตั้งแต่ลืมตาขึ้นมา ตรงต่อความเป็นจริง อกุศลมากไหม แล้วจะทำอย่างไรดี ทุกท่านกำลังกินยาพิษ เพราะฉะนั้นก็แสวงหายาที่จะรักษายาพิษ ถ้ารู้

ถ้าไม่รู้ ก็ยังคงกินยาพิษ สะสมยาพิษ ซึ่งเวลาให้ผล ก็จะทำให้ผลเป็นโทษภัย ทีละเล็กทีละน้อยไปเรื่อย ๆ แต่เมื่อรู้ว่าเป็นยาพิษ ก็แสวงหา ยาที่จะรักษายาพิษ ซึ่งมีชนิดเดียว คือ การอบรมเจริญสติปัฏฐานเท่านั้น

น่าหนักอกหนักใจหรือเปล่า แต่ว่าถ้ารู้ ก็ดีกว่าไม่รู้ นี่คือ สภาพธรรมตามความเป็นจริง เพื่อที่จะได้เป็นผู้ไม่ประมาท และเห็นโทษของอกุศลว่า ขณะใดที่สติปัฏฐานไม่เกิด ไม่มีหนทางที่จะพ้นจากการสะสมของอกุศล เพราะเหตุว่า กุศลอื่น ๆ ก็เกิดน้อย แต่ถ้าอบรมเจริญสติปัฏฐาน สติปัฏฐานก็สามารถที่จะเกิดแทนอกุศล เพราะวิภูษิตพจนวิถิจิต โยนิโสมนสิการ แล้วมหากุศลก็เกิดพร้อมด้วยสติ ที่ระลึกถึงลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ

กุศลเกิดที่ชวนวิถีจำนวนเท่ากันกับอกุศลหรือเปล่า

ท่านผู้ฟังถามว่า กุศลจิตที่ชวนวิถีได้จำนวนเท่ากันกับอกุศลจิตหรือเปล่า

จิตที่ทำชวนกิจ ที่เป็นชวนวิถี สัมผัสสันดาน แล้วแต่ว่าจะเป็นอกุศลก็สัมผัสโดยการเกิดซ้ำ ๗ ครั้ง ถ้าเป็นกุศลก็สัมผัสโดยการเกิดซ้ำ ๗ ครั้ง เพราะฉะนั้นแต่ละบุคคลจึงมีอริยาศัยต่าง ๆ กัน แม้แต่พระอรหันต์ก็ไม่เหมือนกัน

การสะสมของจิต ของแต่ละบุคคลนี้จะละเอียดมาก เพราะฉะนั้นพระอรหันต์ทั้งหลายท่านก็มีอริยาศัยต่าง ๆ กัน เป็นเหตุทักคะในทางต่าง ๆ กัน เช่น ท่านพระสารีบุตร เป็นเหตุทักคะในทางปัญญา ท่านพระมหาโมคคัลลานะ เป็นเหตุทักคะในทางอิทธิปาฏิหาริย์ ท่านพระมหากัสสปะ เป็นเหตุทักคะในการรักษาอุตุ และสรวเสริญอุตุ ท่านพระอนนฺตฤทธะ ก็เป็นเหตุทักคะในทางจักขุทิพย์ นี่เป็นการสัมผัสของชวนวิถี ซึ่งต่างกันไปในทางกุศล

ฉันใดในทางอกุศล ก่อนที่ท่านจะเป็นพระอรหันต์ ท่านก็มีการสะสมที่ต่าง ๆ กัน เหมือนท่านผู้ฟังในขณะนี้ คิดไม่เหมือนกันเลย พูดไม่เหมือนกันเลย กาย วาจา ไม่เหมือนกันเลย ตามการสะสม

การสะสมที่ชวนวิถีจิตสะสมไปทุกขณะจนเป็นอุปนิสัย

เพราะฉะนั้นการสะสมที่ชวนวิถีจิต ก็สะสมไปทุกขณะ จนกระทั่งทำให้เกิดเป็นอุปนิสัยต่าง ๆ การกระทำกิริยาอาการ ทางกาย ทางวาจาต่าง ๆ เพราะฉะนั้นบางท่านแม้เห็นพระอรหันต์ ก็ยังสันนิษฐาน อาการที่ปรากฏภายนอก แล้วก็เกิดการดูหมิ่นขึ้น เช่น วัสสการพราหมณ์ มหาอำมาตย์ของแคว้นมคธ เวลาเห็นท่านพระมหากัจจายนะ ลงมาจากภูเขา ก็กล่าวว่า ท่านผู้นี้มีอาการเหมือนลิง

การสัมผัสของชวนวิถีจิตของวัสสการพราหมณ์ที่สำคัญตน แม้ว่าพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า จะตรัสให้ท่านขอให้ท่านพระมหากัจจายนะ อุดโทษให้การสัมผัสมานะ ทำให้วัสสการพราหมณ์ไม่สามารถจะกระทำเช่นนั้นได้ แม้พระผู้มี

พระภาคจะทรงพยากรณ์ว่า เมื่อวัสสการพราหมณ์สิ้นชีวิตลง จะต้องเกิดเป็นลิงในป่าไผ่ วัสสการพราหมณ์ ก็ให้คนไปปลุกกล้วย อาหารของลิงไว้ พร้อมทั้งจะไปเกิดเป็นลิง เพราะฉะนั้นก็ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตนจริง ๆ ให้เห็นโทษของการสะสมของทางฝ่ายอกุศลว่า ถึงแม้ว่าจะเป็นพระอรหันต์แล้ว การสะสมของจิตแต่ละขณะ โดยความสามารถของชวนวิถิ ซึ่งเกิดซ้ำกันถึง ๗ ครั้ง ก็จะทำให้แต่ละบุคคลนี้มีกาย มีวาจา ต่าง ๆ กัน เป็นवासนา

ซึ่งคำว่า “वासนา” นี้ หมายความว่า การสะสมจนชิน จนกระทั่งเป็นอาการที่ปรากฏ ไม่ใช่ความหมายในภาษาไทย ซึ่งจะหมายความว่าความเป็นใหญ่เป็นโตต่าง ๆ แต่ว่า “वासนา” หมายความว่า การสะสมของอกุศล จนกระทั่งเป็นสิ่งที่เคยชินเป็นประจำ ทางกาย ทางวาจา

ผู้ที่ละवासนาได้มีเพียงบุคคลเดียวคือพระพุทธเจ้า

เพราะฉะนั้นผู้ที่ละवासนาได้ มีบุคคลเดียวเท่านั้น คือ พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า พระอรหันต์องค์อื่น ดับกิเลสได้ หหมดกิเลส ไม่มีเชื้อของกิเลสใด ๆ ที่จะเกิดเลย แต่ก็ยังไม่สามารถที่จะละवासนาได้ เพราะการสั่งสม เน้นนานมาในสังสารวัฏ ด้วยความสามารถของ “ชวนวิถิ”

วิธีจิตทั้งหมดมี ๗ วิธี

สำหรับวันนี้ ได้วิธีจิต ๖ วิธี เหลืออีก ๑ ซึ่งวิธีจิตทั้งหมดมี ๗ วิธี

เริ่มจาก “อาวัชชนวิถิ” เป็นวิธีที่ ๑

และถ้าเป็นทางปัญจทวาร คือ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ก็เป็นทวิปัญจวิญญาณจิต ดวงหนึ่ง ดวงใด คือ จะเป็นจักขุวิญญาณ หรือโสตวิญญาณ หรือฆานวิญญาณ หรือชีวหาวิญญาณ หรือกายวิญญาณ แล้วแต่ว่าอารมณ์ที่ปรากฏ ที่กระทบกับประสาทนั้น เป็นอารมณ์อะไร นั่นเป็นวิธีจิตที่ ๒

เมื่อดับไปแล้ว ก็เป็นปัจจัยให้วิถีจิตที่ ๓ คือ สัมปฏิจจันนจิต เกิดขึ้นรับอารมณ์ ต่อจากวิญญานจิตที่ดับไป

วิถีจิตที่ ๔ คือ สันตிரณะ พิจารณาอารมณ์ แล้วก็ดับไป

วิถีจิตที่ ๕ คือ โภจวิญญานวิถีจิต กระทำกิจกำหนดอารมณ์ที่ปรากฏ เพื่อกุศลจิต หรืออกุศลจิต จะเกิดต่อ แล้วก็ดับไป

วิถีจิตที่ ๖ คือ ชวนวิถีจิต ซึ่งได้อธิบายไปแล้วในคราวก่อน

ชวนะ โดยศัพท์ แปลว่า ไปอย่างรวดเร็ว หรือ เล่นไปในอารมณ์

ชวนะ โดยศัพท์แปลว่า ไปอย่างรวดเร็ว หรือถ้าจะใช้คำว่า เล่นไปในอารมณ์ก็ได้ เป็นกุศลจิตก็ได้ เป็นอกุศลจิตก็ได้ สำหรับผู้ที่ยังไม่ใช่พระอรหันต์ แต่สำหรับผู้ที่เป็นพระอรหันต์แล้ว ดับกุศลจิตและอกุศลจิต เพราะฉะนั้นจิตที่ทำชวนกิจ สำหรับผู้ที่เป็นพระอรหันต์จึงเป็นกิริยาจิต ซึ่งไม่เป็นเหตุ ที่จะให้เกิดวิบากหรือผลข้างหน้า

ตทารัมมณวิถี – ตทาลัมพนวิถี

วิถีที่ ๗ คือ ตทารัมมณวิถี บางครั้งก็ใช้คำว่า ตทาลัมพนวิถี

จิตดวงนี้เกิดขึ้น กระทำกิจรับรู้อารมณ์ ต่อจากชวนวิถีจิต เพราะเหตุว่า อารมณ์นั้นยังไม่ดับไป ถ้านับรูป ๆ หนึ่งที่กระทบทวาร ซึ่งมีอายุ ๑๗ ขณะ

ตั้งแต่ อตติภวังค์ เป็นขณะที่ ๑

ภวังคจลนะ เป็นขณะที่ ๒

ภวังคุปัทตะนะ เป็นขณะที่ ๓

อาวัชชนะ เป็นขณะที่ ๔

ทวิปัญจวิญญาน เป็นขณะที่ ๕

สัมปฏิจจันนะ เป็นขณะที่ ๖

สันตிரณะ เป็นขณะที่ ๗

โณฐัพพะ เป็นขณะที่ ๘

ขณะอีก ๗ ขณะ เป็นขณะที่ ๙ ถึง ๑๕

อารมณ์ยังไม่ดับไป ยังเหลืออีก ๒ ขณะ

วิสัยของผู้ที่เป็นกามบุคคล เวลาที่ได้รับ รูป เสียง กลิ่น รส โณฐัพพะ แล้วรูปนั้นยังไม่ดับ จะเป็นปัจจัยให้วิบากจิตเกิดขึ้น รับรู้อารมณ์นั้นต่อ อีกขณะหนึ่งหรือสองขณะ แล้วแต่วิถิจิต

จิตที่กระทำกิจ รับรู้อารมณ์ต่อจากขณะ ชื่อว่า ตทารมณ์มณวิถี หรือ ตทาลัมพณวิถี ก็หมดวิถีของจิต หลังจากนั้นไปก็เป็นภวังคจิตต่อไป จนกว่าวิถิจิตต่อไปจะเกิดขึ้น

ขณะใดที่เป็นภวังคจิต โลกนี้ไม่ปรากฏ

อย่าลืมว่า ขณะใดที่เป็นภวังคจิต โลกนี้ไม่ปรากฏ ความทรงจำทั้งหมดเกี่ยวกับเรื่องราวของบุคคลต่าง ๆ เหตุการณ์ต่าง ๆ ในโลกนี้ไม่ปรากฏเลย

ขณะที่เป็นภวังคจิต เวลาที่นอนหลับสนิท ไม่มีความรู้ ความจำ เรื่องใด ๆ ทั้งสิ้นเกี่ยวกับโลกนี้ และถ้าจิตเกิด กระทำกิจเคลื่อนจากความเป็นบุคคลนี้ ปฏิสนธิจิตเกิดต่อ วิถิจิตต่อไป ก็จะเป็นเรื่องของโลกอื่นต่อไป

แต่เพราะเหตุว่ายังไม่จุติ แม้ว่าภวังคจิตนั้นจะไม่มีเรื่องราวต่าง ๆ ความคิด ความทรงจำ เกี่ยวกับบุคคลและเหตุการณ์ต่าง ๆ ของโลกนี้เลย แต่ว่าเวลาที่วิถิจิตเกิดขึ้น ก็ยังยังไม่ได้ที่จะมีการเห็นรูปารมณ์ของโลกนี้ หรือสัททารมณ์ คือ เสียงต่าง ๆ ของโลกนี้ กลิ่นต่าง ๆ ของโลกนี้ รสต่าง ๆ ของโลกนี้ สิ่งที่ยืน ร้อน อ่อน แข็ง ที่กระทบสัมผัสของโลกนี้

มโนทวารวิถิจิต

เพราะฉะนั้น ก็ให้เห็นความเป็นไปของขณะจิตว่า เป็นแต่เพียงสภาพธรรมที่เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย และเมื่อรูปที่กระทบกับจักขุปสาทดับไปแล้ว ภวังคจิตเกิดต่อ

ในขณะที่เป็นภวังคจิต โลกนี้ไม่ปรากฏอีกแล้ว เพราะเหตุว่าขณะนั้น ไม่เห็น ไม่ได้ยิน ไม่ได้กลิ่น ไม่ลิ้มรส ไม่รู้สิ่งที่กระทบสัมผัสกาย

นี่เป็นวิถีทางทวารทั้ง ๕ คือ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ซึ่งเมื่อวิจิตรเกิดขึ้นรับอารมณ์ทางทวารหนึ่ง ทวารใด ดับไปแล้ว ภวังคจิตเกิดขึ้น แล้วต่อจากนั้น มโนทวารวิจิตร คือ จิตที่เกิดขึ้นรับรู้อารมณ์เดียวกับอารมณ์ที่ปัญจทวารวิจิตรเพียงจะรับรู้ที่ดับไปทั้งหมดนั้น เกิดต่อ

เพราะฉะนั้นสำหรับมโนทวารวิจิตร มีวิจิตรไม่มากเท่ากับทางปัญจทวารวิจิตร เพราะเหตุว่าอารมณ์ไม่ได้กระทบกับประสาท เพราะฉะนั้นจึงไม่มีอดีตภวังค์ แต่วก่อนที่จะมีการรำพึงถึงอารมณ์ที่รับทางปัญจทวารวิจิตร ก็จะต้องมีภวังคจิตเกิดขึ้น แล้วก็ดับไป และภวังค์คุบังเหาะก็เกิดขึ้น แล้วก็ดับไป และต่อจากนั้น มโนทวารารวัชชนจิต ก็เกิดขึ้น

มโนทวารารวัชชนจิต ทำกิจอารวัชชนกิจทางมโนทวาร

ถ้าเป็นทางมโนทวารแล้ว จิตที่ทำอารวัชชนกิจ ไม่ใช่ปัญจทวารารวัชชนจิต เป็นจิตคนละดวง แม้ว่าจะกระทำกิจอารวัชชนะ แต่ว่าปัญจทวารารวัชชนจิตนั้น กระทำอารวัชชนกิจทางปัญจทวาร คือ ทางทวารทั้ง ๕ ไม่สามารถที่จะกระทำอารวัชชนกิจทางมโนทวารได้

สำหรับมโนทวารวิจิตร จิตที่กระทำอารวัชชนกิจ มี ๑ ดวง ชื่อว่า “มโนทวารารวัชชนจิต” รำพึงถึงอารมณ์ทางมโนทวาร ไม่จำเป็นต้องมีอารมณ์ใดมากระทบ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย

ในวันหนึ่ง ๆ นึกถึงอารมณ์หนึ่งอารมณ์ใด หรือว่านึกถึงเรื่องหนึ่งเรื่องใด เวลาที่จะเกิดการนึกถึงเรื่องหนึ่งเรื่องใดก็ตาม ขณะนั้นเป็นเพราะมโนทวารารวัชชนจิตเกิดก่อน เป็นวิจิตรที่ ๑ ทางมโนทวารวิจิตร รำพึงถึงอารมณ์นั้น

ทางมโนทวารวิถีที่มีวิถิจิตเพียง ๓

เมื่อมโนทวารวิชชจิต ดับไปแล้ว สำหรับผู้ที่ไม่ใช่พระอรหันต์ นึกถึงอารมณ์นั้น หรือว่าเรื่องนั้น ด้วยกุศลจิต หรืออกุศลจิต ทีละประเภท ถ้าเป็นอกุศลจิต ก็แล้วแต่ว่าจะเป็นโลภมูลจิต ก็เกิดขึ้นแล้วดับไป ๆ ๗ ครั้ง หรือว่า ๗ ขณะ ถ้าเป็นโทสมูลจิต ก็เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป ๆ ถึง ๗ ขณะเหมือนกัน ถ้าเป็นกุศลก็เช่นเดียวกัน เกิดแล้วก็ดับไป ๗ ขณะ ๗ ครั้ง แล้วต่อจากนั้น ถ้าเป็นอารมณ์ที่แรง ตทารัมมณจิต ก็เกิดต่อ

เพราะฉะนั้นสำหรับทางมโนทวารวิถี จะมีวิถิจิตเกิดเพียง ๓ วิถีเท่านั้น คือ อารมณ์วิชชวิถี ชวนวิถี และตทารัมมณวิถี

วิถิจิต ๗ วิถีเป็นได้เฉพาะทางปัญจทวารทีละทาง

สำหรับวิถิจิต ๗ วิถี เป็นได้เฉพาะทางปัญจทวาร และทีละทาง

ถ้าเป็นจักขุทวารวิถี ทั้งหมด ๗ วิถี ก็ต้องเป็นจักขุทวารวิถี คือ รู้อารมณ์ที่ปรากฏทางตา

ถ้าเป็นโสตทวารวิถี ที่กำลังได้ยินเสียงในขณะนี้ วิถิจิตทั้ง ๗ ก็เป็นโสตทวารวิถี ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย โดยนัยเดียวกัน

เหตุใดวิถิจิตจึงมี ๔ วาระ

ผู้ถาม ก็วิถิจิตทั้งหมดมี ๔ วาระ มีตั้งแต่ตทาลัมพณวาระ ชวนวาระ วิจารณ์พณวาระ โฆสมวาระ ด้วยเหตุอะไรจึงต้องมีตั้ง ๔ วาระ มันเป็นไปได้อย่างไร

ส. ท่านผู้ฟังถามต่อไปถึงวาระ คือ การเกิดของวิถิจิตในการรู้อารมณ์แต่ละอารมณ์ ซึ่งในบางวาระ วิถิจิตก็เกิดทั้ง ๗ วิถี และในบางวาระ วิถิจิตก็เกิด ๖ วิถี และในบางวาระ วิถิจิตก็เกิด ๕ วิถี และในบางวาระ วิถิจิตก็ไม่เกิดเลย มีแต่อดีตภวังค์ และภวังค์ขณะเท่านั้น

เพราะเหตุว่า เวลาที่รูปกระทบกับปสาท เป็นอดีตภวังค์ กระทบอีก เป็นอดีตภวังค์อีก ยังไม่มีภวังคฺชลนะ ยังไม่ไหวที่จะรับรู้อารมณ์ที่กระทบ หรือว่าบางครั้ง เวลาที่กระทบกับปสาทแล้ว กระทบกับอดีตภวังค์ แล้วก็ปัดจายให้ภวังค์ไหว ที่จะรับรู้อารมณ์ใหม่ แต่ก็สลายไปเสียแล้ว เพราะเหตุว่า รูปนั้นก็ดับไป เพราะเหตุว่าเวลาที่กระทบ เวลาที่ไหว หลายขณะ ไม่มีกำลังที่จะเกิดขึ้น รับรู้อารมณ์ในขณะนั้น

คนที่นอนหลับสนิท เขย่าแล้วก็ยังไม่ตื่น เขย่าแรง ๆ ก็ยังไม่ตื่นอีก เพราะอะไร อวิชชาจิตไม่เกิด มีอดีตภวังค์ และภวังคฺชลนะ เพราะฉะนั้น เป็นโมฆวาระ เพราะเหตุว่า วิถีจิตไม่ได้เกิดขึ้น รู้อารมณ์ที่กระทบ นั่นชื่อว่า “โมฆวาระ” เพราะเหตุว่า วิถีจิตไม่เกิด

และบางวิถี เวลาที่อดีตภวังค์ เกิดแล้ว ภวังคฺชลนะ เกิดแล้ว ภวังคฺปัจเฉทะ เกิดแล้ว ปัญจทวาราวชชนจิต เกิดแล้ว ปัญจวิญญูญาณจิต ดวงใด ดวงหนึ่ง เกิดแล้ว สัมปฏิจฉันนจิต เกิดแล้ว สันตிரณจิต เกิดแล้ว โภจฺจุพฺพนจิต เกิดแล้ว ชวนจิตไม่เกิด เพราะอะไร เพราะรูปดับไปเสียก่อน นั่นชื่อว่า “โภจฺจุพฺพนวาระ”

ดีไหม ไม่ทันให้ชวนวิถีจิตเกิด ขอบใหม่ ไม่ได้บุญ แสดงว่ามีบุญที่จะเกิดเสมอ ๆ หรือ

นี่เป็นเรื่องที่จะต้องพิจารณาว่า สภาพธรรมทั้งหลายตามความเป็นจริงเป็นอย่างนี้ เพราะฉะนั้นไม่ได้หมายความว่า เวลาที่อารมณ์กระทบปสาทแต่ละครั้งแล้ว วิถีจิตจะต้องเกิดตลอดไปทั้ง ๗ วิถี แล้วแต่ว่า บางวิถีเป็นโมฆวาระ วิถีจิตไม่เกิดเลย และบางวิถีก็เป็น “โภจฺจุพฺพนวาระ” คือ เมื่อโภจฺจุพฺพนจิตเกิด แล้วก็ดับไป อารมณ์ก็ดับไป ชวนจิตไม่เกิด

บางวิถี ชวนจิต เกิดแล้วก็ดับไป ๆ ๗ ครั้ง อารมณ์ก็ดับ เพราะฉะนั้น ตทารัมมณ วิถีจิตก็เกิดไม่ได้ การรู้อารมณ์ของจิตในวาระนั้น จึงมีวิถีจิตเพียง ๖ วิถี คือ ถึงชวนวิถีเท่านั้น แล้วรูปก็ดับไป เพราะฉะนั้นการรู้อารมณ์ในวาระนั้นจึงเป็น “ชวนวาระ”

และในบางวาระ เวลาที่ชวนจิตเกิดดับ ๗ ครั้งแล้ว อารมณ์ยังไม่ดับไป นั่นเป็นปัจจายให้ตทาลัมพนวิถีจิตเกิดขึ้น เพราะฉะนั้นการรู้อารมณ์ของวิถีจิตในวาระนั้น จึงเป็น “ตทาลัมพนวาระ”

กรรมทั้งหมดไม่ได้อยู่ในหนังสือแต่เป็นชีวิตจริง ๆ แต่ละขณะ

นี่ก็เป็นเรื่องธรรมดา แต่ว่าเวลาที่ใช้ศัพท์ต่าง ๆ ก็อาจจะทำให้สงสัยว่า หมายความว่าอะไร แต่เป็นชีวิตปกติประจำวัน

เพราะฉะนั้นกรรมทั้งหมด ไม่ได้อยู่ในหนังสือเลย แต่ว่าเป็นชีวิตจริง ๆ แต่ละขณะที่ กำลังเห็น กำลังได้ยิน กำลังได้กลิ่น กำลังลิ้มรส กำลังรู้สิ่งที่กระทบสัมผัส กำลังคิดนึก ขณะนี้ทุกท่านกำลังเห็น ทราบถึงวิถีจิตได้แล้วโดยการฟังว่า มีจิตอะไรเกิดบ้าง อวิชชาจิต ต้องมี วิญญาณจิต ต้องมี ที่กำลังเห็น หลังจากนั้น สัมผัสจิตต้องมี สันตிரณจิต ต้องมี โวหารจิตต้องมี ชวนจิต ต้องมี

นี่เป็นความสำคัญที่สุด เวลาที่ชวนวิถีจิตเกิด ที่จะเตือนให้ท่านผู้ฟังพิจารณาว่า ชวนวิถีจิตที่เกิดในขณะที่เราเห็น เป็นกุศล หรือว่าเป็นอกุศล สำคัญไหม สังเกตดูตนเอง ไม่ใช่หายไปไหนเลย แต่ละขณะจิตที่เกิด

การศึกษาเรื่องของจิตจะต้องทราบชาติของจิตด้วย

เพราะฉะนั้น สำหรับการศึกษาเรื่องของจิตและวิถีจิต หรือจิตที่พ้นวิถีก็ตาม จะต้องทราบด้วยว่า จิตนั้น เป็นชาติอะไร

เช่น ปฏิสนธิจิต ทุกท่านทราบแล้วว่า เป็นวิบากจิต เป็นผลของกรรมหนึ่ง ในกรรมทั้งหลายที่ได้กระทำแล้วในอดีต เป็นปัจจัยทำให้ ปฏิสนธิจิต เกิดสืบต่อจากจุติจิตของชาติก่อน ปฏิสนธิจิตเป็นวิบากจิต เพียงชั่วขณะเดียว ที่ทำกิจปฏิสนธิ ในภพหนึ่งชาติหนึ่งจะทำกิจปฏิสนธิอีกไม่ได้ ทำได้เพียงขณะแรกขณะเดียว ที่เกิดต่อจากจุติจิตของชาติก่อนเท่านั้น ที่เป็นปฏิสนธิจิต แล้วก็ดับไป ไม่ยั่งยืนเลย ซึ่งเมื่อปฏิสนธิจิตเป็นชาติวิบาก ดับไปแล้ว ปฏิสนธิจิตเป็นอนันตรปัจจัย ทำให้จิตดวงต่อไป เกิดสืบต่อจากปฏิสนธิจิตทันที ทำกิจภวังค์ ไม่ใช่ชีวิติจิต ภวังคจิต ก็เป็นวิบากจิต

เพราะเหตุว่า กรรมไม่ได้กระทำเพียงให้ปฏิสนธิจิตเกิด และดับไปเท่านั้น แต่กรรมยังทำให้วิบากจิตเกิดขึ้น ทำภวังคกิจสืบต่อ และสำหรับภวังคจิตดวงแรกที่เกิดสืบ

ต่อจากปฏิสนธิจิต ก็ชื่อว่า ปฐมภวังค์ ภวังค์ดวงต่อ ๆ ไป นับใหม่ ว่าถึงภวังค์ดวงที่เท่าไรแล้วในขณะนี้ ไม่มีทางที่จะเป็นไปได้เลย

และ ภวังคจิต เกิด ดับ สืบต่อไปเรื่อย ๆ จนกว่าวิถิจิตจะเกิด

วิถิจิตที่ ๑ คือ อาวัชชนจิต

สำหรับวิถิจิตที่ ๑ คือ อาวัชชนจิต มี ๒ ดวง อย่าลืมว่า จิตที่กระทำอาวัชชนกิจทางทวารทั้ง ๕ มีดวงหนึ่ง คือ ปญฺหทวาราววัชชนจิต และจิตที่กระทำอาวัชชนกิจทางมโนทวาร มีดวงหนึ่ง คือ มโนทวาราววัชชนจิต

ทั้ง ๒ ดวงนี้เป็น กิริยาจิต หมายความว่าไม่ใช่กุศลจิต ไม่ใช่อกุศลจิต และไม่ใช่วิบากจิต เพราะฉะนั้นอาวัชชนจิต เป็นกิริยาจิต ไม่ได้สั่งสมสันดานตนเอง ไม่ว่าจะเป็นวิบากจิต หรือว่าอาวัชชนจิต ไม่ได้สั่งสมสันดาน

วิบากจิต

หลังจากที่อาวัชชนจิตดับไปแล้ว ไม่ว่าจะเป็นจิตเห็นซึ่งเป็นจักขุวิญญาณ ก็เป็นวิบากจิต เป็นผลของกรรม ที่ได้กระทำแล้ว ทำให้ได้เห็นอารมณ์ที่ดี เป็นอิฏฐารมณ์ หรือว่าอารมณ์ที่ไม่น่าพอใจ เป็นอนิฏฐารมณ์

หรือ ทางหู โสตวิญญาณ ก็เป็นวิบากจิต ไม่มีใครรู้ใช่ไหมว่า ต่อไปโสตวิญญาณจะได้ยินเสียงอะไร แล้วแต่เหตุในอดีตทั้งสิ้น ทางจมูก ฆานวิญญาณ ที่รู้กลิ่น ก็เป็นวิบากจิต ทางลิ้น จิตที่ลิ้มรส ชิวหาวิญญาณ ก็เป็นวิบากจิต ทางกาย จิตที่รู้เย็น ร้อน อ่อน แข็ง เป็นกายวิญญาณ ก็เป็นวิบากจิต เป็นผลของกรรม ซึ่งกระทำให้จิตเหล่านี้เกิดขึ้น รับรู้อารมณ์ต่อจากอาวัชชนจิต และเมื่อดับไปแล้ว ก็เป็นอนันตรปัจจัยให้สัมปฏิจฉันนจิตเกิด รับรู้อารมณ์นั้นต่อ และเมื่อสัมปฏิจฉันนจิตซึ่งเป็นวิบาก เพราะเหตุว่ากรรมเดียวกับที่ทำให้จักขุวิญญาณเกิดขึ้น ทำให้สัมปฏิจฉันนจิตเกิดต่อเป็นวิบาก แล้วก็ดับไป

เมื่อวิบากที่เป็นสัมปฏิจฉนจิตดับไปแล้ว กรรมเดียวกันนั้นเองก็ทำให้สันตริณจิต ซึ่งเป็นวิบากเกิดขึ้น กระทำ “สันตริณกิจ”

เพราะฉะนั้นในวิถิจิต จักขุวิญญาน หรือโสตวิญญาน ฆานวิญญาน ชิวหาวิญญาน กายวิญญาน เป็นวิบาก สัมปฏิจฉนจะเป็นวิบาก สันตริณจะเป็นวิบาก ไม่ได้สั่งสมสันดาน เพียงแต่เกิดขึ้น กระทำกิจ แล้วก็ดับไป

โฏฐัพพนจิต

ต่อจากนั้น โฏฐัพพนจิต ซึ่งได้แก่ จิตที่เป็นมโนทวารารชชนจิต ซึ่งกระทำอารชชนกิจทางมโนทวาร จิตดวงนั้นทำโฏฐัพพนกิจทางปัญจทวาร เป็นกิริยาจิต ไม่ได้สั่งสมสันดาน แล้วก็ดับไป

ชวนจิต

แต่เมื่อโฏฐัพพนจิตดับไปแล้ว จิตที่เกิดต่อ คือ ชวนวิถิจิต ซึ่งกระทำกิจ เล่นไปในอารมณ์ เป็นกุศลจิต หรือ อกุศลจิต สำหรับผู้ที่ไม่ใช่พระอรหันต์ และสำหรับพระอรหันต์ก็เป็นกิริยาจิต เกิดดับสืบต่อกัน ๗ ขณะ ขณะนั้น สั่งสมสันดานตน

เพราะฉะนั้นในขณะนี้ทราบไหมว่า กำลังสั่งสมสันดานอยู่ แล้วแต่ว่าจะสั่งสมสันดานที่เป็นกุศล หรือว่าจะสั่งสมสันดานที่เป็นอกุศล ทราบหรือยัง

ทราบโดยการฟัง แต่ที่จะให้ทราบจริง ๆ ต้องเป็นสติปัฏฐานที่เกิด แล้วก็ระลึกรู้ลักษณะของจิตในขณะนี้ จึงจะรู้ว่าขณะที่เป็นกุศล ต่างกับขณะที่เป็นอกุศล

แขก เป็นคำในพระไตรปิฎก หรือคำในอรรถกถาหรือไม่

ในคราวก่อนท่านผู้ฟังถามว่า ที่ว่ามีแขกมา เป็นคำในพระไตรปิฎก หรือว่าในอรรถกถาหรือเปล่า

ในอัฐสาลินี อุปมาการเกิดขึ้นรับรู้อารมณ์ ทางทวารต่าง ๆ ว่า

พระราชอาพระองค์หนึ่งบรรทมหลับอยู่บนพระแท่นบรรทม มหาดเล็กของพระองค์นั่งถวายเป็นงานนวดพระยุคลบาทอยู่ นายทวารหูนวก ยืนอยู่ที่พระทวาร ทหารยาม ๓ คนยืนเรียงลำดับอยู่ ที่นั้นยังมีคนบ้านนอกคนหนึ่ง ถือบรรณาการ มาเคาะประตูเรียก นายทวารหูนวกไม่ได้ยินเสียง มหาดเล็กผู้ถวายนวดพระยุคลบาทจึงได้ให้สัญญาณ เขาจึงเปิดประตูด้วยสัญญาณนั้น ทหารยามคนที่ ๑ รับเครื่องราชบรรณาการส่งให้คนที่ ๒ คนที่ ๒ ส่งให้คนที่ ๓ คนที่ ๓ พูลเกล้าถวายพระราชอาพระราชาได้เสวย

อุปมาไว้ละเอียดทีเดียว แต่อย่าคิดเป็นเรื่องว่า มีพระราชอาพระองค์หนึ่ง ที่บรรทมหลับอยู่จริง ๆ เพราะเหตุว่าจิตเกิดขึ้น ที่ละดวง ที่ละขณะ ขณะที่เป็นภวังคจิต ก็เป็นเพียงจิต ที่เกิดขึ้นกระทำภวังคกิจ ขณะเดียว ขณะนั้น จะเห็นอะไร จะได้ยินอะไร จะทำอะไรคิดอะไร ไม่ได้เลย เพราะเหตุว่าเกิดขึ้น กระทำภวังคกิจ แล้วก็ดับไป

แต่คำอุปมาเปรียบเทียบแสดงให้เห็น การที่จิตแต่ละขณะ จะเกิดขึ้นรับอารมณ์ว่า ในขณะที่อารมณ์กระทบกับประสาท อารมณ์เปรียบเหมือนคนบ้านนอก ที่ถือเครื่องบรรณาการมาที่ประตูวัง ซึ่งในอัฐฐสาลินีอุปมาว่า นายทวารหูนวก ยืนอยู่ที่พระทวาร จักขุวิญญาณเป็นนายทวารหูนวกที่อยู่ประตู ซึ่งไม่สามารถที่จะได้ยินเสียงเคาะที่ประตู หน้าทีของจักขุวิญญาณ ไม่ใช่ได้ยินเสียงเคาะ แต่ที่ได้ยินเสียงนั้นเป็นมหาดเล็กที่ถวายเป็นงานนวดที่พระยุคลบาทของพระราชอา ได้แก่ ปัญจทวาราวชชน จิต เป็นผู้ที่มีคน มีแขกมาที่พระทวาร เพราะฉะนั้นก็ให้สัญญาณ คือ เมื่อรำพึงถึงแล้วก็ดับไป ให้สัญญาณแล้วก็ดับไป เพราะฉะนั้นจักขุวิญญาณ ก็เกิดขึ้นกระทำกิจเห็นที่จักขุประสาท แล้วต่อจากนั้น ทหารยามคนที่ ๑ ก็รับเครื่องราชบรรณาการ ได้แก่สัมปฏิจฉันนจิต ส่งให้คนที่ ๒ คือ สันตึรณจิต คนที่ ๒ ส่งให้คนที่ ๓ คือ โวภูตัพพนจิต คนที่ ๓ พูลเกล้าถวายพระราชอา คือ ขวนจิต พระราชอาได้เสวย

มีคำอธิบายว่า ข้อเปรียบเทียบนี้ แสดงเนื้อความอะไร แสดงเนื้อความว่า อารมณ์มีกิจ คือ หน้าทีที่เพียงแต่กระทบประสาทเท่านั้น คนบ้านนอกไม่ได้เข้าไปเฝ้าพระราชอา แต่ว่าเครื่องราชบรรณาการส่งต่อจากคนที่ ๑ ให้คนที่ ๒ ให้คนที่ ๓ แล้วจึงถึงพระราชอา

เพราะฉะนั้นจักขุวิญญาณกระทบที่นั่น ที่กระทำกิจเห็น อารมณ์อยู่ที่ทวาร อารมณ์สามารถเพียงกระทบปสาทเท่านั้น แต่ว่าจิตรู้อารมณ์สืบต่อกัน อารมณ์ไม่ได้ข้ามพ้นหรือว่าล่องล้าปสาทไปที่อื่นเลย อารมณ์จะเลยปสาทเข้าไปที่ไหนได้ไหม เป็นรูปที่กระทบปสาท ถ้าเป็นรูปารมณ์ ทางตาที่กำลังเห็นในขณะนี้ มีกิจเพียงกระทบปสาทเท่านั้น

นี่เป็นคำอุปมา ที่จะให้พิจารณา ให้เข้าใจโดยละเอียด ถึงกิจแต่ละกิจของวิถิจิต แต่ละขณะว่า จักขุวิญญาณกระทบกิจเห็น เหมือนนายทวารซึ่งเปิดประตู ทำกิจที่นั่น แล้วสัมปฏิจันนะ เป็นทหารยามคนที่ ๑ ที่รับเครื่องราชบรรณาการส่งให้คนที่ ๒ เพราะเหตุว่าจักขุวิญญาณกระทบกิจเห็น แล้วดับไป กระทำกิจต่อจากนั้นได้ไหม จักขุวิญญาณจะกระทำกิจของสัมปฏิจันนะไม่ได้ จักขุวิญญาณจะรับอารมณ์ไม่ได้ เพราะเหตุว่าจักขุวิญญาณกระทำทสนกิจ คือ ทำได้อย่างเดียว คือ เห็นที่ประตู แต่ว่าสัมปฏิจันนะเป็นทหารยามคนที่ ๑ กระทำกิจรับ แล้วส่งให้คนที่ ๒ คือ สันตிரณะ ซึ่งสันตிரณะก็ส่งให้โฆฐัพพะนะ แล้วโฆฐัพพะนะก็ส่งให้พระราชา พระราชาก็เสวยเครื่องราชบรรณาการนั้น

เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่า ที่ใช้คำว่า เสพ ที่ใช้คำว่า เสวย นี้ เพื่อที่จะให้เข้าใจจริง ๆ ถึงสภาพของจิตที่เป็นกุศล หรืออกุศล ที่กระทำชวนกิจ เวลาที่มีอารมณ์ปรากฏทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ

เป็นจิตที่อิม ด้วยโลภะ หรือว่าอิม ด้วยโทสะ หรือว่าอิม ด้วยโมหะ หรือว่าอิม ด้วยกุศล เพราะเหตุว่า กระทำกิจแล่นไปในอารมณ์ ไม่ใช่เพียงเห็น ไม่ใช่เพียงรับ ไม่ใช่เพียงพิจารณา ไม่ใช่เพียงตัดสิน แต่กิจทั้งหมดกระทำหมดแล้ว เพราะฉะนั้นเมื่อเป็นปัจจัยให้กุศลเกิดขึ้นเสพอารมณ์นั้น หรืออกุศลเกิดขึ้น ก็ต้องเสพอารมณ์นั้น แล้วแต่ว่าจะเป็นกุศลหรืออกุศล เป็นวิถิจิตที่อิมจริง ๆ เพราะว่าเกิดขึ้น เสพอารมณ์นั้น ถึง ๗ ขณะ

กำลังอิมไหม ทางตา ต้องดูนาน ๆ หรือเปล่าถึงจะอิม ทางหู ถ้าเป็นโมฆวาระ ก็ไม่ได้ยินเสียง เสียงกระทบ แต่ไม่ได้ยิน หรือว่าถ้าเป็นโฆฐัพพนวาระ กุศล อกุศลก็ไม่เกิด อิมไหม ยังไม่ได้รับประทาน ไม่อิม แต่พอถึงชวนจิต เสพอารมณ์นั้น เป็นจิต

ประเภทเดียวกัน ที่เกิดดับสืบต่อ ซ้ำกันถึง ๗ ครั้ง คือ ๗ ขณะ แล้วแต่ว่าเป็นกุศลหรืออกุศล

เพราะฉะนั้นโดยปัจจัย ชวนวิถี สังสมสันดานตน โดยสามารถของชวนจิต เพราะมีอาเสวนปัจจัย กระทำกิจเสพอารมณ์นั้น ซ้ำถึง ๗ ขณะ เพราะฉะนั้นก็มีกำลังที่จะทำให้วิบาก ซึ่งเป็นผลเกิดขึ้นในอนาคต

ถ้าเป็นกุศลก็ดี แต่ถ้าเป็นอกุศล ไม่ทราบว่าจะรู้ตัวหรือเปล่าว่า สังสมอกุศลประเภทใด มากมาย หนาแน่น พอกพูน ทันทีที่ลืมตาตื่นขึ้น ก็หลงเลย เป็นอย่างนั้นหรือเปล่า

โลกนี้ไม่ปรากฏในขณะที่เป็นภวังคจิต

เวลาที่เป็นภวังคจิต ไม่ได้รู้อารมณ์ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจก็ไม่ได้นึกคิด เพราะเหตุว่าถ้าคิดนึก หรือถ้าฝัน เป็นมโนทวารวิถีจิต ไม่ใช่ภวังคจิต

เพราะฉะนั้นเวลาที่เป็นภวังคจิตจริง ๆ โลกนี้ไม่ปรากฏ อย่าลืม โลกนี้ไม่ปรากฏเลย ความสำคัญที่คิดว่า เป็นบุคคลนี้ ในโลกนี้ แล้วจะอยู่ในโลกนี้อีกนานสักเท่าไร เป็นในขณะที่นึกคิดถึงเรื่องในโลกนี้ ซึ่งเป็นวิถีจิต แต่เวลาที่เป็นภวังคจิต ไม่มีการรู้ อารมณ์ต่าง ๆ ของโลกนี้เลย โลกนี้ไม่ปรากฏเลย

เพราะฉะนั้นในขณะนั้น มีอนุสัยกิเลส ไม่ใช่ว่า ไม่มีกิเลส

อนุสัยกิเลส - ปริยฐานกิเลส - วิติกมกิเลส

เพราะเหตุว่ากิเลสมี ๓ ชั้น คือ

อนุสัยกิเลส เป็นกิเลสอย่างละเอียด ๑

ปริยฐานกิเลส เป็นกิเลสอย่างกลาง ๑

และวิติกมกิเลส เป็นกิเลสอย่างหยาบ ๑

อนุสัยกิเลสซึ่งเป็นกิเลสอย่างละเอียด ที่สะสม นอนเนื่อง อยู่ในภวังคจิตนั้น ไม่ได้เกิดขึ้นปรากฏ กระทำกิจการงาน

ปริญญฐานกิเลส กิเลสอย่างกลาง เกิดขึ้นกระทำกิจ ที่ชวนวิถิ วิติกมกิเลส กิเลสอย่างหยาบ ก็ไม่พ้นจากชวนวิถิ

เพราะฉะนั้นจิตที่ไม่ใช่วิถิจิตเท่านั้น ที่จะมือนุสัยกิเลส หลังจากที่วิถิจิตเกิดขึ้น แล้ว จะไม่เป็นอนุสัยอีกต่อไป จะเป็นปริญญฐานกิเลส หรือ วิติกมกิเลส

เพราะฉะนั้นให้ทราบว่า เวลาที่วิถิจิตเกิดขึ้น ไม่ว่าจะเห็น สิ่งที่ปรากฏทางตา ได้ยินเสียงที่ปรากฏทางหู ได้กลิ่นที่ปรากฏทางจมูก ลิ้มรสที่ปรากฏทางลิ้น รู้สิ่งที่กระทบสัมผัสทางกาย หรือว่าจะคิดนึกเรื่องราวต่าง ๆ ทางใจ ขณะนั้นมีการสังสม สันดานตน เพราะเป็นชวนวิถิ ขณะนั้นไม่ใช่อนุสัยกิเลส

ถ้าเป็นอกุศล ก็จะเป็นปริญญฐานกิเลส หรือวิติกมกิเลส

ปริญญฐานกิเลส คือ กิเลสอย่างกลาง วิติกมกิเลส คือ กิเลสอย่างหยาบ ซึ่งจะทำให้ล่องทุจริต ทางกาย ทางวาจา

ไม่รู้ตัวเลยว่าสะสมสันดานตลอดทุกขณะที่ชวนวิถิเกิด

เพราะฉะนั้นวันหนึ่ง ๆ “เห็น” ไม่ใช่อนุสัยกิเลส เวลาที่ชวนวิถิจิตเกิด จะต้องเป็น ปริญญฐานกิเลส หรือ วิติกมกิเลส แต่ไม่รู้ตัวเลยว่าสังสมสันดาน ตลอดทุกขณะที่ชวน วิถิจิตเกิดขึ้น ไม่ว่าจะเห็นทางตา หรือทางหู หรือทางจมูก หรือทางลิ้น หรือทางกาย หรือทางใจ

ตื่นขึ้นมาแล้วสดชื่น จิตใจสบาย ดีหรือไม่ดี

ถ้าท่านผู้ฟังตื่นขึ้นมา รู้สึกสดชื่น จิตใจสบาย ดี หรือ ไม่ดี

ดูเหมือนว่า ท่านปรารถนาแต่ความรู้สึกสบาย วันไหนตื่นขึ้นมาอ่อนเพลีย อาจจะมีจิตใจเศร้าหมอง ชุ่มมัว ไม่ทราบว่า วันนี้เป็นอะไร รู้สึกไม่ค่อยจะแจ่มชื่น ขณะนั้นไม่ชอบ เพราะลักษณะของโทสมูลจิต ซึ่งประกอบด้วยโทมนัสเวทนา เป็นสภาพ ความรู้สึกของจิตที่เสีย เพราะว่าเวทนาในขณะนั้น ทำให้สภาพของจิตปรากฏเป็นจิต เสีย เพราะเวทนาเป็นโทมนัส

เพราะฉะนั้นทุกท่านปรารถนาที่จะตื่นขึ้น และก็สดชื่น ไม่ว่าจะเห็นอะไร ก็รู้สึก ว่า วันนี้สบายใจ ชอบไหมอย่างนี้ ปกติชอบ แต่ให้ทราบ ว่า ถ้าสติปัฏฐานไม่เกิด หรือถ้า กุศลจิตไม่เกิด ขณะนั้น สังสมสันดานของความพอใจ ในสภาพของจิตซึ่งสบาย แ่มชื่น เป็นโลกมูลจิต

เพราะฉะนั้นการสะสมสันดาน โดยชวนวิถีจิตเกิดขึ้น พอใจ แ่มชื่น จิตใจสบาย ซึ่งไม่ใช่กุศล ขณะนั้นสะสมอกุศลสันดาน ทีละเล็กทีละน้อย ๆ อย่างเบาบาง จนกระทั่งไม่รู้สึกรู้สา

เพราะฉะนั้นปริยฐานกิเลส ก็มีขึ้นว่า จะเป็นปริยฐานกิเลส อย่างเบาบาง หรือว่าอย่างรุนแรง ซึ่งถ้าจำแนกแล้ว อกุศลธรรมทั้งหมด ซึ่งได้แก่ อกุศลเจตสิก ๑๔ ประเภท ก็มีถึง ๙ กอง ขึ้นละเอียด ขึ้นกลาง ขึ้นต่าง ๆ แล้วก็ขึ้นหยาบ

การมีโอกาสได้ฟังได้เข้าใจพระธรรม เพื่อให้รู้ตนเองว่ามีอกุศลมาก

เพราะฉะนั้นก็ควรที่จะได้ทราบว่า การที่มีโอกาสได้ฟังพระธรรม ได้เข้าใจเรื่อง การเจริญสติปัฏฐาน ได้ฟังเรื่องของจิตอย่างละเอียดถึงวิถีจิตต่าง ๆ ในขณะที่มีการ เห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การลิ้มรส การรู้สิ่งที่กระทบสัมผัสกาย การคิดนึก ซึ่งเป็น ชีวิตปกติประจำวันนี้ ให้ทราบว่า เพื่อประโยชน์ คือ ให้รู้ตัวเองว่า มีอกุศลที่สังสมมา มากสักแค่ไหน

ถ้าสติปัฏฐานไม่เกิด มีใครจะบอกได้ไหมว่า อกุศลลดน้อยลง เพราะเหตุว่า ปัญญาไม่รู้ลักษณะของสภาพธรรมตามความเป็นจริง แล้วอกุศลนั้นจะลดน้อยลงได้ อย่างไร แม้แต่เพียงตื่นขึ้นมา สบาย วันนี้สดชื่น ก็ไม่รู้แล้วว่า ขณะนั้นสังสมสันดาน ที่เป็นความพอใจอย่างละเอียด และสังสมมาเท่าไรแล้ว ที่จะพอใจอย่างนี้ โดยไม่เห็น ว่าเป็นโทษ ถ้าสติปัฏฐานไม่เกิด

เพราะฉะนั้นการสังสมสันดาน ก็จะได้เห็นว่า ทีละเล็กทีละน้อย ทีละวิถีไป แล้วแต่ว่าจะเป็นจักขุทวารวิถี โสททวารวิถี ฆานทวารวิถี ชิวหาทวารวิถี กายทวารวิถี มโนทวารวิถี และในภพนี้ชาตินี้ มากสักเท่าไร ในภพก่อน ๆ ชาติก่อน ๆ มากสักเท่าไร

และถ้าไม่อบรมเจริญสติปัฏฐาน ภาวต่อ ๆ ไป จะเพิ่มขึ้นอีกมากสักเท่าไร และการที่จะให้ปัญญารู้แจ้งอริยสัจธรรม ที่จะดับกิเลสได้เป็นสมุจเฉท จะเร็วหรือจะช้า

ไม่ใช่ว่าอยู่ดี ๆ ก็ไปทำกันมา เดือน สองเดือน ก็เป็นพระอรหันต์ โดยที่ปัญญาไม่ได้รู้ลักษณะของสภาพธรรมตามความเป็นจริง แม้แต่ลักษณะของสติซึ่งเป็นสภาพที่ระลึกรู้ลักษณะของสิ่งที่กำลังปรากฏ ก็ยังไม่รู้ว่ามีลักษณะอย่างไร

เพราะฉะนั้นปัญญาที่จะรู้สภาพธรรมตรงตามความเป็นจริง ก็ย่อมมีไม่ได้ แต่พระธรรมที่ทรงแสดงไว้โดยละเอียด เพื่อให้เป็นบุคคลผู้ไม่ประมาท ที่จะรู้จักสภาพธรรมตามความเป็นจริง แม้แต่การสังสมสันดาน ทุกท่านก็จะรู้ได้ว่า แต่ละท่านที่ต่างกันไป เพราะอกุศลชวนวิธีหรือว่ากุศลชวนวิธีเกิดมากกว่ากัน ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย หรือทางใจ

วันนี้มีใครรู้สักว่ามีอกุศลประเภทโลภะบ้างหรือเปล่า

เพราะฉะนั้นเวลากระทบทางตา ให้ทราบว่าเป็นแต่เพียงสิ่งที่ปรากฏ ที่จักขุปสาท แต่ว่าชวนะที่เป็นอกุศล พอใจ สังสมสันดาน ซึ่งยากเหลือเกินที่จะละได้ เพราะว่าเป็นไปอย่างละเอียด และอย่างแผ่วเบา

วันนี้มีใครรู้สักว่า มีอกุศลประเภทโลภะมาก ๆ บ้างไหม น้อยหรือมาก แต่โลภะอย่างเบาบาง รู้ไหมว่า เกือบตลอดเวลา ทันทีลืมตา วันนี้จิตใจสบาย แซ่มขึ้นเริ่มแล้ว สังสมสันดานของความพอใจ แล้วก็ยังปรารถนาที่จะให้เป็นอย่างนั้นอยู่เรื่อย ๆ

เพราะฉะนั้นการจะละกิเลสนี้ยากจริง ๆ ไม่ใช่เรื่องที่จะเข้าใจว่า จะละได้โดยรวดเร็ว หรือว่าโดยไม่รู้ลักษณะของสภาพธรรมตามปกติ ตามความเป็นจริง ตรงต่อลักษณะของสภาพธรรมแต่ละลักษณะ ซึ่งไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน

การฟังพระธรรมทุก ๆ ชั้นจะเกื้อกูลให้จิตผ่องแผ้ว

การฟังธรรมนี้จะเกื้อกูลได้ ท่านผู้ฟังเคยลองสังเกตไหมว่า ถ้าวันไหนท่านฟังธรรมมาก ๆ เพราะเหตุว่าถ้าจะพูดไปแล้ว ที่เมืองไทยเรา รายการธรรมทางวิทยุมีมาก เกือบจะตลอดเวลา และถ้าท่านเป็นผู้ฟัง ซึ่งพิจารณาประโยชน์ที่จะได้รับการฟังธรรม มีธรรมหลายระดับ ล้วนแต่เกื้อกูล ถ้าพิจารณาแล้ว ก็เป็นไปในทางที่จะให้เป็นกุศลประการต่าง ๆ

ซึ่งส่วนใหญ่แล้ว ถ้าเป็นไปในเรื่องของทาน ในเรื่องของศีล ก็เป็นธรรมที่ถูกต้อง แต่ถ้าเป็นไปในเรื่องของการอบรมเจริญปัญญา ท่านผู้ฟังต้องพิจารณาใคร่ครวญโดยดี เพื่อที่จะได้อบรมเจริญปัญญาได้ถูกต้องจริง ๆ แต่ก็ไม่ควรที่จะละเลยการฟังธรรมชั้นอื่น ๆ ด้วย

ซึ่งในขณะที่มีการฟังธรรม มีการพิจารณาธรรม มีสติเกิดขึ้น ระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่ปรากฏทางตาบ้าง ทางหูบ้าง ทางจมูกบ้าง ทางลิ้นบ้าง ทางกายบ้าง ทางใจบ้าง ในขณะที่นั้นจิตผ่องแผ้ว ซึ่งต่างกับเวลาที่กุศลจิตไม่เกิดหรือสติปัญญาฐานไม่เกิด

แต่ต้องเป็นผู้ที่อบรมเจริญสติปัญญา จึงจะสามารถที่จะรู้สภาพของจิตได้ว่า สภาพของจิตที่เป็นกุศล ต่างกับสภาพของจิตที่เป็นอกุศล เพราะเหตุว่าผู้ที่ยังมีอกุศลอยู่ ผู้ที่ยังมีปัจจัยที่จะให้อกุศลจิตเกิด อดไม่ได้ที่จะตื่นมา แล้วก็รู้สึกสบายใจ สำหรับบางท่าน

และสำหรับบางท่าน บางวาระ บางกาล ตื่นมาแล้ว ก็หงุดหงิด ก็แล้วแต่ว่าการสะสมที่ไวภูลัพพนจิต จะมนสิการให้วิถีจิตที่เกิดต่อ เป็นอกุศลประเภทใด หรือว่าเป็นกุศล

เจริญสติปัฏฐาน คือ จิตทางมโนทวารเท่านั้นหรือไม่

ผู้ถาม ที่ผมจะเรียนถามก็เรื่องเดียวกับเมื่อครั้ง แต่รู้สึกว่าจะเข้าใจว่า ตามที่อธิบายเมื่อครั้ง ก็เข้าใจว่า จิตที่เจริญสติปัฏฐาน ก็คือ ทางมโนทวารเท่านั้นใช่ไหม ที่ทำสติปัฏฐานกันนี้ ทางมโนทวาร

สุ. ขณวิถีสละ ที่เป็นกุศลขณะ ซึ่งได้ทั้ง ๖ ทวาร

ผู้ถาม อยากให้อาจารย์อธิบายให้ชัดเจนว่า จิตที่เจริญสติปัฏฐานอย่างถูกต้องสมบูรณ์แบบนี้ แต่ละขั้น ๆ ของวิถีสละนั้น มันเป็นเหตุเป็นผลกันอย่างไร ถ้าเข้าใจนี้ได้ ผมก็จะเข้าใจเรื่องสติปัฏฐานอย่างเต็มที่ทีเดียว

สุ. สติปัฏฐานเป็นการอบรมเจริญปัญญา รู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏตามปกติ ตามความเป็นจริง

ซึ่งตามปกติ ตามความเป็นจริง จิตเกิดขึ้นทีละขณะ กระทำกิจของจิต แต่ละประเภท แต่ละขณะ เวลาที่ยังไม่มีการเห็น ไม่มีการได้ยิน ไม่มีการได้กลิ่น ไม่มีการลิ้มรส ไม่มีการกระทบสัมผัส ไม่มีการคิดนึก ไม่มีการฝัน ขณะนั้นไม่ใช่วิถีสละ ทั่วทั้งจิตไม่ใช่กุศลจิต ไม่ใช่ขณวิถีสละ เจริญสติปัฏฐานไม่ได้ เพราะเหตุว่า ในขณะนั้นเป็นวิภาจจิต

เพราะฉะนั้นเวลาที่นอนหลับสนิทจริง ๆ สติไม่ได้เกิดขึ้นระลึกรู้ลักษณะของสภาพธรรมที่ปรากฏ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ แต่เวลาที่เป็นวิถีสละ คือ ขณะใดก็ตามที่มีการเห็นสิ่งที่ปรากฏทางตา เป็นจักขุทวารวิถีสละ

แต่ละขณะ เริ่มตั้งแต่ปัญจทวารารวัชชนจิตเป็นวิถีสละ จักขุวิญญาณเป็นวิถีสละ สัมปฏิจฉันนะเป็นวิถีสละ สันตึระณะเป็นวิถีสละ โวภูจัพพะนะเป็นวิถีสละ ขวณะเป็นวิถีสละ ซึ่งขณะตามที่ได้ทราบแล้วว่า เป็นกุศลหรืออกุศล สำหรับผู้ที่ไม่ใช่พระอรหันต์ และสำหรับผู้ที่เป็นพระอรหันต์แล้ว กุศลจิตและอกุศลจิตไม่มี เป็นกิริยา

เพราะฉะนั้นเมื่อกุศลเกิดที่ขณวิถีสละ สติซึ่งเป็นกุศลก็เกิดร่วมกับกุศลจิต แล้วแต่ว่าจะเป็นกุศลประเภทใด ซึ่งยากเหลือเกินที่จะมีใครสามารถแบ่งแยกวิถีสละทางตา และทางใจซึ่งต่อกัน

เมื่อจักขุทวารวิถิจิตดับหมดไปแล้ว ภาวังคจิตเกิดขึ้นหลายขณะทีเดียว แล้วมโนทวารวิถิจิตก็เกิดขึ้น รู้อารมณ์เดียวกับปัญญาทวารวิถิจิตที่ดับไป

ถ้าเป็นจักขุทวารวิถิจิต เห็นรูปใด มโนทวารวิถิจิตก็มีรูปลักษณะเป็นอารมณ์ แม้ว่าไม่เห็น อย่างลึ้มว่ามีรูปลักษณะเป็นอารมณ์ แม้ว่าไม่เห็นเช่นเดียวกับจักขุวิญญาณ ซึ่งเป็นจิตประเภทเดียว ดวงเดียว ขณะเดียว ที่ทำทัสนิกิจ คือ เห็นจริง ๆ แต่เมื่อดับไปแล้ว สัมปฏิจฉันนะ สันตึรณะ โวฏฐัพพะนะ ชวนะซึ่งเป็นกุศลหรืออกุศล หรือ ตทาลัมพนจิต ก็รู้อารมณ์ คือ สิ่งที่ปรากฏทางตา แต่ไม่เห็น

ฉันใด เวลาที่มโนทวารวิถิจิตเกิดต่อจากจักขุทวารวิถิจิต มโนทวารวิถิจิตตั้งแต่ มโนทวาราวชชนจิตที่ดี หรือว่าชวนวิถิจิตที่เป็นกุศลหรืออกุศลที่ดี และตทาลัมพนจิต ซึ่งเกิดต่อจากชวนวิถิจิต ก็รู้อารมณ์ที่จักขุทวารวิถิจิตเพ่งรู้นั่นเอง แม้ว่าไม่เห็น

เพราะฉะนั้นจิตที่กระทำกิจรู้อารมณ์ทางมโนทวาร สามารถที่จะรู้อารมณ์ทุกประเภท ไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่ปรากฏทางตา จักขุทวารวิถิจิตดับไปหมดแล้ว ภาวังคจิตเกิดต่อ แล้วมโนทวารวิถิจิตก็เกิดขึ้น รู้รูปรารมณ ซึ่งจักขุทวารวิถิจิตรู้นั่นเอง

วิถิจิตทางหู กับ การเจริญสติปัฏฐาน

ถ้าเป็นวิถิจิตทางหู เมื่อโสตทวารวิถิจิตทั้งหมด คือ ตั้งแต่ปัญญาทวาราวชชนจิต โสตวิญญานจิต สัมปฏิจฉันนจิต สันตึรณจิต โวฏฐัพพะพนจิต ชวนจิต และตทาลัมพนจิต ดับไปหมดแล้ว วิถิจิตดับหมดแล้ว ภาวังคจิตเกิดต่อคั่น มาก หลายขณะ แล้วมโนทวาราวชชนจิตก็รำพึงถึงเสียง ซึ่งโสตทวารวิถิจิตเพ่งรู้ แล้วก็ดับไป ชวนจิตทางมโนทวารวิถิจิต และตทาลัมพนจิตทางมโนทวารวิถิจิต ก็เกิดขึ้น รู้เสียงซึ่งทางโสตทวารวิถิจิตเพ่งรู้แล้วก็ดับไป

เพราะฉะนั้นในขณะนี้ จะมีใครที่จะทราบความเกิดดับสืบต่อกันอย่างรวดเร็ว ของทางจักขุทวารวิถิจิต ภาวังคจิต และมโนทวารวิถิจิต หรือว่าทางโสตทวารวิถิจิตซึ่งดับไป มีภาวังคคั่น แล้วมโนทวารวิถิจิตก็รู้เสียง ซึ่งทางโสตทวารวิถิจิตเพ่งรู้ แล้วก็ดับไป

การอบรมเจริญสติปัฏฐาน เป็นการระลึก รู้ลักษณะของสภาพธรรมตามปกติ ตามความเป็นจริง เมื่อตามความเป็นจริง ก่อนที่สติจะเจริญขึ้น ทั้งเห็นด้วย และก็ยัง ไม่ปรากฏว่าดับ ก็มีการได้ยิน แล้วก็ยังมีการคิดนึก รู้ความหมายของเสียงที่ได้ยินด้วย

นี่ก็แสดงให้เห็นว่า จิตเกิดดับสลับต่อกันเร็วมาก เพราะฉะนั้นสติปัฏฐาน เกิดขึ้น ระลึก รู้ลักษณะของสิ่งที่ปรากฏทางตาที่กำลังเห็นก็ได้ โดยที่ไม่ต้องนึกถึงว่า ขณะนี้ เป็นปัญจทวารวิถิ หรือว่าเป็นมนทวารวิถิ ไม่จำเป็นต้องคิด

เพราะเหตุว่าถ้าคิด ในขณะที่กำลังรู้คำ รู้ชื่อ รู้เรื่อง รู้สมมุติ รู้บัญญัติ ไม่ใช่ เป็นการมนสิการ พิจารณา น้อมที่จะรู้สภาพของสิ่งที่ปรากฏว่า เป็นเพียงสภาพธรรม ชนิดหนึ่งซึ่งกำลังปรากฏ และสามารถจะปรากฏได้เฉพาะทางตา ในขณะที่กำลังเห็น

การอบรมเจริญสติปัฏฐานไม่มีชื่อ ไม่มีบัญญัติแทรก

เพราะฉะนั้นการอบรมเจริญสติปัฏฐาน ไม่มีชื่อ ไม่มีบัญญัติ เข้าไปคิดนึก ค้น หรือแทรก แต่ก็ห้ามไม่ได้อีก เช่น ในขณะที่กำลังเห็นนี้ สติอาจจะระลึกรู้ว่า สิ่งที่กำลังปรากฏจริง ๆ ยังไม่รู้อะไรมาก แต่รู้ว่า ขณะนี้มีสิ่งที่กำลังปรากฏทางตาจริง ๆ

นี่ก็แสดงถึงขณะที่มีสติเกิดขึ้น จึงระลึก รู้ว่าสิ่งที่กำลังปรากฏทางตา มี ต้องอาศัยการระลึกอีก แล้วก็พิจารณา น้อมที่จะรู้ว่า สิ่งที่กำลังปรากฏทางตาเป็นแต่เพียงสภาพ ธรรมชนิดหนึ่ง ซึ่งขณะนั้นไม่ใช่เป็นการนึกถึงว่า จักขุวิญญาณดับไปแล้ว สัมปฏิจฉันนะ เกิดต่อ สันตிரณะเกิดต่อ โวฏฐัพพะเกิดต่อ ชวนะขณะนี้ กำลังเป็นกุศล ไม่ใช่อย่างนั้น เลย

เวลาที่สติเกิดระลึก รู้ลักษณะของสิ่งที่กำลังปรากฏ เพื่อที่จะรู้ว่า สิ่งที่กำลังปรากฏ ทางตา ไม่ใช่สภาพรู้ ไม่ใช่เห็น ต้องแยกให้ออก

นี่คือการอบรมเจริญปัญญา ที่จะรู้ลักษณะของนามธรรมและรูปธรรม และใน ขณะนั้น ก็ไม่ใช่การนึกว่า ขณะนี้เป็นกุศลจิตทางมนทวารที่กำลังรู้ แล้วก็ตัดวิถิจิต ทางปัญจทวารที่เป็นกุศลออกไป ไม่ใช่อย่างนั้น เพราะเหตุว่าหากกุศลจิตเกิดได้ทั้ง ๖ ทวาร

ในขณะที่กำลังเห็น เป็นมหากุศลจิตที่ประกอบด้วยสติพร้อมด้วยสัมปชัญญะ ที่รู้ลักษณะของรูปที่กำลังปรากฏได้ สืบต่อกันทั้งทางมโนทวารวิถีและทางปัญจทวารวิถี โดยไม่มีการแยก เพราะเหตุว่าไม่ใช่ขั้นคิดนึก แต่เป็นขั้นที่จะระลึก รู้ลักษณะของสภาพธรรมที่กำลังปรากฏ จนกว่าสภาพธรรมนั้นจะปรากฏจริง ๆ ทางมโนทวารวิถี ซึ่งหมายความว่า มโนทวารวิถีต้องปรากฏ

วิถีจิตที่เกิดขึ้นมารู้ปรมัตถ์หลายวิถี สติปัฏฐานระลึกทางทวารไหน อย่างไร

ผู้ถาม ผมข้องใจอยู่ที่ว่า เจริญสติปัฏฐานอย่างไรว่า เราจะรู้นามและรูปโดยความเป็นปรมัตถ์ทางปัญจทวาร ขณะที่รู้นามหรือรูป ขณะนั้นเป็นวิถีจิตเดียวอันนั้นรู้ หรือว่าเปลี่ยนวิถีใหม่ขึ้นมารู้ใหม่

ส. หลายวิถีไม่ใช่วิถีเดียว วิถีจิตหนึ่งทีคิดว่า ๗ ขณะมากนั้น ความจริงดับไปอย่างรวดเร็วเหลือเกิน

ผู้ถาม เมื่อเป็นหลาย ๆ วิถี โดยความคิดส่วนตัวของผม การที่เราจะประจักษ์จักขุวิญญาณที่กำลังปรากฏอยู่ อันนี้เป็นของที่กำลังปรากฏอยู่ในปัจจุบัน จะเป็นวิถีเดียวกันที่ประจักษ์ว่า อันนี้เป็นจักขุวิญญาณหรือว่ารูปารมณที่เป็นปรมัตถ์ อันนี้เป็นมโนทวารวิถีร่วมกันอย่างไร อันนี้อาจารย์ช่วยอธิบายให้กระจ่างหน่อยครับ

ที่รู้จักขุวิญญาณจริง ๆ ในขณะที่กำลังปรากฏอยู่เดี๋ยวนี้ เป็นวิถีของมโนทวารรู้ หรือว่าเป็นวิถีของปัญจทวารอันนั้น หรือกับวิถีใหม่รู้ ก็สงสัยอยู่ เพราะว่าที่กำลังรู้ของจริง ที่กำลังปรากฏอยู่ในขณะนี้ ต่อหน้าต่อตา นี้จะเป็นวิถีไหน

ส. การอบรมเจริญปัญญา อย่าลืม ตามลำดับขั้น ฟังดูแล้วเหมือนกับว่าต้องการที่จะเจาะจงเป็นวิถี ๆ ไป แต่ความจริงแล้ว การอบรมเจริญปัญญานี้ ขอเพียงขั้นที่ให้อำนาจ ลักษณะของนามธรรมนั้นเป็นสภาพรู้เท่านั้นจริง ๆ

ยังไม่ต้องไปถึงวิถีไหน ๆ เลย เพียงแต่ให้สติระลึกศึกษา แล้วรู้จริง ๆ ว่า ลักษณะของนามธรรมที่เกิดขึ้นนั้นเป็นสภาพรู้ เป็นธาตุรู้ เพียงเท่านั้น เพียงให้เข้าถึงลักษณะแท้ ๆ ของนามธรรม ซึ่งเป็นธาตุรู้ สภาพรู้

ยังไม่ต้องเป็นวิถีไหนเลย แต่ขอให้เข้าใจให้ชัดเจนว่า นามธรรมนั้นเป็นสภาพรู้ เป็นธาตุรู้ ในขณะที่กำลังเห็น เพราะเวลานี้ก็ปนกันแล้ว ถ้าสติไม่ระลึกรู้ลักษณะของ สภาพธรรมที่กำลังปรากฏ มีใครสามารถที่จะรู้ว่า สิ่งปรากฏทางตาไม่ใช่สภาพรู้ แต่สิ่งที่ปรากฏทางตานี้ปรากฏ เพราะมีสภาพรู้ที่กำลังเห็น

เมื่อฟัง พิจารณาเข้าใจพยัญชนะ แล้วสติก็ยังจะต้องเริ่มระลึก จนกว่าที่จะรู้จริง ๆ ว่า ธาตุรู้ ซึ่งเห็น เป็นแต่เพียงธาตุรู้ เป็นสภาพรู้ เท่านั้นจริง ๆ เป็นอย่างไร

ผู้ถาม มันจะเป็นอย่างนี้ได้ไหมครับ อาจารย์ เราเกิดสติระลึกรู้ทางปัญจทวาร เช่น จักขุวิญญาณ รูปารมณฺ์ รูปที่เราเห็น ปกติเราเห็นปั๊บ เกิดความเป็นตัวตน หรือสัตว์ บุคคลทันที การที่รู้ว่าเป็นตัวตนนี้ ผมเข้าใจว่าไปถึงมโนทวารวิถี คือ คิดถึงรูปร่างที่เคย เก็บไว้ในใจ แล้วเข้าใจว่าเอาอันนั้นมาเทียบ พอเห็นปั๊บอันนี้กับของเก่าเหมือนกัน ก็เลย เข้าใจว่า คนนี้ ชื่อนี้ สิ่งนี้ชื่ออย่างนั้น จึงจะเรียกกันถูก การเจริญสติปัฏฐานเป็น เช่นเดียวกับอย่างนี้ ได้ไหมครับ เป็นแต่ละภาวะที่ว่าเคยจำเป็นตัวตน แต่กลับเป็น ปริมัตถ์ขึ้นมาแทนตัวตนในขณะนั้นหรือเปล่า เป็นลักษณะนี้หรือเปล่าครับ

ส. ผู้ที่เจริญสติปัฏฐานย่อมรู้ว่า สติเกิด หรือว่าหลงลืมสติ และผู้ที่เจริญสติ ปฏฐานย่อมรู้ว่า เมื่อสติเกิดแล้ว สำเนียง สังกต น้อมพิจารณา ที่จะรู้ลักษณะของสิ่งที่ปรากฏ ซึ่งไม่ใช่สภาพรู้ ขณะหนึ่ง หรืออาจจะหลาย ๆ ขณะ หลายวัน หลายเดือน หลายปี หรือว่า บางวัน บางเดือน บางปี ก็ไม่ได้ระลึกอย่างนี้เลย แล้วแต่สติจะเกิด หรือไม่เกิด และไม่ใช่ว่าแค่ศึกษารู้ลักษณะของสภาพสิ่งที่กำลังปรากฏเท่านั้น ยังจะต้องน้อมระลึก รู้ ธาตุรู้ สภาพรู้ ที่กำลังรู้ คือ กำลังเห็นสิ่งที่ปรากฏ

นี่คือการอบรมเจริญสติปัฏฐานที่จะรู้ลักษณะจริง ๆ ยังไม่ต้องไปห่วงกังวลถึง วิถีจิตอะไรทั้งสิ้น แต่ว่าการฟังเพื่อที่จะให้เข้าใจว่า ลักษณะของสภาพธรรมไม่ใช่ตัวตน อย่างเป็นแต่เพียงสภาพธรรมที่เกิดขึ้น แล้วก็ดับไปอย่างรวดเร็ว แต่เพราะการเกิด สืบต่อของสภาพธรรมใหม่ ทั้งนามธรรมและรูปธรรม ปิดบังการดับไป ของนามธรรม และรูปธรรมก่อน จึงทำให้ไม่เห็นว่ นามธรรมและรูปธรรมนั้นเกิดขึ้น แล้วก็ดับไป แล้วก็เกิดขึ้น แล้วก็ดับไป

เพราะฉะนั้นจึงฟัง เพื่อที่จะให้เข้าใจ เพื่อเป็นปัจจัยให้สติระลึก และในที่สุดก็จะเริ่มเข้าใจลักษณะของสภาพธรรมที่เป็นนามธรรมและเป็นรูปธรรมเสียก่อน

เพราะฉะนั้นไม่ต้องห่วงกังวลถึงปัญหาวารวิถิ มหากุศลจิตเกิดที่ขณะ ระลึกรู้ลักษณะของรูป แล้วพอถึงมโนทวารวิถินั้น จะระลึกรู้ลักษณะของรูปที่ปรากฏ หรือว่าระลึกรู้ลักษณะของนามธรรมซึ่งเป็นสภาพรู้ ธาตุรู้ แต่ตามปกติตามธรรมดาอย่างนี้ ยังไม่ต้องห่วงกังวลถึงวิถิไหน เพราะว่าตามความเป็นจริงแล้ว มหากุศลญาณสัมปยุตต์ซึ่งเป็นสภาพที่ระลึกรู้ลักษณะของสิ่งที่ปรากฏ เกิดได้ทั้ง ๖ ทวาร

เวลานี้ก็สืบทอดกันอยู่ ถ้าสติของใครจะเกิดขึ้นระลึก รู้ลักษณะของสิ่งที่ปรากฏ ไม่ว่าจะเป็นแข็ง อ่อน เสียง สี กลิ่น รส หรือว่านามธรรมที่เห็น สภาพรู้เสียง สภาพรู้กลิ่น รู้แข็งที่กำลังปรากฏ ก็เป็นมหากุศลจิตซึ่งเกิดสืบทอดกันทั้ง ๖ ทวาร โดยที่ไม่จำเป็นต้องแยก

ปัจจุบันอารมณ์ – ปัจจุบันสันตติ

ผู้ถาม เรื่องของวิถิจิต เรื่องของปรมัตถธรรมตามที่ได้ศึกษามาน่า รูปารมณีนี้อายุเท่ากับ ๑๗ ขณะของจิต แต่ทางปัญหาวารวิถิ นับตั้งแต่อดีตภพไปจนกระทั่งถึงตทาลัมพนะ ก็ได้ ๑๗ ขณะ รูปารมณีก็นับไปในขณะนั้น ที่นี้ในเมื่อปัญหาวารวิถินี้ ๑๗ ขณะดับไปแล้ว ภวังคจิตก็เกิดขึ้น นับไม่ถ้วน หลังจากนั้นทางมโนทวารวิถิ จึงเกิดขึ้นรับอารมณ์ทางปัญหาวาร ที่นี้ถ้ามีสติระลึกรู้ในขณะนั้น รู้อารมณ์ที่ปัญหาวารรู้มาในขณะนั้นยังชื่อว่า ปัจจุบันอารมณ์ หรือปรมัตถอารมณ์หรือเปล่าครับ

ส. ปัจจุบันและปรมัตถ์ด้วย แต่ไม่ใช่โดยขณะ โดยสันตติ คือ โดยการสืบทอด เพราะเหตุว่ายังไม่ดับไป ยังปรากฏอยู่ ยังไม่ดับในที่นี้หมายความว่า ยังมีเกิดดับปรากฏอยู่ แต่ว่าที่จริงแล้ว ขณะ ๑๗ ขณะ อายุของรูปนั้น ก็ดับไปหมด แล้วก็มีการเกิดอีก ๑๗ ขณะ ดับไปแล้ว ก็เกิดอีก ๑๗ ขณะ ดับไป จึงปรากฏให้เห็น เป็นลักษณะของรูปนั้น

ที่ไ้คำว่า ปัจจุบัน มีความหมายหลายอย่าง ในความหมายนี้ หมายความว่าถึงสันตติปัจจุบันที่สืบทอด ไม่ใช่เมื่อวานนี้ เมื่อปีก่อน เมื่อเดือนก่อน

ผู้ถาม ก็รูปารมณีนี้นั้นเกิดขึ้นอีก ทางมโนทวารก็ไม่ได้รับรูปารมณีนั่น

ส. ถ้าบอกว่า ทางมโนทวารไม่ได้รับรูปารมณีนั่นละก็ ขณะนี้ท่านผู้ฟังเห็นแล้ว จะไม่มีการเห็นต่อไป ก็ต้องขาดช่วง แต่เห็นไม่ปรากฏว่าดับเลย สิ่งปรากฏซึ่งเป็นรูปารมณืทางตา ก็ไม่ปรากฏว่าดับ แล้วอย่างนี้จะกล่าวว่า มโนทวารวิถีไม่ได้รับต่อไปได้อย่างไร

ผู้ถาม คือรูปารมณืจะต้องเกิดที่ปัญจทวารวิถี เช่น สมมติว่า จักขุทวารวิถีเห็นรูปารมณื เมื่อรูปารมณืเกิดขึ้น ๑๗ ขณะของจิต รูปารมณืนั้นก็ดับไป ทีนี้ถ้ารูปารมณืเกิดใหม่ จิตก็ไม่ได้รับ ในเมื่อมโนทวารวิถีเกิดขึ้น มโนทวารวิถีเกิดขึ้นนี้ รูปารมณืที่เกิดใหม่นั้น จิตก็ไม่ได้รับรูปารมณืใหม่นั้นแล้ว

ส. ถ้าเป็นปัญญาจริง ๆ จะประจักษ์ความเกิดดับ แล้วก็รู้ว่า เวลาที่คิดนึกอยู่ในขณะนั้น ไม่มีเสียง หรือว่าไม่มีสี รวมอยู่ในขณะของวิถีจิต ที่กำลังคิดนึก

ขอล่าถึงคำถามเมื่อก็ เพื่อที่จะได้ประกอบกันที่ว่า รูปารมณืมีอายุ ๑๗ ขณะ แล้วก็ดับไป และมโนทวารวิถีก็รับรู้รูปารมณืต่อจากปัญจทวารวิถี

เพราะฉะนั้นเวลาที่สติระลึกถึงลักษณะของรูปารมณื ที่จะปรากฏความขาดตอนระหว่างปัญจทวารวิถีและมโนทวารวิถี ก็คือ มโนทวารวิถีปรากฏ รู้รูปที่ต่อจากปัญจทวารวิถีได้ ยังชื่อว่า ปัจจุบันอารมณ์ เพราะเหตุว่าการเกิดดับสืบต่อกันอยู่

อย่างทางตาที่กำลังเห็นขณะนี้ เป็นปัจจุบันหรือเปล่า เวลาที่สติระลึกทั้ง ๖ ทวาร ไม่มีใครไปกั้นเอาไว้ว่า ให้เกิดทางมโนทวารวิถีเท่านั้น ทางปัญจทวารวิถีไม่มีสติปฏิฐาน ไม่มีใครสามารถที่จะกั้นการเกิดดับ สืบต่อกันอย่างรวดเร็วมากของวิถีจิตได้

เพราะฉะนั้นเวลาที่มีการระลึกถึงลักษณะของรูปารมณื ทางมโนทวารระลึกถึงรูปารมณื และทางปัญจทวารก็เห็นรูปารมณื สติก็ระลึกถึงลักษณะของรูปารมณืที่ปรากฏนั้น ทั้งทางปัญจทวาร และมโนทวารวิถี

ทางหูก็เช่นเดียวกัน เสียงปรากฏในขณะนี้ ใครจะแยกว่า ปัญจทวารวิถี แล้วเสียงก็ดับไปใน ๑๗ ขณะ เพราะเหตุว่ามโนทวารวิถีเกิดสืบต่อหลังจากที่ภวังค์ดับแล้ว มโนทวารวิถีก็รู้เสียงซึ่งทางโสตทวารวิถีเพิ่งได้ยิน แล้วดับไป

มีใครจะกันไม่ให้จิตเกิดดับอย่างนี้ และเมื่อสติระลึก รู้ลักษณะของเสียง ย่อมระลึก รู้ลักษณะของเสียงที่ปรากฏ ทั้งทางโสตทวารวิถี และทางมโนทวารวิถี โดยที่ไม่แยกเหมือนกัน เพราะว่าเสียงเมื่อปรากฏทางปัญจทวารวิถีแล้ว ก็ยังเป็น อารมณ์ของมโนทวารวิถีจิตต่อ

ข้อสำคัญ ท่านผู้ฟังอย่าเข้าใจโดยซื่อ แล้วเอาไปปะปนกับเวลาที่สติกำลังระลึก รู้ เช่น ลักษณะที่แข็ง ถึงสติจะไม่เกิด แข็งก็ปรากฏ เพราะฉะนั้นในขณะที่แข็งปรากฏ ขึ้นการฟังเห็นว่า เป็นสภาพธรรมที่ไม่ใช่สิ่งหนึ่งสิ่งใด นี่ขึ้นการฟัง รู้ว่าแข็งเป็นแข็ง แต่ว่าปัญญาอบรมเจริญจนกระทั่งรู้ในปฐวีธาตุ ซึ่งไม่ใช่เรา ไม่ใช่วัตถุสิ่งหนึ่งสิ่งใด ทั้งสิ้น หรือยัง

เพราะฉะนั้นอย่าเพ่งรีบร้อนหรือว่าใจเร็ว ที่จะเอาปริยัติไปปนกับขณะที่สติระลึก รู้ลักษณะของสิ่งที่กำลังปรากฏ เพราะเหตุว่า จะต้องศึกษา จนกระทั่งเป็นความรู้ที่สามารถจะแยกขาดจากนามธรรม ซึ่งเป็นสภาพรู้สิ่งที่กำลังปรากฏนั้น

เช่น ในขณะที่แข็งปรากฏ ถ้าเคยศึกษามาว่า ลักษณะที่แข็งเป็นรูปธรรม บางท่านก็อาจจะบอกว่า ไม่สงสัยเลย เข้าใจแล้วว่า แข็งนี้เป็นรูปธรรม ลักษณะที่แข็ง ต้องเป็นรูปธรรม แต่ว่าลักษณะที่รู้แข็ง ไม่ใช่แข็ง อย่างไร ในขณะที่แข็งกำลังปรากฏ สภาพรู้แข็งต่างกับแข็งที่กำลังปรากฏอย่างไร ที่จะรู้จริง ๆ ว่า แข็งเป็นรูปธรรม

เหมือนกับทางตาที่กำลังเห็น รูปารมณ์เป็นสิ่งที่ปรากฏทางตา ถึงแม้ว่าทุกท่าน ที่ยังไม่ได้อบรมสติปัญญาพื้นฐานเพียงพอ ก็จะต้องเห็นเป็นคนหลาย ๆ คน เห็นเป็นวัตถุสิ่งต่าง ๆ ที่จะให้เห็นว่า เป็นรูปารมณ์ เป็นเพียงสิ่งที่ปรากฏทางตาเท่านั้นจริง ๆ นี้ ยากที่จะเป็นไปได้ หมายความว่าโดยขั้นประจักษ์ แต่โดยขั้นวาทาที่จะกล่าวตาม ก็แสนที่จะง่ายว่าสิ่งที่ปรากฏทางตามีจริง กำลังปรากฏ เป็นสภาพธรรมที่ไม่ปรากฏทางอื่น ไม่ปรากฏทางหู ไม่ปรากฏทางจมูก แต่ว่าเป็นสิ่งที่กำลังปรากฏ ทางตา

แต่ว่าลักษณะของรูปารมณ์แท้ ๆ ซึ่งไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตนเลยจริง ๆ ปรากฏโดยสภาพที่เป็นรูปารมณ์ หรือว่า เพียงแต่กล่าวตามได้ว่า รูปารมณ์กำลังปรากฏ เพราะเหตุว่าเป็นลักษณะของสภาพที่สามารถจะปรากฏทางตาเท่านั้น

การอบรมเจริญปัญญา ต้องเป็นผู้ที่ตรง เพื่อที่จะได้อบรมเจริญปัญญาถูกต้อง ขึ้น และรู้ชัดในลักษณะของนามธรรมและรูปธรรมถูกต้องยิ่งขึ้นเป็นขั้น ๆ

ถ้ายังเห็นว่า เป็นคนหลาย ๆ คน เป็นวัตถุสิ่งของต่าง ๆ ก็หมายความว่า ที่เคย พุด แล้วก็เคยเข้าใจขั้นการฟังว่า รูปารมณฺ์เป็นสภาพธรรมที่มีจริง เป็นสภาพธรรมที่ กำลังปรากฏทางตา นั้นเป็นเพียงขั้นความเข้าใจที่เป็นปริยัติเท่านั้น

เพราะฉะนั้นเวลาที่สติระลึกรู้ ต้องเป็นผู้ที่ตรง อุชุปะฏิปันโน ต้องตรงจริง ๆ ว่า มีการน้อมรู้ลักษณะของสิ่งที่กำลังปรากฏ จนกระทั่งประจักษ์จริง ๆ ว่า หากความเป็น สัตว์ เป็นบุคคล เป็นวัตถุสิ่งใด ๆ ในเพียงสิ่งที่ปรากฏทางตาไม่ได้เลย

การอบรมเจริญสติปัฏฐานต้องทั่วทั้ง ๖ ทาง

เพราะฉะนั้นการอบรมเจริญสติปัฏฐาน ต้องทั่วทั้ง ๖ ทาง เพราะเหตุว่าทั้ง ๖ ทาง ซึ่งรวมกันติดแน่น ทำให้สัญญา ความทรงจำ ในสณฺฐาน ในรูปร่างของสิ่งที่ปรากฏ ประกอบกับการรู้ความอ่อน ความแข็ง โดยการกระทบทางกาย ก็ทำให้เชื่อมโยงทุกสิ่ง ทุกอย่าง รวมเป็นบุคคล เป็นสัตว์ เป็นวัตถุสิ่งต่าง ๆ ขึ้น ยากที่จะพลัดพรากให้กระจัด กระจายออก ให้เห็นว่า รูปารมณฺ์ เป็นเพียงสิ่งที่ปรากฏทางตา และ สิ่งที่อ่อนแข็ง เวลา กระทบสัมผัส ก็เป็นแต่เพียงธาตุ ซึ่งไม่ใช่คน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่สิ่งที่ปรากฏทางตา ไม่ใช่ สิ่งซึ่งปรากฏทางหู ไม่รวมกัน เหมือนอย่างแต่ก่อน

เพราะฉะนั้นปริยัติต้องอย่าปน อย่าคิดว่ารู้แล้ว

แสดงให้เห็นว่า การอบรมเจริญสติปัฏฐานเป็นเรื่องละเอียด เป็นเรื่องที่จะต้อง อบรมนาน และเป็นเรื่องที่จะต้องเป็นการศึกษา รู้ลักษณะของนามธรรมและรูปธรรม เท่านั้น

เพราะฉะนั้นสภาพธรรมทุกอย่างต้องตรงตามความเป็นจริง สติระลึกรู้ลักษณะ ของสภาพธรรมทางตา ก็จะเพิ่มความรู้ในลักษณะของสิ่งที่ปรากฏทางตาว่า เป็นเพียง ลักษณะที่มีจริง แล้วก็เพียงปรากฏเท่านั้น นั้นเป็นทางตา ส่วนทางใจที่รับรู้ต่อ

ก็สามารถที่จะนึกถึงรูปร่างสัณฐาน จดจำส่วนสัດต่าง ๆ ของสีที่แตกต่างกัน ทำให้เกิดความทรงจำว่า เป็นวัตถุสิ่งหนึ่งสิ่งใดขึ้นได้

แสดงให้เห็นว่า การอบรมเจริญปัญญา ที่จะรู้จริง ๆ ในลักษณะของสภาพธรรมที่ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ความรู้นั้นต้องประจักษ์แจ้งจริง ๆ ในความไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ตัวตน ทางมโนทวารวิถี จึงเป็นการแยกขาด

เพราะเหตุว่า มโนทวารวิถีคั่นทุกปัญจทวารวิถี เมื่อจักขุทวารวิถีดับไปแล้ว มโนทวารวิถีเกิดต่อ จึงสามารถที่จะประจักษ์ความดับไปของรูปารมณได้ และรู้ว่า สภาพธรรมที่ปรากฏทางมโนทวาร เป็นแต่เพียงลักษณะของสภาพธรรม ซึ่งไม่รวมกันทุกทวาร จนกระทั่งเป็นสัตว์ เป็นบุคคลได้

การศึกษาปริยัติธรรมมีประโยชน์ ที่จะให้เห็นความเป็นอนัตตาของธรรม

การศึกษาปริยัติธรรมมีประโยชน์ ที่จะให้เห็นความเป็นอนัตตาของสภาพธรรมทั้งหลายโดยละเอียด ที่สติจะเริ่มระลึก รู้ลักษณะของสิ่งที่ปรากฏที่ละทวาร ที่ละทาง จนกว่าปัญญาจะรู้ชัดในลักษณะของนามธรรมและลักษณะของรูปธรรม แต่ต้องรู้ความต่างกัน มิฉะนั้นต้องรวมกัน เช่น ขณะที่แจ้งปรากฏ ไม่ทราบว่าเป็นรู้แจ้งหรือแจ้ง เพราะฉะนั้นก็ยังคงเป็นหนึ่งสิ่งใดอยู่ จนกว่าปัญญาจะรู้ชัดทางมโนทวาร ขณะนั้นจึงจะปรากฏว่า ไม่ใช่สิ่งใดทั้งสิ้น เป็นแต่เพียงแจ้งซึ่งเกิดดับ

เข้าใจการสังสมของชวณวิถี ควรเข้าใจเรื่องชาติของจิตด้วย

สำหรับการที่จะให้เข้าใจเรื่องการสังสม สันดานตนเอง โดยสามารถของชวณวิถี ก็จะต้องเข้าใจเรื่องชาติของจิต ไม่ว่าจะได้ยินได้ฟังเรื่องจิตประเภทใดก็ตาม ก็ควรที่จะได้ทราบด้วยว่า จิตนั้นเป็นชาติอะไร

เพราะฉะนั้นสำหรับวิถีจิตทั้ง ๗ วิถี ในขณะที่กำลังเห็น เป็นจักขุทวารวิถี กำลังได้ยินในขณะนี้ เป็นโสตทวารวิถี กำลังได้กลิ่น เป็นฆานทวารวิถี กำลังลิ้มรส เป็น

ชีวหาทวารวิถิ กำลังรู้สิ่งทีกระทบสัมผัส เป็นกายทวารวิถิ และมโนทวารวิถิทีกำลังคิดนึก กำลังรู้เรื่องต่าง ๆ ทีควรทีจะได้ทราบวิถิจิตทีหมดว่า เป็นจิตชาติอะไรด้วย

วิถิจิตแรกทางปัญจทวารวิถิ ได้แก่ อารักขณวิถิ

วิถิจิตแรกทางปัญจทวารวิถิ แล้วแต่่ว่าจะเป็นจักขุทวารวิถิ หรือโสตทวารวิถิ หรือฆานทวารวิถิ หรือชีวหาทวารวิถิ หรือกายทวารวิถิ ก็ต้องเกิดขึ้นทีละวิถิ และทีละขณะ เพราะฉะนั้นเวลาที่ภาวังจิตดับไปแล้ว

วิถิที ๑ ทางปัญจทวาร คือ “อารักขณวิถิ” ซึงได้แก่ ปัญจทวารารักขณจิต ๑ ดวง เป็นชาติ “กิริยา” ไม่ใช่กุศล ไม่ใช่อกุศล และไม่ใช่วิบาก

ซึงข้อความในอัฐฐสาลินี แสดงลักษณะของจิตทีเป็นกิริยาจิตว่า

เป็น “กิริยา” คือ เป็นเพียงการกระทำ

และข้อความต่อไปแสดงลักษณะของกิริยาจิต ทีต่างกันโดย “กิจ” ว่า

ทีในบรรดากิริยาจิตทุกดวงทีเดียว กิริยาจิตดวงใด ไม่ถึงความเป็นขณะ กิริยาจิตดวงนั้น ย่อมไม่มีผล เหมือนดอกไมล์ม ซึงมาจากศัพท์ว่า “วาตบุปฺผ” ซึงมูลฎีกาแก้ว่า “โมชบุปฺผ” หมายถึง ดอกไมล์ที่ไร้ผล

มีไหม ดอกไมล์ซึงไร้ผล มีหรือไม่มี ไม่ใช่หมายความว่า เมื่อมีดอกแล้ว จะต้องมีผลเสมอไป ดอกไมล์บางชนิด มีดอกจริง แต่เมื่อร่วงหล่นไปแล้ว ก็ไม่มีผล

เพราะฉะนั้นกิริยาจิตก็เช่นเดียวกัน กิริยาจิตดวงใด ไม่ถึงความเป็นขณะ กิริยาจิตดวงนั้นย่อมไม่มีผล เหมือนดอกไมล์ม และกิริยาจิตทีไม่ถึงขณะ คือ ไม่เป็นชวนวิถิจิตนั้น ก็มี ๒ ดวง คือ ปัญจทวารารักขณจิต ๑ ดวง ซึงเป็นอารักขณวิถิจิต กระทำอารักขณกิจ ทางปัญจทวาร และ มโนทวารารักขณจิต ๑ ดวง ซึงกระทำไวภูฐัพพนกิจ ทางปัญจทวาร และทำอารักขณกิจ ทางมโนทวาร

ส่วนกิริยาจิตอื่น ซึงถึงความเป็นขณะ เป็นจิตของพระอรหันต์นั้น ข้อความในอัฐฐสาลินี อุปมาว่า

กิริยาจิตดวงใด ถึงความเป็นชวนะ กิริยาจิตดวงนั้นก็ไม่มีผล เหมือนดอกของต้นไม้ ที่มีรากขาดเสียแล้ว จึงเป็นแต่เพียงการกระทำเท่านั้น เพราะเป็นไปด้วยอำนาจให้สำเร็จกิจนั้น ๆ

นี่ก็เป็นการแสดงลักษณะที่ต่างกันของกิริยาจิต ที่ไม่ถึงความเป็นชวนะ และที่ถึงความเป็นชวนะ เพราะฉะนั้นผู้ที่ไม่ใช่พระอรหันต์ก็มีกิริยาจิต แต่ว่ามีเพียง ๒ ดวงเท่านั้น คือ ปัญจทวาราวชชนจิตและมโนทวาราวชชนจิต กิริยาจิตอื่นทั้งหมด ซึ่งต่อไปจะทราบว่ามิกิดวง เป็นของพระอรหันต์ทั้งสิ้น

เพราะฉะนั้นพระอรหันต์ก็มี กิริยาจิตที่ไม่ถึงชวนะ ๒ ดวง คือ ปัญจทวาราวชชนจิต ๑ ดวง มโนทวาราวชชนจิต ๑ ดวง และ กิริยาจิตที่เป็นชวณวิถี เพราะเหตุว่าพระอรหันต์ดับกุศลและอกุศลทั้งหมด จึงไม่มีชวณวิถีจิตที่เป็นกุศลและอกุศลเลย

ชาติของจิตทั้งหมดมี ๔ ชาติ

เพราะฉะนั้นจิตทั้งหมดจำแนกออกได้เป็น ๔ ชาติ คือ เกิดเป็นกุศล (ชาติหนึ่ง) ประเภทหนึ่ง เกิดเป็นอกุศล (ชาติหนึ่ง) ประเภทหนึ่ง เกิดเป็นวิบาก คือ เป็นผลของกรรม ประเภทหนึ่ง เกิดเป็นกิริยา คือ เป็นเพียงการกระทำ ไม่ใช่ผลของกรรม และไม่ใช่กรรม คือ ไม่ใช่ทั้งกุศล ไม่ใช่อกุศล และไม่ใช่วิบาก อีกประเภทหนึ่ง

ซึ่งถ้าได้ทราบเรื่องชาติของจิต ก็จะเห็นว่า ขณะใดเป็นเหตุ ขณะใดเป็นผล และขณะใดไม่ใช่เหตุ ไม่ใช่ผล

พระอรหันต์มีจิตกี่ชาติ	๒ ชาติ คือ วิบากกับกิริยา
ปุถุชนมีจิตกี่ชาติ	๔ ชาติ คือ กุศล อกุศล วิบาก กิริยา
พระโสดาบันบุคคลมีจิตกี่ชาติ	๔ ชาติ คือ กุศล อกุศล วิบาก กิริยา
พระสกทาคามีบุคคล ก็มีจิต	๔ ชาติ คือ กุศล อกุศล วิบาก กิริยา
พระอนาคามีมีบุคคล ก็มีจิต	๔ ชาติ คือ กุศล อกุศล วิบาก กิริยา
แต่พระอรหันต์ มีจิตเพียง	๒ ชาติเท่านั้น คือ วิบากและกิริยา

เมื่อปัญจทวาราวัชชนจิตดับ ทวิปัญจวิญญาณซึ่งเป็นชาติวิบากเกิดต่อ

เมื่อปัญจทวาราวัชชนจิตดับไปแล้ว จักขุวิญญาณวิถิเกิดในจักขุทวารวิถิ เป็นชาติวิบาก เพราะเหตุว่าเป็นผลของกรรมที่ทำให้เห็นสิ่งที่น่าพอใจ หรือไม่น่าพอใจ

ถ้าเป็นผลของกุศลกรรม จักขุวิญญาณ ก็เป็นกุศลวิบาก ถ้าเป็นผลของอกุศลกรรม จักขุวิญญาณ ก็เป็นอกุศลวิบาก

เพราะฉะนั้นถึงแม้ว่า ทุกคนจะมีจักขุปสาท แต่จักขุวิญญาณเห็นอารมณ์ต่างกัน ตามกรรม ไม่มีใครทำให้ กรรมของตนเองเป็นปัจจัย ทำให้วิบาก คือ จักขุวิญญาณเกิดขึ้น เห็นสิ่งที่น่าพอใจหรือสิ่งที่ไม่น่าพอใจ

ถ้าเป็นทางหู หลังจากทีปัญจทวาราวัชชนจิตดับไปแล้ว โสทวิญญาณก็เกิดขึ้น ได้ยินเสียง เป็นชาติวิบาก แล้วแต่ว่าจะเป็นกุศลวิบาก หรืออกุศลวิบาก

ทางจมูกก็เช่นเดียวกัน บางครั้งได้กลิ่น ซึ่งไม่น่าพอใจเลย ขณะนั้นก็เห็น ฆานวิญญาณอกุศลวิบาก ถ้าขณะใดที่ได้กลิ่นที่หอม น่าพอใจ ขณะนั้นก็เห็น ฆานวิญญาณกุศลวิบาก

ถ้าเป็นทางลิ้นก็เช่นเดียวกัน ได้รสที่กลมกล่อม รสที่ประณีต ในขณะที่ใด ขณะนั้นก็เห็น ชิวหาวิญญาณกุศลวิบาก ถ้าได้รสที่ไม่ประณีต เผ็ด ขม ชื่น ฝาด ไม่น่าพอใจ ขณะนั้น ชิวหาวิญญาณก็เป็นอกุศลวิบาก

ทางกายก็เช่นเดียวกัน มีการกระทบ เย็น ร้อน อ่อน แข็ง ตึง ไหว อยู่เสมอ ถ้าขณะที่ใดกระทบสัมผัสสิ่งที่แข็งเกินไป กระด้าง แรง ขณะนั้นก็เห็นอกุศลวิบาก ถ้าขณะที่ใดกระทบสัมผัสสิ่งที่น่าพอใจ ขณะนั้นก็เห็นกุศลวิบาก

เพราะฉะนั้นทวิปัญจวิญญาณ ๑๐ ดวง ได้แก่ จักขุวิญญาณ ๒ ดวง คือ กุศลวิบาก ๑ อกุศลวิบาก ๑ โสทวิญญาณ ๒ ดวง คือ กุศลวิบาก ๑ อกุศลวิบาก ๑ ฆานวิญญาณ ๒ ดวง คือ กุศลวิบาก ๑ อกุศลวิบาก ๑ ชิวหาวิญญาณ ๒ ดวง คือ กุศลวิบาก ๑ อกุศลวิบาก ๑ กายวิญญาณ ๒ ดวง คือ กุศลวิบาก ๑ อกุศลวิบาก ๑

ทวิปัญจวิญญาณ ๑๐ ดวง เป็นวิบาก

บังคับให้วิบากเกิดตามตั้งใจได้หรือไม่

ผู้ถาม เรื่องของวิบากจิต พังดูแล้ว คล้าย ๆ กับบังเอิญ หรือบางทีตั้งใจให้มันเกิดก็ได้ สมมติว่าบังเอิญเราเดินไป เห็นอะไรดี ๆ เดินไปโดยที่ไม่ได้ตั้งใจ

อยากจะไปดูอะไรสวย ๆ แล้วก็ไปด้วยตัวเอง ก็ได้เห็นของสวย ๆ อยากจะดมกลิ่นหอม ๆ ก็ไปชื้อน้ำหอมดี ๆ มาดม อย่างนี้ก็เป็นกุศลวิบากอยู่ตลอด จะตั้งใจให้มันเป็น ก็ได้ และอย่างที่ไม่ได้ตั้งใจ อย่างเราเดินไป ผ่านร้านขายดอกมะลิ กลิ่นดอกมะลิหอม ๆ ก็โชยมา

วิบาก โดยที่ตั้งใจให้มันเกิด ก็ได้ ผมก็ชักจะงง ๆ อยู่ อย่างคนมีเงิน เขาร้อน ก็ไปซื้อแอร์มาติด เขาก็เย็น กายวิญญูณกระทบกับสิ่งที่พอใจ สบายมาก อย่างที่เราเดินไปบังเอิญร้อนมาก เข้าไปได้ร่มไม้ มันมีที่ให้เรา อันนี้มันยังงี้ รู้สึกว่าบางครั้ง บังคับให้มันเกิดก็ได้ ผมแยกไม่ออก

สุ. ไม่ได้มีกรรมในอดีตที่ได้กระทำแล้วหรือ คิดถึงแต่ปัจจุบัน คล้าย ๆ กับอยู่ในอำนาจบังคับบัญชา เป็นตัวเราที่จะทำได้ แต่ขอให้ย้อนนึกไปถึงว่า ไม่มีกรรมในอดีตบ้างหรือ ปราศจากกรรมที่ได้กระทำแล้วหรืออย่างไร จึงกล่าวว่า สามารถที่จะได้รูป ได้เสียง ได้กลิ่น ได้รส ตามปรารถนาได้

ผู้ถาม ผมดูแล้ว คล้าย ๆ กับบังคับให้เกิดได้ หรือโดยบังเอิญ โดยธรรมชาติก็ได้ คล้าย ๆ กับ มีลักษณะ ๒ อย่างด้วยซ้ำไป

สุ. เพราะว่าไม่รู้ปัจจัยของจิตแต่ละขณะที่เกิดขึ้น

ผู้ถาม อย่างคนบางคน หรืออย่างผมก็ได้ อยากกินผลไม้อร่อย ๆ เอาสตางค์ไปซื้อมังคุด กิโลละ ๑๐ กว่าบาทมากิน ก็อร่อยแล้ว อย่างนั้นบังคับให้มันเกิดก็ได้ หรือโดยที่เราบังเอิญเดินไป มีเพื่อนมาเลี้ยงเรา หรืออะไรก็อีกอย่างหนึ่ง บางทีคล้าย ๆ กับวิบากจิต

สุ. ดูเสมือนว่า เกิดมาโดยปราศจากกรรมในอดีต จึงมีความเป็นตัวตน ซึ่งสามารถจะกระทำอย่างนั้นก็ได้ อย่างนี้ก็ได้ แต่อย่าลืมว่า กรรมในอดีตนี้มากมายนับไม่ถ้วนที่ได้กระทำแล้ว และก็ไม่ใช่จะมีแต่กุศลกรรมอย่างเดียว หรือไม่ใช่มีแต่

อกุศลกรรมอย่างเดียว เพราะฉะนั้นเมื่อมีทั้งกรรมในอดีต ที่เป็นกุศลบ้าง เป็นอกุศล บ้าง เมื่อได้ปัจจัยที่จะเกิดขึ้นเป็นผลของกรรมใด วิบากประเภทนั้นก็เกิดขึ้น อย่าลืม

เมื่อได้ปัจจัยของกรรมใด ที่จะให้วิบากประเภทใดเกิดขึ้น วิบากประเภทนั้นก็ เกิดขึ้น ไม่ใช่เรา แต่ว่ากรรมในอดีตที่ได้กระทำแล้ว เมื่อได้ปัจจัยของกรรมใด ที่จะให้ วิบากใดเกิดขึ้น ทางทวารไหน วิบากนั้นก็เกิดขึ้น ทางทวารนั้น

ตั้งแต่ปฏิสนธิ บังคับได้ไหม ปฏิสนธิบังคับไม่ได้ ฉันทใด ทุกขณะจิตที่เกิดขึ้นก็มี เหตุปัจจัยที่จะให้เกิด ฉันทนั้น

เพราะเหตุว่าเมื่อปฏิสนธิเกิดขึ้นเป็นวิบาก เป็นผลของกรรมแล้ว ก็ยังมีกรรม ในอดีตที่พร้อมที่จะให้ผลอีกตลอดในชีวิตนี้ และในชาติต่อ ๆ ไปด้วย ไม่ใช่ว่าไม่ได้ กระทำกรรมไว้เลย มีกรรมพร้อมที่จะให้วิบากจิตเกิด ในชาตินี้ และในชาติต่อ ๆ ไปด้วย

เพราะฉะนั้นการศึกษาเรื่องจิตโดยละเอียด จึงเป็นเหตุที่จะให้เข้าใจได้ว่า ขณะใดเป็นผลของกรรม ที่ได้กระทำแล้ว และขณะใดเป็นกรรม ซึ่งเป็นเหตุที่จะให้เกิดผล ข้างหน้า นี่เป็นประโยชน์ในการรู้เรื่องชาติของจิต เพราะฉะนั้นก็ต้องไม่สับสน

เวลาที่จักขุวิญญาณ เห็น เป็นวิบากจิต เวลาที่โสตวิญญาณ ได้ยิน เป็นวิบาก จิต แล้วแต่ว่าจะเป็นวิบากของกรรมใด เมื่อกรรมใด ได้ปัจจัยพร้อมที่จะให้วิบากเกิดขึ้น ทางไหน วิบากนั้นก็เกิดขึ้น ทางนั้น

มังคุดเน่าหรือเปล่า หรือว่า อร่อยทั้งหมด

ผู้ถาม ดี ก็ไม่ดีทั้งหมด เน่า ก็ไม่เน่าทั้งหมด แต่ได้กินแต่สิ่งที่ดี ๆ

สุ. โดยที่ไม่เข้าใจถึงเหตุปัจจัยเลยว่า ทำไมชีวหาวิญญาณ จึงได้ลิ้มรสนั้น แต่ถ้าไม่มีกรรมในอดีตแล้ว จะไม่มีทางที่จะได้ลิ้มรสอย่างนั้น

กรรม ๒ อย่าง - วิบาก ๒ อย่าง

สุ. ข้อความในอัฐฐสาสนี ในนิกเขปกัณฑ์ ดิกนิกเขปกถา มีข้อความ กล่าวถึง วิบากว่า

วิบากที่ถึงขณะแล้ว ชื่อว่า เกิดขึ้นแล้ว ที่ยังไม่ถึง แต่ย่อมจะถึงโดยแน่นอน ก็มี

เพราะฉะนั้นให้ทราบว่า “วิบาก” มี ๒ อย่าง เช่นเดียวกับ “กรรม” มี ๒ อย่าง คือ กรรมที่มีผลแน่นอน ๑ และกรรมที่มีผลไม่แน่นอน ๑

เพราะฉะนั้นวิบากก็มี ๒ อย่าง คือ วิบากแห่งกรรมซึ่งได้โอกาสแล้ว หมายความว่า กรรมได้กระทำแล้ว ที่ถึงขณะแล้ว ๑ ที่ยังไม่ถึง ๑

แต่วิบากที่ยังไม่ถึง ต้องได้แก่ กรรมที่มีผลแน่นอน แต่ว่ายังไม่ถึง

เพราะฉะนั้นเวลาที่เห็นสิ่งใดแล้ว ขณะนั้นจักขุวิญญาณเกิดขึ้น เป็นวิบากที่ถึงขณะแล้ว เวลาที่อยากจะรับประทานอาหารรสอร่อย อยาก แต่ยังไม่มีความอยากเกิดขึ้น เพราะฉะนั้นเวลาที่ความอยากเกิดขึ้นแล้ว ที่อุตสาห์ติดตามแสวงหา ขณะนั้นเป็นวิบากที่ถึงขณะแล้ว คือ เกิดขึ้นแล้ว ไม่ว่าจะ เป็น ทางตา หรือทางหู หรือทางจมูก หรือทางลิ้น หรือทางกาย แล้วแต่กรรม และแล้วแต่ประเภทของวิบากด้วย

เพราะฉะนั้นทำให้คิดว่า จะต้องได้รับรสอร่อยแน่ โดยลืมนึกถึงเหตุในอดีตว่า มีอดีตกรรมซึ่งเป็นกรรมที่จะให้ผลแน่นอน แต่ว่ายังไม่ถึง หรือว่าเป็นกรรมที่มีผลไม่แน่นอน อย่างคนที่ทำอนันตริยกรรม ฆ่ามารดาบิดา มีผลแน่นอนที่จะต้องเกิดในนรก แต่ว่าเมื่อยังเป็นมนุษย์อยู่ ก็ยังไม่ต้องตกนรก ยังไม่ปฏิสนธิในนรก แต่ว่าเมื่อจุติจิตของชาตินี้เกิดขึ้น และดับไป ปฏิสนธิจิต ในอบายภูมิจิต ในนรก ต้องมีแน่นอน แต่ว่าระหว่างที่ยังไม่จุติ เป็นกรรมที่ให้ผลแน่นอน แต่ว่ายังไม่ถึง

เพราะฉะนั้นไม่ว่าจะเป็นทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทั้งหมด อย่าคิดว่าปราศจากกรรมในอดีต และก็คิดว่า เป็นเพราะเป็นตัวตน ที่มีความสามารถที่จะเห็นอะไรก็ได้ ได้ยินอะไรก็ได้ ได้กลิ่น ลิ้มรส สัมผัสอะไรก็ได้

แต่ทุกขณะที่เกิดแล้ว ให้ทราบว่า เป็นเพราะเหตุว่า กรรมนั้น วิบากนั้น เป็นวิบากที่ถึงขณะแล้ว ในขณะที่เกิดขึ้น

สัมปฏิจจันนจิต สันตึรณจิต เป็นผลของกรรมอันเดียวกันกับทวิปัญญวิญญาณ

สำหรับทวิปัญญทวารวิจิตทั้ง ๑๐ เป็นวิบาก เกิดขึ้นขณะเดียว ทำกิจของตน ๆ แล้วก็ดับไป

สัมปฏิจจันนวิถิจิต ที่เกิดต่อ ก็เป็นวิบากจิต เป็นผลของกรรม กรรมเดียวกับที่ทำให้เห็น หรือได้ยิน หรือได้กลิ่น หรือลิ้มรส หรือรู้สิ่งที่กระทบสัมผัสในขณะนั้น เพราะเหตุว่ารูปนั้นยังไม่ดับไป เพราะฉะนั้นไม่ว่าจะเป็นทวิปัญจวิญญาณ หรือสัมปฏิจจันนาก็เป็นวิบาก คือ ผลของกรรมอันเดียว ที่ได้ทำให้รับอารมณ์นั้น เมื่อสัมปฏิจจันนวิถิจิตดับไปแล้ว สันตிரณวิถิจิตที่เกิดต่อ ก็เป็นวิบากจิต โดยนัยเดียวกัน

เมื่อสันตிரณวิถิจิตดับไปแล้ว โวฏฐัพพนจิต คือ มโนทวารารวชนจิต กระทำกิจ โวฏฐัพพะทางปัญจทวาร เป็นกิริยาจิต ไม่ใช่ผลของกรรม และไม่ใช่กรรม ไม่ใช่ทั้งกุศล อกุศล และวิบาก

การสะสม กับ กรรม เหมือนกันหรือต่างกันอย่างไร

ผู้ถาม ผมสงสัยว่า การสะสมกับกรรม เหมือนกันหรือเปล่า

ส. การสะสมละเอียดกว่า เพราะเหตุว่าสังสมอุปนิสัยด้วย และสังสมกรรมด้วย

ผู้ถาม แยกกันได้ใช่ไหมครับ

ส. กรรมก็เป็นกุศลกรรมบถ ๑๐ และอกุศลกรรมบถ ๑๐ ถ้าเป็นกรรมแล้ว ก็ทำให้วิบากเกิดขึ้น ถ้ายังไม่ถึงกรรม ก็สะสมเป็นอุปนิสัยต่าง ๆ ซึ่งจะเป็นเหตุให้กระทำความกรรมต่าง ๆ แต่ในขั้นนี้เพียงให้ทราบว่ วิถิจิตใด เป็นชาติใด เพื่อที่จะได้ทราบว่า วิถีไหนเป็นผลของกรรม วิถีไหนเป็นตัวกรรม หรือว่าจะเป็นเหตุให้เกิดผลข้างหน้า และวิถีไหนไม่ใช่ทั้งกุศล อกุศล และวิบาก

ผู้ถาม แต่สรุปแล้ว การสังสมก็ดี กรรมก็ดี เป็นปัจจัย

ส. เป็นเหตุที่จะให้เกิดผลข้างหน้า

วิบากจิตไม่สามารถจะเป็นเหตุให้วิบากข้างหน้าเกิด

เมื่อโงฐัพพนวิถิจิต ซึ่งเป็นกิริยาจิตดับไปแล้ว จะเห็นได้ว่า วิถิตั้งแต่ปัญจทวาราวชชนะจนถึงโงฐัพพนะนั้น เป็นเพียงวิบากและกิริยา ซึ่งที่จริงแล้วก็ไม่น่าจะมีความสำคัญอะไร เพราะเหตุว่าวิบากจิตก็เกิดขึ้นเพราะกรรม ซึ่งได้เหตุได้ปัจจัยพร้อมที่จะเกิดขึ้น ก็เกิด แต่วิบากจิตนั้น ไม่สามารถที่จะเป็นเหตุ ให้วิบากข้างหน้าเกิด

เพราะฉะนั้นที่ท่านผู้ฟัง มีการเห็นสิ่งที่น่าพอใจ และไม่น่าพอใจ ก็เพียงชั่วขณะหนึ่งขณะเท่านั้นเอง และก็การเห็นชั่วขณะหนึ่ง ๆ ไม่เป็นปัจจัยที่จะให้เกิดวิบากข้างหน้าอีก เพราะเหตุว่าขณะเห็นเป็นวิบาก ซึ่งเป็นผลของกรรมในอดีต เพราะฉะนั้นวิบากทั้งหลายไม่ใช่เหตุ ที่จะให้เกิดวิบากอีกข้างหน้า

เพราะฉะนั้นก็ไม่มีมีความสำคัญอะไร เพราะรู้อยู่ว่าไม่ว่า จะเห็น ได้ยิน ได้กลิ่น ลิ้มรส รู้สิ่งที่กระทบสัมผัสทางกาย ดีบ้าง ไม่ดีบ้าง ก็เป็นเพียงผลของอดีตกรรมที่ได้กระทำแล้ว แต่ไม่ใช่เหตุ ที่จะให้เกิดผลอีกข้างหน้า

ความสำคัญของชวนวิถิ

เพราะฉะนั้นความสำคัญอยู่ที่วิถิต่อไปคือ “ชวนวิถิ” ซึ่งจะเป็นกุศล หรืออกุศล สำหรับผู้ที่ยังไม่ใช้พระอรหันต์ แต่สำหรับพระอรหันต์นั้น ดับกุศลและอกุศลทั้งหมด เพราะฉะนั้นก็เป็นกิริยา ซึ่งไม่เป็นเหตุที่จะให้เกิดผล แต่สำหรับผู้ที่ไม่ใช่พระอรหันต์ ควรที่จะได้เห็นการสั่งสมสันดาน คือ การสืบต่อของชวนวิถิ ในวันหนึ่ง ๆ ว่า มีความสำคัญว่า ในชาติต่อไป ท่านจะเป็นบุคคลที่มีอริยาศัย อุปนิสัยอย่างไร และจะได้รับผลของกรรมอะไร เพราะเหตุว่า เวลาที่มีการเห็นครั้งหนึ่ง ๆ โงฐัพพนวิถิดับไปแล้ว ส่วนใหญ่เวลาที่สติปัฏฐานไม่เกิด เวลาที่ท่านกุศลไม่เกิด เวลาที่ศีลกุศลไม่เกิด หรือว่าความสงบของจิตไม่เกิดแล้วก็เป็นอกุศล

เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่า สิ่งสมสันดานอกุศลบ่อย ๆ เนือง ๆ เพราะฉะนั้นในชาติต่อไปก็ทราบได้ว่า ท่านจะเป็นบุคคลที่โลภะมาก หรืออโลภะมาก โทสะมากหรืออโทสะมาก โมหะมากหรืออโมหะมาก

และการสังสมก็เป็นไปอย่างละเอียด โดยไม่รู้สึกละเลย เพราะเหตุว่า ดังที่ได้ทราบแล้วว่า ในชีวิตประจำวันนี้ ขณะที่เป็้นทานกุศล วันหนึ่ง ๆ มีไหม ศีลกุศล วันหนึ่ง ๆ มีไหม สมณะ ความสงบของจิต วันหนึ่ง ๆ มีไหม สติปัฏฐาน วันหนึ่ง ๆ มีไหม ทุกท่านทราบเอง เมื่อชวนวิธีซึ่งเป็นกุศลไม่เกิด ชวนวิธีซึ่งเป็นอกุศลก็เกิด

เพราะฉะนั้นทุกท่านชินกับอกุศลชวนวิธี จนไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นอกุศล เพราะเหตุว่าเป็นอกุศลอย่างบาง อย่างเบา อย่างละเอียด จนไม่รู้สึกละเลย ในขณะที่มีการเห็น แล้วก็มีความยินดีพอใจ ในสิ่งที่ปรากฏทางตา เป็นสีสันต่าง ๆ

อย่างเช่น เห็นดอกไม้สวย ๆ ความจริงแล้วไม่ได้ปราศจากมหาภูตรูป ๔ เลย ต้องมีธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม หรือเพียงแต่จะรู้ว่า ขณะนั้นเป็นแต่เพียงมหาภูตรูปเท่านั้น ก็จะทำให้ละคลายความติด ความยินดีพอใจในสีสันที่ปรากฏได้บ้าง เพราะเหตุว่ามหาภูตรูปเองไม่มีสี แต่มหาภูตรูปมีอุปาทายรูป คือ รูปที่เกิดร่วมด้วย ปรากฏให้เห็นเป็นสีต่าง ๆ เพราะฉะนั้นความพอใจในดอกไม้ ไม่ว่าจะเป็นดอกไม้ชนิดหนึ่ง ชนิดใด ที่มีสีสันสวยงาม ก็ให้รู้ว่าในขณะที่นั้นเป็นความเพลิดเพลิน ความติด ความพอใจในสิ่งที่ปรากฏทางตา ซึ่งแท้ที่จริงเป็นเพียงมหาภูตรูป แต่อุปาทายรูปปรากฏเป็นสีเขียวบ้าง สีเหลืองบ้าง สีแดงบ้าง สีต่าง ๆ ซึ่งเป็นที่ตั้งของความยินดี หรือความพอใจ แต่ว่าไม่รู้สึกละเลย ว่า ขณะนั้นเป็นอกุศล เพราะเหตุว่าพอใจในสีสันของอุปาทายรูป ที่เกิดร่วมกับมหาภูตรูปที่ปรากฏ ให้เห็น เป็นสีสวย ๆ งาม ๆ ทางตา

วันนี้มากไหม ชิน ไม่รู้สึกละเลย ไม่เห็นว่าเป็นโทษ ถ้าสติปัฏฐานไม่เกิด เพราะฉะนั้นการที่จะรู้ชาติทั้ง ๔ ของจิต ก็เป็นประโยชน์แก่การที่สติจะระลึก รู้ลักษณะของนามธรรม และรูปธรรม เพื่อที่จะรู้ลักษณะของสิ่งที่ปรากฏ ตามความเป็นจริง

ชวนวิถีต่างกัน ทำให้การสะสมอุปนิสัยของแต่ละบุคคลต่างกัน

ผู้ถาม อยากจะทราบว่า ก่อนที่เขาจะเป็น ก่อนที่เขาจะสำเร็จนี้ ชีวิตประจำวัน เขาปฏิบัติขนาดไหน ปฏิบัติอย่างไร อย่างพวกเราส่วนมาก ปกติอกุศลมันเกือบจะทั้งวัน ทำอย่างไร เราจะเป็นอย่างเขาบ้าง

ส. ชวนวิถีต่างกัน ทำให้การสะสมต่างกัน ทำให้เป็นบุคคลอัธยาศัยต่างกัน ผู้ที่ไม่ได้มีอัธยาศัยสะสมมา แล้วก็อยากจะเจริญสมถภาวนา ไม่ได้หมายความว่า ทุกท่านจะถึงอัปปนาสมาธิที่เป็นฌานจิต ย่อมขึ้นอยู่กับ การสะสมของชวนวิถี เพราะฉะนั้นเมื่อต้องการอะไร ก็ให้รู้ว่า จะต้องเริ่มอบรมสะสมที่ชวนวิถีบ่อย ๆ เนือง ๆ

ไม่ใช่ชาตินี้ชาติเดียว ไม่ใช่ทุกคนเริ่มเจริญสมถภาวนา แล้วทุกคนจะถึงอัปปนาสมาธิ ไม่ใช่อย่างนั้น เหมือนกับไม่ใช่ทุกคนจะเจริญสติปัฏฐาน แล้วก็จะถึงความเป็นพระอรหันต์

ผู้ถาม คืออยากจะทราบจุดเริ่มต้นให้ถูกต้องเสียก่อน แล้วค่อยเป็นค่อยไป ทำนองนั้น

ส. เริ่มสงบ

ผู้ถาม ใช่ครับ เริ่มสงบ นั้นสิครับ ปฏิบัติอย่างไรครับ

ส. อย่างลืม นี่คือการที่จะฟังธรรมให้เข้าใจ และการฟังนี้เป็นวิริยารัมภภาดา เพราะรู้ว่า ถ้าไม่ฟัง ก็เป็นโอกาสเป็นปัจจัยที่อกุศลจะเกิด มากมายเหลือเกิน เพราะเหตุว่า ไม่รู้ว่าทุกครั้งที่เห็นแล้วอกุศลไม่เกิดนั้น อกุศลก็สั่งสมสันดานตนแล้ว โดยที่เป็น โภกมุลจิตบ้าง โทสมุลจิตบ้าง โมหมุลจิตบ้าง เมื่อสั่งสมมาก ๆ เข้า การที่จะดับ จะละ ก็ ย่อมยาก เพราะฉะนั้นเมื่อรู้อย่างนี้ จึงเป็นผู้ที่ไม่ประมาท

ผู้ที่เข้าใจสติปัฏฐานไม่ได้แยกไปจากการเจริญสติปัฏฐานในชีวิตประจำวันเลย

ผู้ถาม การสั่งสมอย่างนี้ รู้สึกว่าลำบากและกินเวลานาน อย่างผมอ่านเจอเมื่อ คื่นนี้เขาว่า ถวายผลไม้แก่พระพุทธเจ้าครั้งเดียวก็ได้รับพุทธพยากรณ์ว่า ผู้นี้ต่อไปก็

กับ ๆ ข้างหน้า จะได้เป็นพระอรหันต์ ด้วยผลกรรมอันนี้ครั้งเดียว ทำไมเขาง่ายอย่างนี้
ข้อนี้ผมอ่านเจอแล้วยังสงสัยอยู่ บางคนก็ถวายเป็นดอกไม้บ้าง อะไรบ้าง ก็ได้รับพยากรณ์
ตามที่อ่าน ดูเหมือนเขาไม่ได้เจริญสติปัฏฐานเลย เพียงแต่ทำบุญครั้งเดียว แล้ว
พยากรณ์ต่อไปข้างหน้า จะบรรลุอย่างนี้ ๆ ผมก็ยังสงสัย มันจะต้องเจริญสติปัฏฐานถึง
จะถูก ไม่เจริญ จะเป็นไปได้อย่างไร ทำบุญครั้งเดียวจะเป็น ผมสงสัยว่าจะเป็นไปได้
หรือ

ส. ผู้ที่เข้าใจเรื่องการอบรมเจริญสติปัฏฐานแล้ว ชีวิตประจำวันของท่าน
ไม่ได้แยกกับการเจริญสติปัฏฐานเลย ไม่ว่าท่านจะเป็นพ่อค้าวาณิช ไม่ว่าท่านจะ
ประกอบอาชีพใด ๆ ท่านที่เป็นแม่บ้าน พ่อบ้าน หรืออะไรก็แล้วแต่ เป็นผู้ที่มีปกติอบรม
เจริญสติปัฏฐาน เช่น ในขณะที่ท่านกำลังฟังธรรม จะต้องให้บอกกำกับไปด้วยใหม่
ว่า เวลานี้ท่านผู้กำลังเป็นกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน ระลึกรู้ลักษณะของกาย หรือว่า
ท่านผู้นั้นกำลังเป็นจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน ในพระไตรปิฎกจะต้องบอกใหม่ ในเมื่อ
รู้อยู่แล้วว่า สติปัฏฐานเป็นปกติในชีวิตประจำวัน

ไม่ว่าท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี หรือท่านวิสาขามหาอุบาสิกา หรือว่าปุณณทาสี
ทุกคนนี้ไม่ได้แยกสติปัฏฐานออกจากชีวิตประจำวัน เพราะฉะนั้นก็ไม่มี ความจำเป็นที่
จะกล่าวว่า เมื่อไปตลาด ก็สติปัฏฐาน จิตตานุปัสสนา หรือกายานุปัสสนา หรือเวทนา
นุปัสสนา

ก็เป็นปกติอยู่แล้ว หรือว่าเมื่อทำอาหาร ก็ไม่จำเป็นจะต้องบอกว่า คนนี้กำลัง
เป็นจิตตานุปัสสนา คนนั้นกำลังเป็นกายานุปัสสนา ไม่จำเป็นที่จะกล่าวว่า ในพระชาติ
ต่าง ๆ ของพระผู้มีพระภาคนั้นทรงบำเพ็ญสติปัฏฐาน เพราะเหตุว่าไม่ว่าจะเป็นโชติปาละ
มาณพ หรือว่าไม่ว่าจะเป็นชาติหนึ่งชาติใดของพระองค์ก็ตาม ถ้าไม่ใช่ทรงบำเพ็ญบารมี
มาทุกชาติ ๆ ด้วยการเป็นผู้ที่มีปกติเจริญสติปัฏฐานแล้ว สามารถที่จะตรัสรู้เป็นพระ
อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ใหม่

เพราะฉะนั้นก็ไม่มี ความจำเป็นเวลาที่กล่าวถึงประวัติของพระสาวก ที่จะต้อง
กล่าวว่า ท่านเจริญสติปัฏฐาน ในขณะที่ท่านกำลังซื้อ กำลังขาย กำลังบริโภคอาหาร
หรือว่ากำลังประกอบกิจการงานอะไร แต่ว่าเวลาที่ท่านบรรลุคุณธรรมแล้ว ท่านกล่าว

ว่า ท่านบรรลุในขณะไหน ขณะกำลังล้างเท้า ขณะกำลังทำอาหารอยู่ในครัว หรือว่า กำลังดับตะเกียง เป็นชีวิตประจำวัน

แต่ว่าก่อนนั้นจะต้องให้บอกใหม่ว่า พอพลิกตัวก็สติปัฏฐาน ระลึกรู้ลักษณะของ นามธรรมหรือรูปธรรม กำลังพูด กำลังสนทนา ในเมื่อสติปัฏฐานก็บอกแล้วว่า ไม่ว่าจะ เป็น นั่ง นอน ยืน เดิน พุด นั่ง คิด ประกอบกิจการงานต่าง ๆ

อหยาศัยที่สะสมที่ชวนวิถีนวินนี้ไม่ได้หายไปไหน

ขณะที่ไม่ใช่วิถิจิต ก็เป็นในขณะที่เป็นภวังคจิต เพราะเหตุว่าปฏิสนธิจิตของ ชาตินี้ก็เกิดขึ้นและดับไปแล้ว และจุติจิตของชาตินี้ก็ยังไม่ได้เกิดขึ้น

เพราะฉะนั้นขณะที่เป็นภวังคจิต ขณะนั้นไม่ใช่วิถิจิต แล้วเวลาที่ เป็นภวังคจิต เป็นวิบากจิต ไม่ใช่ชวนวิถี เพราะฉะนั้นก็ไม่ได้สั่งสมสันดานตน

เพราะฉะนั้นวินนี้ ก็ใกล้จะถึงภวังคจิตระยะยาวนาน ซึ่งเป็นขณะที่นอนหลับ สนิท ไม่ได้สั่งสมชวนวิถี แต่ว่าในช่วงของวินนี้ทั้งหมด ชวนวิถีที่เกิดเป็นอกุศลชวนะ หรือว่าเป็นกุศลชวนะ นาคิดใช้ใหม่ เพราะเหตุว่าจุติจิตจะเกิดเมื่อไรได้ทั้งสิ้น เวลาที่ จุติจิตเกิด แล้วก็ดับไป ทำกิจเคลื่อนจากความเป็นบุคคลนี้ ในภพนี้ ในชาตินี้ เพราะฉะนั้นท่านย่อมทราบว่ อหยาศัยที่ท่านสะสมในวินนี้ ไม่ได้สูญหายไปไหนเลย สะสมสืบทอดอยู่ในจิต ทุก ๆ ขณะ

นี่เป็นวิริยารัมภกถา ที่จะทำให้เป็นผู้ที่ไม่ประมาทในการเจริญกุศล เพราะย่อม เห็นโทษของอกุศล ซึ่งเกิดที่ชวนวิถี แล้วก็สั่งสมอยู่เรื่อย ๆ

ตทาลัมพนวิถี

ยังเหลือวิถิจิตอีกวิธีหนึ่ง คือ “ตทาลัมพนวิถี” ซึ่งก็เป็นวิบาก แต่มีความต่างกับ วิบากอื่น เพราะเหตุว่ารับอารมณ์ต่อจากชวนวิถี แต่ไม่ใช่ผลของชวนวิถี กรรมที่ได้ กระทำ และดับไปนี้ จะให้ผลเป็นขณะต่อไปทันทีไม่ได้ นอกจากโลกุตตรกุศลเท่านั้น

เพราะฉะนั้นท่านที่กระทำกุศลแล้ว ชวนวิถึเกิดแล้ว ตทาลัมพนวิถึเกิดต่อเป็นวิบาก แต่ไม่ใช่เป็นผลของชวนวิถึที่ดับไป เพราะฉะนั้นก็จะเห็นว่า กรรมไม่ให้ผลทันทีที่ดับลงไป ถ้าเป็นโลกียกรรม

เฉพาะโลกุตตรกุศลเท่านั้นที่เป็นอกาลิโก คือ เมื่อ “มรรคจิต” ดับไปแล้ว จิตอื่นจะเกิดต่อไม่ได้ นอกจาก “ผลจิต” ซึ่งมีนิพพานเป็นอารมณ์ เช่นเดียวกับมรรคจิต

“ตทาลัมพนวิถึจิต” มีความละเอียดมาก เพราะเหตุว่า แล้วแต่ปฏิสนธิจิตว่า ปฏิสนธิด้วยจิตดวงใด ประกอบด้วยปัญญา หรือว่าไม่ประกอบด้วยปัญญา จิตซึ่งจะเกิดขึ้นกระทำตทาลัมพนกิจ ก็มีมากดวง น้อยดวง ตามประเภทของปฏิสนธิจิต ถ้าเป็นปฏิสนธิจิตซึ่งเป็นมหากุศลชั้นยอดเยี่ยม ก็มีวิบากซึ่งจะกระทำตทาลัมพนกิจได้มาก เพราะเหตุว่าวิบากจิตที่กระทำตทาลัมพนกิจนั้น รับอารมณ์ตามชวนะ แล้วแต่ว่าชวนะที่เกิดขึ้นรู้อารมณ์นั้น จะมีเวทนาอะไร หรือว่าจะเป็นกุศล หรือว่าจะเป็นอกุศล ตทาลัมพนจิต คือ วิบากจิตก็มีหลายประเภท ซึ่งจะเกิดขึ้นตามชวนวิถึ

อรรถของจิต

เพราะฉะนั้นจิตเป็นเรื่องละเอียด ซึ่งท่านผู้ฟังก็จะพิจารณาได้ ประกอบกับการอบรมเจริญสติปัฏฐานว่า ขณะใดสติสามารถจะระลึกรู้ลักษณะของสภาพจิตใด ตามที่ได้ทราบลักษณะของจิตแล้ว

ประการที่ ๑ ที่ว่า เป็นสภาพที่รู้แจ้งอารมณ์ ไม่ว่าจะทางตา หรือทางหู หรือทางจมูก หรือทางลิ้น หรือทางกาย หรือทางใจ ขณะเห็น รู้แจ้งสิ่งที่ปรากฏทุกอย่าง จนสามารถที่จะรู้ว่า สิ่งที่ปรากฏเป็นอะไร ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ก็เช่นเดียวกัน

อรรถที่เป็นลักษณะของจิตประการที่ ๒ ที่ว่า สังสมสันดานด้วยสามารถชวนะก็ยังได้ทราบเรื่องของวิถึจิตต่าง ๆ พอที่จะรู้ว่า ในขณะที่กำลังเห็น เป็นวิถึจิต แล้วแต่ว่าสติจะระลึกรู้จิตที่เป็นชาติวิบาก ที่เห็น หรือว่า ชาติกุศลหรืออกุศล ประการต่าง ๆ ที่กำลังรู้สิ่งที่ปรากฏทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ในวันหนึ่ง ๆ

จิตเรียกชื่อต่างๆ กันโดยกิจ

ผู้ถาม ชื่อของวิถิจิต ทำไมมันต่างกับชื่อของจิต คือ จิตโดยพิสดารแล้ว มีถึง ๑๒๑ ดวง หรือ ๑๒๑ ประเภท ไม่มีชื่อว่า อดีตภวังค์ ภวังคจลนะ ภวังคบุ้งเฉทะ จนถึง ตทาลัมพะนะ

ชื่อต่าง ๆ เหล่านี้ ไม่มีในจิตทั้ง ๑๒๑ ประเภท ทำไมจึงเป็นอย่างนั้น

ส. โดยกิจ จิตทำกิจใด ก็เรียกชื่อของจิตที่ทำกิจนั้น “โดยกิจ” เหมือนอย่างคนที่ทำนา ก็เรียกว่า ชาวนา จะชื่ออะไรก็ได้ ชาวนาแต่ละคนก็มีชื่อของตนเอง แต่ขณะที่ทำนา ก็ชื่อว่า ชาวนา ขณะที่ร้องเพลง ก็ชื่อว่า นักร้อง เพราะฉะนั้นก็แล้วแต่กิจการงานว่า ขณะนั้นจะทำกิจอะไร

ผู้ถาม ก็หมายความว่า วิถิจิตทั้งหมดเป็นกิจของจิต เช่น ภวังคจิต ก็เรียกว่า กระทำกิจเป็นภวังค์ อันนี้บางคนศึกษาแล้วถึง เพราะวจิตทั้งหมดโดยพิสดารแล้ว มี ๑๒๑ ประเภท ทำไมไม่มีชื่อภวังค์ แต่นี่พอมาพูดถึงวิถิจิตแล้วเป็นอย่างนั้น

นี่อยากจะถามอาจารย์ว่า จิตทั้งหมดโดยย่อ มี ๘๙ จำแนกโดยชาติ อาจารย์กล่าวแล้วว่า มี ๔ ชาติ แล้วถ้าจำแนกโดยภูมิ มีกี่ภูมิ

ส. ยังไม่กล่าวถึงภูมิ ก่อนจะกล่าวถึงภูมิ จะกล่าวถึงอรรถของจิตประการต่อไป ที่กล่าวถึงชาติในขณะที่กล่าวถึงวิถิจิต ก็เพื่อที่จะให้ท่านผู้ฟังได้พิจารณา ได้เห็นความสำคัญว่า เวลาที่จิตรู้อารมณ์เป็นวิถิจิต ไม่ใช่เป็นแต่ กุศล หรืออกุศลเท่านั้น แต่วิถิจิตที่รู้อารมณ์ ครั้งหนึ่ง ๆ วาระหนึ่ง ๆ นั้น มีทั้งจิตที่เป็น ชาติกุศล ชาติอกุศล ชาติวิบาก และชาติกิริยา อย่างรวดเร็ว ขณะเห็นวาระหนึ่ง คือ ครั้งหนึ่ง มีจิตที่เป็นกิริยาจิต วิบากจิต กุศลจิต หรืออกุศลจิต เกิด ๔ ชาติ

แต่วาระหนึ่ง ๆ ก็เพียง ๓ ชาติ คือ กิริยาจิต วิบากจิต และกุศลจิต

หรือ กิริยาจิต วิบากจิต และอกุศลจิต เพราะเหตุว่า กุศลและอกุศลจะเกิดพร้อมกันในวาระเดียวกันไม่ได้

เพราะฉะนั้นเวลาที่รู้ว่า จิตมีจำนวนเท่าไร ชื่ออะไรบ้าง ยังต้องรู้ถึงกิจการงานของจิตแต่ละประเภท ที่รู้ชื่อว่า จิตชื่อนั้น กระทำกิจอะไร ในขณะไหน แล้วก็เรียกชื่อ

ของจิตที่กระทำกิจนั้น ตามกิจ เช่น ขณะที่เกิดเป็นวิบากจิต เป็นผลของกรรม แล้วแต่ว่าจะเกิดในสุคติภูมิ หรือว่าในทุคติภูมิ ถ้าเกิดในทุคติภูมิ ในอบายภูมิ เป็นผลของอกุศลกรรม เพราะฉะนั้นอกุศลวิบากจิต ทำกิจปฏิสนธิ แต่อกุศลวิบากที่ไม่ได้ทำปฏิสนธิกิจ ก็มี ไม่ใช่ว่าอกุศลวิบาก แล้วจะต้องทำปฏิสนธิกิจทุกดวง

เพราะฉะนั้นอกุศลวิบากใด ทำกิจปฏิสนธิ จึงชื่อว่า “ปฏิสนธิจิต” อกุศลวิบากใด ทำกิจภวังค์ ก็ชื่อว่า “ภวังคจิต”

จักขุวิญญาณทำปฏิสนธิกิจไม่ได้ ทำภวังคกิจไม่ได้ แต่ว่าทำ “ทสฺสนกิจ” ได้ จึงชื่อว่า “จักขุวิญญาณ” เพราะเหตุว่าเป็นจิตที่รู้แจ้งทางตา ก็เรียกชื่อตามประเภทของจิตและกิจ

ทำไมจิตถึงมี ๔ ชาติ

สุ. น่าสงสัยใหม่ว่า ทำไมจิตจึงมี ๔ ชาติ ไม่ใช่ ๕ ชาติ เพราะเหตุว่ามีจิตที่เป็นกุศลชาติ ๑ อกุศลชาติ ๑ วิบากชาติเดียว แล้วก็กิจอีก ๑ ชาติ เป็น ๔ ชาติ

บางท่านอาจจะสงสัยว่า ทำไมไม่มี ๕ ชาติ ในเมื่อเหตุมี ๒ คือ ชาติกุศล เป็นเหตุหนึ่ง ชาติอกุศล เป็นเหตุหนึ่ง เพราะฉะนั้นชาติวิบาก ก็ควรจะมี ๒ ด้วย คือ มีอกุศลวิบากชาติหนึ่ง กุศลวิบากชาติหนึ่ง แต่ตามความเป็นจริง ที่จิตมี ๔ ชาติ ก็เพราะเหตุว่าสำหรับวิบากจิตเอง ไม่ชื่อว่า เป็นธรรมชาติเลย ปานกลาง หรือประณีต

สำหรับจิตที่เป็นกุศล และอกุศลนี้ ต่อไปจะทราบว่ามีประเภทต่าง ๆ มากมาย เช่น ต่างกันโดยกรรม ทางตาก็มี ทางหูก็มี ทางจมูกก็มี ทางลิ้นก็มี ทางกายก็มี ทางใจก็มี ต่างกันโดยความเป็นขั้นหยาบ ก็มี ต่างกันโดยความเป็นขั้นศีล ก็มี ต่างกันโดยความเป็นขั้นการอบรมเจริญปัญญา เช่น ขั้นที่ฟังธรรม ขั้นแสดงธรรม ขั้นอบรมเจริญปัญญา ที่เป็นสมณะ และสติปัญญานเป็นวิปัสสนา ก็มี และยังต่างกันโดยทวาร เช่น กระทำโดยกาย หรือว่า กระทำโดยวาจา หรือว่า กระทำโดยใจ และยังต่างกันโดยอธิปัตติ คือ สัมปยุตตธรรมหรือเจตสิกที่เกิดร่วมด้วยต่าง ๆ

เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่า ธรรมชาติที่เป็นเหตุ คือ กุศลและอกุศลมีประเภทต่าง ๆ มากมายทีเดียว แต่ว่าความต่างทั้งหลายเหล่านั้นไม่มีในวิบากจิต ที่จะให้

ประกอบด้วยทาน ศีล เป็นบุญกิริยาวัตถุต่าง ๆ ไม่ได้ เพราะเหตุว่าวิบาก เป็นธรรมที่ไม่
มีวิบาก วิบากเองเป็นเพียงผลของกรรมที่ได้กระทำแล้ว ซึ่งมีโอกาสปัจจัยที่จะให้
เกิดขึ้นรู้อารมณ์ต่าง ๆ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย นั้นเป็นผลของกรรม
ตัววิบากเองเป็นผลของกรรม ซึ่งไม่มีวิบาก เพราะเหตุว่าวิบากไม่ทำให้เกิดวิบาก

ขณะเห็นในขณะนี้ เป็นวิบากจิต เกิดแล้ว เพราะอดีตกรรมเป็นปัจจัย แต่การ
เห็นจะไปทำให้เกิดวิบากอีก ให้เกิดการเห็นอีกไม่ได้

ขณะที่กำลังได้ยิน ขณะที่กำลังรู้เสียง เป็นวิบากจิต เป็นผลของกรรมที่ทำให้เกิด
การได้ยิน แต่ว่าโสตวิญญานที่ได้ยินเสียง จะทำให้เกิดวิบากข้างหน้าไม่ได้

เพราะฉะนั้นวิบาก ไม่ทำให้เกิดวิบาก และไม่สามารถที่จะยังกายวาจาให้เกิด
ไม่ประกอบด้วยกรรม เช่น กรุณา มุทิตา หรือวิรติ ซึ่งเป็นสัมมาวาจา สัมมากรรมันตะ
สัมมาอาชีวะ

เพราะฉะนั้นวิบากเองไม่ชื่อว่า เป็นธรรมชาติที่เลว ธรรมชาติที่ปานกลาง
ธรรมชาติที่ประณีต แต่ว่าวิบากแห่งกรรมเลว จัดเป็นเลว วิบากแห่งกรรมปานกลาง
จัดเป็นปานกลาง วิบากแห่งกรรมประณีต จัดเป็นประณีต

เพราะฉะนั้นวิบากก็เป็นแต่เพียงธรรมซึ่งเป็นผลของเหตุ ที่เป็นกุศลหรืออกุศล
แต่ตัววิบากเองไม่ชื่อว่า เป็นธรรมชาติเลว ปานกลาง ประณีต และไม่เป็นเหตุที่จะให้
เกิดวิบาก

ชาติอะไรได้แก่จิตก็ดวง

ผู้ถาม ในเมื่ออาจารย์กล่าวว่า จิตทั้งหมดมี ๔ ชาติ และจิตทั้งหมดมีโดยย่อ
เพียง ๘๙ ดวง อยากจะถามอาจารย์ว่า ชาติอะไรได้แก่จิตก็ดวง

ส. ยังไม่กล่าวถึง เวลาที่ศึกษาจิตประเภทใด ต่อไปข้างหน้าก็จะแสดงว่า
จิตประเภทนั้น ๆ เป็นชาติอะไร แต่เท่าที่กล่าวถึง เช่น ปฏิสนธิจิตเป็นชาติวิบาก
ภวังคจิตเป็นชาติวิบาก อาวัชชนจิตเป็นชาติกิริยา และชวนวิถิ สำหรับผู้ที่ไม่ใช่พระ
อรหันต์แล้ว ก็เป็นกุศลหรืออกุศล ตทาลัมพะเป็นชาติวิบาก

นี่เป็นวิถีจิตที่เกิดขึ้นรู้อารมณ์ทางมโนทวาร คือ ทางใจ เป็นมโนทวารวิถี ถ้าเป็นทางปัญจทวาร วิถีจิตแรก คือ อารัมภณวิถี เป็นกิริยาจิต ทวิปัญจวิญญาณวิถีจิต เป็นวิบากจิต สัมปฏิจจันนจิต เป็นวิบากจิต สันตึรณจิต เป็นวิบากจิต โวฏฐัพพนจิต เป็นกิริยาจิต ชวนวิถี เป็นกุศลหรืออกุศล และตทาลัมพนวิถี เป็นวิบากจิต

ตทาลัมพนะต่างจากทวิปัญจวิญญาณอย่างไร

ผู้ถาม ตอนที่กล่าวถึงตทาลัมพนะ อยากทราบว่า ต่างกับทวิปัญจวิญญาณซึ่งเป็นวิบากจิต ต่างกันอย่างไร

ส. ต้องคิดถึงกิจของจิต จึงจะเข้าใจ จักขุวิญญาณทำกิจเห็น สัมปฏิจจันนะ ไม่เห็น แต่รับอารมณ์ คือ รู้อารมณ์ต่อจากจักขุวิญญาณ สันตึรณะพิจารณาอารมณ์ต่อจากสัมปฏิจจันนะ โวฏฐัพพนะ กำหนดชวนวิถีที่จะเกิด และชวนวิถีที่เกิด ก็เสพหรือเล่นไปในอารมณ์ ส่วนตทาลัมพนะนั้น เกิดขึ้นรับรู้อารมณ์ต่อจากชวนะ

ตทาลัมพนจิตละเอียดมาก จิตที่ทำตทาลัมพนกิจมีถึง ๑๑ ดวง แล้วแต่ปฏิสนธิจิตว่า ปฏิสนธิจิตของใครเป็นจิตดวงใด สามารถที่จะมีจิตเกิดขึ้นกระทำตทาลัมพนกิจได้ก็ดวง ปฏิสนธิจิตมีความสำคัญมาก ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ตลอดชีวิตของบุคคลนั้นกรรมใดสามารถที่จะให้ผลแค่ไหน ขึ้นไหน

เพราะเหตุว่าถ้าปฏิสนธิจิตเป็นวิบากของกุศลกรรมอย่างยอดเยี่ยม ย่อมมีวิบากจิตมากหลายดวงที่จะกระทำตทาลัมพนกิจต่อจากชวนวิถี

แต่ถ้าวิบากจิตของใคร ไม่ใช่ผลของกุศลกรรมชั้นยอดเยี่ยม ก็จะมีวิบากจำนวนน้อยที่จะกระทำตทาลัมพนกิจต่อจากชวนวิถี เพราะฉะนั้นเรื่องของตทาลัมพนวิถีจิต เป็นเรื่องละเอียดอีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งไม่ควรที่จะกล่าวถึงในตอนนี้อย่างไร